

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matej Sebenik

Naravni viri kot vzrok za konflikte v Kaspiskem bazenu

Magistrsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matej Sebenik

Mentor:izr. prof. dr. Vladimir Prebilič

Naravni viri kot vzrok za konflikte v Kaspiskem bazenu

Magistrsko delo

Ljubljana, 2011

Izjava o avtorstvu:

Naravni viri kot vzrok za konflikte v Kaspiskem bazenu

Povzetek

Raziskave o vplivu naravnih virov na začetek konfliktov so pokazale, da preobilje naravnih virov lahko povzroči ekonomske, socialne in politične težave – statistična obdelava podatkov o povezavi med konflikti in naravnimi viri je pokazala, da države, prekomerno odvisne od naravnih virov, lahko trpijo zaradi kratkoročnih gospodarskih politik, proračunskih šokov, nerazvitega birokratskega in socialnega sistema, korupcije, avtokratičnih vlad itd. Te pomanjkljivosti se kažejo v slabem gospodarskem stanju prebivalstva (revščini), njegovem nezadovoljstvu ter neenakosti v razporeditvi dobička – ti dejavniki naj bi bili izjemnega pomena pri nastajanju in poteku državljanskih in meddržavnih konfliktov, pri čemer pa je treba izpostaviti, da povezava med zgoraj naštetimi težavami in konfliktom ni neizogibna.

Podobna teza je v tem delu postavljena za države Kaspijskega bazena, kjer so nekatere države močno odvisne od izvoza naravnih virov, druge od njihovega prenosa (v največji meri energentov – nafte in zemeljskega plina, v manjši meri pitne vode), medtem ko so tretje od naravnih virov v pretežni meri neodvisne. Pregled zgodovine regije je pokazal, da so bili naravni viri v preteklosti poglaviti vzrok za sprožanje konfliktov v osemnajstem, devetnajstem in prvi polovici dvajsetega stoletja, po razpadu Sovjetske zveze pa so postali glavni viri konfliktov etnične in geografske razlike in odcepitvene težnje znotraj novonastalih republik. Pregled ključnih statističnih kazalcev (gospodarskih kazalcev, kazalcev kakovosti vladanja, trošenja s strani vlad itd.) za države v regiji je pokazal, da države, ki so močno odvisne od izvoza ali transporta naravnih virov, ne izkazujejo precejšnje revščine ali neenakosti v prihodkih, po drugi strani pa so še vedno podvržene etničnim in drugim napetostim ter interesom velikih sil. Posledično se na podlagi proučevanih kazalcev močan vpliv naravnih virov na sprožitve znotrajdržavnih konfliktov v regiji v prihodnosti ne da oceniti kot zelo verjeten. Naravni viri bodo imeli najverjetneje večjo vlogo pri sprožanju meddržavnih konfliktov.

Ključne besede: naravni viri, konflikt, Kaspijski bazen, izvozne poti.

Natural resources as a cause for conflicts in the Caspian basin

Summary

The research on the influence of natural resources on the initiation of conflicts showed that the abundance of natural resources can cause economic, social and political problems. The statistical analysis of the economic data regarding the link between conflicts and natural resources showed that countries, overly dependent on natural resources, can suffer due to shortsighted economic policies, budget shocks, underdeveloped bureaucratic and social systems, corruption, autocratic governments etc. These shortcomings reflect on the poor economic status of the population, its discontent and high differences in the equality of income – these factors are supposed to have extraordinary influence on the initiation and course of the civil and intra – state conflicts, although it must be pointed out that the connection between the above mentioned shortcomings and the initiation of conflict is not inevitable.

A similar thesis is presented in this work for the countries of the Caspian basin, where some countries are highly dependent on the export of natural resources, others on their transit (primarily of energents – oil and gas, to a lesser extent water), while some are fairly independent from them. A survey of the history of the region showed that the natural resources were the main initiators of conflicts in the eighteenth, nineteenth and the first half of twentieth century. After the dissolution of the Soviet union the main initiators of conflicts became ethnic and geographical differences and the secessionistic tendencies inside the newly created republics. The overview of the key statistical indicators (economic indicators, indicators of the quality of government, government spending) for the countries of the region showed that the countries that are highly dependent on the export or transit of the natural resources do not experience extreme poverty or inequality of income, while still being subjected to ethnic and other tensions as well as the interests of great powers. Therefore, the significant influence of natural resources on the initiation of interstate conflicts in the future cannot be ascertained on the basis of the studied data. Natural resources will most likely have a greater role in the initiation of intrastate conflicts.

Key words: natural resources, conflict, Caspian basin, export routes.

Kazalo

1 Uvod.....	9
2 Metodološki okvir proučevanja.....	11
2.1 Predmet proučevanja	11
2.1.1 Naravni viri.....	11
2.1.2 Konflikt	12
2.1.3 Kaspijski bazen.....	14
2.2 Cilji proučevanja	15
2.3 Hipotetični okvir.....	16
2.4 Metodološki pristop.....	17
2.5 Struktura magistrskega dela	17
3 Teoretični okvir vpliva naravnih virov na konflikte.....	19
3.1 Sachs in Warner.....	19
3.2 Homer-Dixon.....	20
3.3 Collier in Hoeffler	22
3.4 Ross	25
3.5 Wackernagel.....	31
3.6 De Soysa.....	31
3.7 Klare	33
3.8 Tamas	41
3.9 Dunning.....	42
3.10 Snyder in Bhavani	42
3.11 Le Billon.....	43
3.12 Auty.....	45
3.13 Dunning in Wirpsa	46
3.14 Milovac.....	47
3.15 Matthew.....	49
3.16 Ylönen	50
3.17 Ivey.....	50
3.18 Povzetek teoretičnega okvira vpliva naravnih virov na konflikte	51
4 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu	52
4.1 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu od začetka ruskega prodiranja v regijo do začetka prve svetovne vojne.....	52

4.2 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu od začetka prve svetovne vojne do začetka razpadanja Sovjetske zveze	60
4.3 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu od začetka razpadanja Sovjetske zveze do danes.....	71
5 Vloga naravnih virov v Kaspijskem bazenu.....	86
5.1 Energenti	86
5.1.1 Zaloge in proizvodnja energentov	86
5.1.2 Transportne poti energentov.....	92
5.1.3 Pravni status Kaspijskega morja.....	95
5.2 Voda	98
6 Vloga naravnih virov v konfliktih v Kaspijskem bazenu.....	104
7 Ocena vpliva naravnih virov na konflikte v Kaspijskem bazenu v prihodnosti	110
7.1 Ocena vpliva naravnih virov na gospodarstva držav Kaspijskega bazena, kakovost njihovih vladnih aparatov ter njihovo trošenje	111
7.1.1 Ocena vpliva naravnih virov na gospodarske rezultate držav Kaspijskega bazena.....	111
7.1.2 Ocena vpliva naravnih virov na kakovost vladnega ustroja držav Kaspijskega bazena.....	119
7.1.3 Ocena vpliva naravnih virov na trošenje sredstev držav Kaspijskega bazena.....	127
7.1.4 Povzetek ocen vpliva naravnih virov na gospodarstva držav Kaspijskega bazena, kakovost njihovih vladnih aparatov ter njihovo trošenje.....	131
7.2 Analiza potencialnih konfliktov v prihodnosti in vpliva naravnih virov nanje	132
7.2.1 Konflikti znotraj držav oz. državljanske vojne.....	132
7.2.2 Konflikti med državami oz. meddržavne vojne.....	133
8 Zaključek	136
9 Literatura	140

Seznam tabel

Tabela 5.1 Zaloge nafte po državah (v milijardah sodčkov)	88
Tabela 5.2 Proizvodnja nafte (v 1.000 sodčkah).....	90
Tabela 5.3 Zaloge zemeljskega plina po državah (v trilijonih kubičnih metrov).....	90
Tabela 5.4 Proizvodnja zemeljskega plina (v milijardah kubičnih metrov).....	91
Tabela 7.1 Struktura gospodarstva posameznih držav Kaspijskega bazena.....	111
Tabela 7.2 Gibanje BDP na prebivalca proučevanih držav v primerjavi z gibanjem realnih cen nafte glede na leto 1996 (Azerbajdžan, Armenija, Gruzija, Kazahstan, Turkmenistan)	112
Tabela 7.3 BDP na prebivalca proučevanih držav glede na leto 1996 (Uzbekistan, Kirgizija, Tadžikistan).....	113

Tabela 7.4 Nominalni BDP na prebivalca proučevanih držav (v \$).....	114
Tabela 7.5 BDP na prebivalca proučevanih držav – sprememba glede na prejšnje leto	114
Tabela 7.6 Delež prebivalstva pod nacionalno mejo revščine (v %).....	115
Tabela 7.7 Stopnja Gini koeficienta	117
Tabela 7.8 Stopnja odgovornosti vlad držav Kaspijskega bazena.....	119
Tabela 7.9 Stopnja politične stabilnosti, miru in odsotnosti terorizma v državah Kaspijskega bazena	120
Tabela 7.10 Stopnja učinkovitosti vladnega aparata v državah Kaspijskega bazena	121
Tabela 7.11 Stopnja kakovosti nadzornih funkcij v državah Kaspijskega bazena	123
Tabela 7.12 Stopnja vladavine prava v državah Kaspijskega bazena	124
Tabela 7.13 Stopnja boja proti korupciji v državah Kaspijskega bazena	125
Tabela 7.14 Delež BDP, namenjen izobraževanju v državah Kaspijskega bazena (v %)	127
Tabela 7.15 Delež BDP, namenjen zdravstvu v državah Kaspijskega bazena (v %).....	128
Tabela 7.16 Delež BDP, namenjen obrambi v državah Kaspijskega bazena (v %)	129

Seznam slik

Slika 5.1 Nahajališča energentov v Kaspijskem morju	88
Slika 5.2 Razmejitev Kaspijskega morja, če se določi, da je Kaspijsko morje jezero	96
Slika 5.3 Razmejitev Kaspijskega morja, če se določi, da je Kaspijsko morje morje.....	97

1 Uvod

V človeški zgodovini so se konflikti (tudi vojne) dogajali zaradi mnogih razlogov: verskih, ideoloških, prestižnih. Daleč najpomembnejši pa so bili do sedaj konflikti in vojne za pridobitev virov (naravnih in drugačnih). Najstarejši konflikti med ljudmi so se odvijali v obliki roparskih napadov na vire drugih skupin (npr. črede, skladišča hrane itd.). Skoraj enako pomembne tarče so bili ljudje (zajemanje ljudi za sužnje, vključitev v pleme – zavzemanje prebivalstva je v kasnejših časih postalo poleg zavzemanja zemlje eden izmed poglavitnih motivov za vstop v oborožene spopade). S prehodom prebivalstva z nomadskega na trajno poselitveni način življenja je rastle tudi potreba po zanesljivih virih hrane ter ugodnih prostorih za naselitev. Tako so z razvojem poljedelstva, višjo organizacijo družbe in razvojem urbanih centrov cilji spopadov postali tudi namakalni sistemi (ter posredno zanesljiv vir hrane), z uničenjem katerih se je dalo nasprotniku zadati hud udarec, ter območja, ugodna za naselitev in gojenje pridelkov. Večja organiziranost družbe je pomenila tudi, da so se vojne bojevale v večjem obsegu in kompleksnosti kot prej. Z medsebojnim povezovanjem družb se je pričelo obdobje intenzivnejšega trgovanja, kar je pomenilo tako večje bogastvo družb (več stroškov, ki se jih je dalo nameniti vojni, ter dragocenejši cilji) kot tudi širjenje novih tehnologij, ki so omogočile intenzivnejše bojevanje.

Zemlja, prebivalstvo (ter z njim povezana trgovina in gospodarstvo) ter surovine so ostali ključni vidiki večine vojn in konfliktov v človeški zgodovini. Tako so se stari Egipčani borili v Libanonu zaradi naravnih virov (znamenite libanonske cedre), medtem ko so se križarji na istem ozemlju borili zaradi mešanice verskih razlogov ter trgovinskih prednosti, ki so jih uživali ob posedovanju ključnih pristanišč na obali Sredozemskega morja. V modernih časih pa so se (med drugim) kopičile napetosti med Izraelom in Sirijo tudi glede vode, ki izvira na Golanski planoti.

Pomen virov je ostal nespremenjen do konca druge svetovne vojne, ko je podlegel ideološkim razlikam držav, vendar ni nikoli izginil. V sledečih 55 letih so naravni viri kot vidik konfliktov in vojn postali drugotnega pomena z najširšega, globalnega vidika, medtem ko so se številne vojne in konflikti na lokalnih ravneh še vedno bojevali tudi zaradi določenih kombinacij naravnih virov in drugih vzrokov ali povodov (pogosto sponzorstva supersil). Po koncu hladne vojne so ideološke razlike izgubile večino svoje teže in na plan so zopet prišli viri kot ključni oz. izjemno pomembni razlogi oz. povodi za konflikte in vojne.

Obstajajo številne teorije o razlogih za nastanke konfliktov med ljudmi in med organizacijami oz. skupinami¹, katerim pripadajo. Moderni konflikti so praviloma kompleksni pojavi, saj se z višjimi oblikami organizacije družbe znatno povečajo tudi načini, na katere lahko udeleženci v konfliktu poskušajo doseči svoje cilje. Nastanke konfliktov, njihove načine vodenja, udeležence in njihove cilje pa se da proučevati s številnih vidikov. Tako se da pojav konflikta pojasniti z biološkega, psihološkega, ideološkega, sociološkega, ekonomskega in med drugimi tudi politološkega vidika.

Cilji, ki se poskušajo doseči v (varnostnem) konfliktu, so lahko izjemno raznovrstni: fizično preživetje, pridobitev določenih pravic ali privilegijev, finančno ali drugo okoriščenje. Prav tako so lahko raznolike metode oziroma načini, na katere se poskušajo uresničiti cilji oziroma razrešiti konflikti: mirni protesti, državljanska nepokorščina, upori in tudi oboroženi konflikti in vojne.

Naravni viri lahko vplivajo na določen konflikt na številne načine. Tako so lahko naravni viri povod za sprožitev konflikta, lahko se uporabljajo kot sredstvo za vodenje konflikta, lahko pa so tudi njegov cilj. Kot primer lahko postavimo uporniško gibanje, ki nastane zaradi zaznanih krivic v upravljanju z naravnimi viri. To uporniško gibanje nato kot sredstvo za financiranje izkorišča tudi preprodajo naravnih virov in druge metode, na primer izsiljevanje tujih gospodarskih družb, ki se ukvarjajo z izkoriščanjem naravnih virov. Mnogokrat pa se zgodi, da se uporniški zagon razvode v preprosto dobičkonosnost. Posledično se razvije dogovor med bojujočimi se stranmi, kjer se konflikt zamrzne in se obe strani osredotočita le na izkoriščanje naravnih virov, ki postanejo sami cilj konflikta. Navsezadnje pa tip naravnega vira vpliva tudi na intenzivnost konflikta – v skladu s hierarhijo potreb naravni viri, ki so ključni za fizično preživetje, praviloma povzročajo znatno hujše konflikte kot tisti, pri katerih gre za bogatenje posameznikov ali skupin.

¹ Verstva, regije, države, etnične skupine, narodi, ideološke skupine, gospodarski subjekti idr.

2 Metodološki okvir proučevanja

2.1 Predmet proučevanja

2.1.1 Naravni viri

Naravni viri, ki so predmet proučevanja tega magistrskega dela, so: neobdelana, neočiščena snov v naravnem stanju, namenjena za proizvodnjo, predelavo (Slovar slovenskega knjižnega jezika), naravno pojavljajoče se snovi oz. organizmi, ki so zaznani kot vredni v njihovi osnovni obliki (Wikipedia), dejanske ali možne oblike bogastva, ki so v naravi, kot na primer premog, nafta, les, vodna energija, obdelovalna zemlja (Answers.com). OZN definira naravne vire kot dejanske ali možne vire bogastva, ki obstajajo v naravnem stanju (UNEP 2009, 7).

Heidelberški inštitut za raziskave konfliktov kot naravne vire v svoji bazi konfliktov večinoma zaznava nafto in ribe, redkeje se pojavljajo tudi voda, elektrika, čisto okolje ter pašna zemlja. **ZDA** (Kongresni komite za naravne vire) naravne vire delijo na energetske in mineralne vire, ribje bogastvo, oceane, divje živali, vodo in energijo. **EU** uporablja definicije naravnih virov, ki so bolj povezane z zdravstvom prebivalstva, varstvom okolja in trajnostnim razvojem – EU tako kot naravne vire zaznava ribe oz. morske živali (in z njimi povezan ribolov), ekosisteme kot celoto in z njimi povezano biološko raznolikost, vodo, zrak, zemljo, minerale, pokritost zemlje z rastlinjem ter kakovostnimi gozdovi. **OZN** (Organizacija združenih narodov) uporablja dve definiciji naravnih virov – okoljevarstvena je skoraj enaka tisti EU (minerale razdeli na minerale, kovine ter rudarjenje). Definicija, ki se uporablja za analizo konfliktov, pa za naravne vire šteje (med drugim) les, vodo, rodovitno zemljo, divje živali, minerale, kovine, kamen in ogljikovodike. **Svetovna banka** kot naravne vire zaznava gozdove, zemljo (in naravne vire v njej), vodo in živa bitja v njej ter biološko raznolikost (The Heidelberg Institute for International Conflict Research; Natural Resources Committee; United Nations; The World Bank Group; Eurostat 2009, 149, 150; UNEP 2009, 7).

Za potrebe tega magistrskega dela bi bilo treba zgornje (neustrezne) definicije rahlo predelati. Najustreznejša bi morda bila predelava druge definicije. **Naravni viri so naravno pojavljajoče se snovi in organizmi, ki (posamezniku ali skupinam) omogočajo preživetje ali bogatenje.** Očitno lahko naravne vire razdelimo na dva dela: na žive in nežive naravne vire. K neživim spadajo klasični naravni viri, kot so rude, fosilna goriva, voda itd. Živi naravni viri pa so: rastlinski (gozd, rastlinska hrana, industrijske rastline, pašniki itd.), živalski (ti viri so bili bolj pomembni v preteklosti: npr. kožuharji za kožuh, ikre oz. kavjar, črede živali za meso itd.) ter človeški. Na vprašanje, ali se ljudi da obravnavati kot naravni vir, ni

mogoče podati preprostega odgovora. Vsekakor se je na prebivalstvo tako gledalo v prvem časovnem obdobju, ki bo obdelano, to je v času širjenja carske Rusije v Kaspijski bazen. Z razvojem odnosa med posameznikom (prebivalstvom) in oblastnimi strukturami in z rastjo občutka pripadnosti določeni državi se je odnos do prebivalstva spremenil. Pojav gverilskih gibanj in drugih oblik boja proti okupatorju danes pomeni, da se zavzeto prebivalstvo da kot naravni vir oz. vir dobička zaznati le pod najbolj skrajnimi oziroma nehumanimi pogoji (suženjsko delo v nacistični Nemčiji in gulagi v Sovjetski zvezi), medtem ko se v drugih primerih posebej uporno prebivalstvo prej zaznava kot vir izgube in ne kot naravni vir, od katerega bi se dalo bogateti (tudi preko obdavčitve).

Poleg deljenja naravnih virov na žive in nežive se lahko obravnavajo tudi po vlogi, ki jo imajo naravni viri za človeka – osnovni naravni viri so tisti, brez katerih človek ne more preživeti (voda, hrana, energenti v vlogi ogrevanja domovanj ...), splošni naravni viri so tisti, ki so ključni za delovanje moderne družbe (energenti v vlogi transporta in predelave v druge izdelke, rudnine in industrijske rastline za izdelavo izdelkov ...), medtem ko so luksuzni naravni viri tisti, ki se uporabljajo pretežno za prestižne namene (npr. dragi kamni za izdelavo nakita).

Izjemno pomembna je tudi delitev naravnih virov na obnovljive in neobnovljive – prvi so naravni viri, ki se v naravnem okolju obnavljajo v za človeka praktičnem časovnem obdobju (praviloma živa bitja – torej živali, rastline in ljudje). Neživi naravni viri so praviloma neobnovljivi (voda, ogljikovodiki, rudnine, zrak).

V tem delu bo kot naravni vir zaznana kombinacija ozemlja (torej zemlje, vode, rud, ogljikovodikov, rastlin ...) ter prebivalstva, ki je tam živel. Trgovanje s produkti, ki so narejeni iz naravnih virov, se **ne zaznava** kot naravni vir.

2.1.2 Konflikt

Najpogostejša definicija konflikta, ki se pojavlja tudi v mnogih vojaških enciklopedijah in slovarjih (SSKJ, Vojni leksikon, Veliki splošni leksikon), poudarja psihološki vidik tega pojava, tj. pojav želje po nekem objektu in nečesa, kar pridobitev tega objekta preprečuje. Nastali položaj vodi v frustracijo in konflikt. Nekateri viri natančneje določajo različne vidike psiholoških konfliktov, kot na primer konflikt slabo/slabo (kjer je posameznik v konfliktu pred izbiro ene izmed več negativnih oz. ogrožajočih možnosti) ter konflikt dobro/dobro (kjer

je posameznik v konfliktu pred izbiro ene izmed več pozitivnih možnosti) (The New Encyclopedia Britannica). Kot logično podaljšanje te definicije se da namesto posameznika obravnavati katera koli med seboj povezana skupina ljudi (etnične skupine, narodi itd.) kot tudi organizacije, ki jih ljudje sestavljajo (med drugim tudi države). Take konflikte je mogoče deliti na mnoge načine, med katerimi prevladujejo vzroki za konflikt in način vodenja konflikta, njegove posledice, uporabljena sredstva ipd.

Slovar vojaških in povezanih izrazov Ministrstva za obrambo ZDA definira konflikt kot oborožen konflikt ali udarec med organiziranimi skupinami znotraj države ali med državami s ciljem doseganja omejenih političnih ali vojaških ciljev. Čeprav so pogosto vpletene redne (oborožene) sile, pogosto prevladujejo neredne sile. Konflikt je pogosto podaljšan, omejen na določeno območje tako glede orožja kot glede uporabe sile. V odgovoru na grožnje se lahko vojaška moč uporabi na posredni način, v podpori drugim orodjem državne moči. Omejeni cilji se dajo doseči s kratko, osredotočeno in neposredno uporabo sile (DoD 2008, 114–115).

IIK (Heidelberški inštitut za raziskave konfliktov) prvinsko opredeljuje konflikte po intenzivnosti oz. po škodi, ki jo povzročijo sprte strani, in ne po številu mrtvih. Najmanj intenzivni so latentni konflikti, ki vključujejo zaznane razlike v mnenjih glede ključnih nacionalnih vprašanj. Izraženi konflikti vsebujejo elemente, ki so uporabljeni pred uporabo sile – grožnje s silo, pritiski, gospodarske sankcije ... Kriza je konflikt, kjer vsaj ena od sprtih strani neredno uporablja silo, resna kriza pa konflikt, kjer se sila uporablja redno in na organiziran način. V petstopenjski lestvici pa je najbolj intenzivna vojna, kjer se sila v velikem obsegu uporablja preko daljšega časa na organiziran in sistematičen način, ki povzroča ogromno in dolgotrajno uničenje (The Heidelberg Institute for International Conflict Research).

Oddelek mirovnih in konfliktnih študij na Univerzi v Uppsali definira le oborožene konflikte. Ti konflikti so lahko meddržavni ali znotrajdržavni. Definicija oboroženega konflikta je: »neskladnost oz. neuskklajenost, glede katere se izvajajo dejavnosti. Ta neskladnost zadeva vlado oz. ozemlje, kjer vsaj ena stran uporablja oboroženo silo, ki povzroči v koledarskem letu vsaj 25 mrtvih v povezavi z boji. Vsaj ena od udeleženih strani je vlada.« Kot je razvidno iz te definicije, daje Oddelek mirovnih in konfliktnih študij poudarek konfliktom, v katere so vpletene vlade držav, čeprav je definiran tudi konflikt, kjer nobena izmed sprtih strani ni predstavnik vlade, ter pojavi pokolov oz. dejanj sprte strani proti civilistom (Univerza v Uppsali).

SIPRI (Stockholmski mednarodni inštitut za mirovne študije) definira konflikt na skoraj enak način kot Oddelek mirovnih in konfliktnih študij na Univerzi v Uppsali, pri čemer pa postavi višji kriterij števila mrtvih – za večji oboroženi konflikt naj bi bilo tako potrebnih vsaj 1.000 mrtvih v koledarskem letu. Tudi SIPRI se osredotoča na konflikte, v katerih je ena izmed sprtih strani vlada (Stockholmski mednarodni inštitut za mirovne študije).

Vse našteje definicije imajo z vidika uporabe v tem delu določene omejitve. Najprej našteje, splošne definicije se izkažejo za preveč ohlapne, da bi se jih dalo uporabiti brez večjih posegov oz. nadgradenj (kar pa ni cilj tega dela). Definicija Ministrstva za obrambo ZDA je omejena zaradi zanemarjanja nenasilnih oblik konflikta, kar drži tudi za definicije SIPRI in Oddelka mirovnih in konfliktnih študij na Univerzi v Uppsali (ki sta poleg tega tudi pretirano državocentrični). **Posledično je za potrebe tega dela najbolj uporabna definicija HIIK.** Tudi ta sicer ni popolna, saj je definicija konfliktov najnižje intenzivnosti morda preohlapna (latentni konflikti so po tej definiciji prisotni v skoraj vseh družbah), vendar pa sledeče stopnje konfliktov v definiciji (izražen konflikt, kriza, huda kriza in vojna) nudijo primerno »ločljivost« oz. prilagodljivost za analizo konfliktov, povezanih z naravnimi viri. Ti konflikti namreč niso vedno nasilni, prav tako ne vključujejo nujno države oz. mednarodno priznane vlade, zavzemajo pa najrazličnejše oblike, od protestov do vojn izjemnih intenzivnosti.

2.1.3 Kaspijski bazen

Kaspijsko morje je največje vodno telo na svetu, ki ni neposredno povezano s svetovnimi morji in oceani. Kaspijski bazen je termin, ki označuje geografsko območje, ki leži ob Kaspijskem morju (pri čemer se da to geografsko območje razumeti tako v smislu držav kot v smislu naddržavnih ali poddržavnih regij). Ob njem ležijo Ruska federacija, Azerbajdžan, Iran, Turkmenistan in Kazahstan. Za potrebe tega magistrskega dela pa ta skupina držav ni sprejemljiva, saj je po eni strani preširoka: tako Iran kot Ruska federacija sta državi, ki sicer imata ob Kaspijskem morju pomembne interese, obenem pa sta prvinsko (gospodarsko, geografsko in geopolitično) usmerjeni v druge regije, poleg tega imata obe državi precejšnje zaloge naravnih virov, ki pa se ne nahajajo ob Kaspijskem morju, in bi zato njihova vključitev v analize le-te izkrivila. Po drugi strani pa v regiji obstajajo tudi države (Gruzija, Armenija, Uzbekistan, Tadžikistan, Kirgizija), ki ne ležijo neposredno ob Kaspijskem morju, a bi njihova izključitev iz pregleda dogodkov popačila sliko dogajanja tudi v državah, ki ležijo ob Kaspijskem morju. Poleg tega pa tudi te države nudijo zanimiv vpogled v odnos med

naravnimi viri in konflikti. **Posledično se bo torej za potrebe tega magistrskega dela Kaspjski bazen obravnaval kot skupina držav Armenija, Gruzija, Azerbajdžan, Kazahstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadžikistan in Kirgizija**, pri čemer pa bodo predvsem ob opisu zgodovinskega dogajanja občasno opisani tudi dogodki, ki sicer danes ne spadajo v zgoraj določeno regijo Kaspjski bazen, a so za razumevanje dogodkov v tej regiji ključnega pomena (praviloma so to dogodki v carski Rusiji, Sovjetski zvezi ali Ruski federaciji, Iranu in Afganistanu).

2.2 Cilji proučevanja

Močno industrializirane družbe (npr. ZDA, EU, Japonska, vedno bolj pa tudi Ljudska republika Kitajska – LRK) potrebujejo za nemoteno delovanje svojega gospodarstva ter vzdrževanje življenjskega standarda svojih prebivalcev velike količine naravnih virov. Tudi revnejše družbe potrebujejo za svoje delovanje in preživetje naravne vire, le da so ti strukturirani drugače (več je poudarka na naravnih virih, ki so ključni za fizično preživetje človeka, npr. pitna voda in hrana), manj pa za vzdrževanje določene ravni življenjskega standarda. Ko pride do pomanjkanja teh ključnih naravnih virov, ki se ne dajo zagotoviti na miren način, se znotraj držav ali med njimi sprožijo tudi konflikti.

S koncem hladne vojne je ideologija kot vzrok za začetek konfliktov izgubila težo, več pozornosti pa se je pričelo posvečati proučevanju drugih vzrokov za konflikte, tudi naravnim virom. Poleg teoretičnega vpliva naravnih virov na začetek in potek konfliktov so se raziskovalci geografsko osredotočili na določene specifične regije – v prvi vrsti Afriko s številnimi državljanskimi vojnami (na tem področju so se osredotočali na znotrajdržavne konflikte oz. državljanske vojne ter na vpliv rudnin nanje) ter Bližnji vzhod z meddržavnimi napetostmi in ogromnimi zalogami nafte. Manj pozornosti so bile deležne Južna Amerika in Jugovzhodna Azija, medtem ko so določene regije ostale relativno zanemarjene. Ena od njih je tudi Kaspjski bazen, ki je bil dolga desetletja obstoja v SZ zanemarjen, trenutno pa pridobiva geopolitično težo zaradi velikih količin energentov ter bližine določenim kriznim žariščem (Afganistanu). Po drugi strani pa vsebuje tudi številne možne konflikte tako na znotrajdržavni kot na meddržavni ravni.

Glavni cilji proučevanja tega magistrskega dela so:

- a) ocena vpliva naravnih virov na začetek konfliktov v Kaspijskem bazenu v preteklosti,
- b) ocena vpliva naravnih virov na začetek konfliktov v Kaspijskem bazenu v prihodnosti,
- c) ocena spreminjanja tipa naravnega vira in stopnje njegovega vpliva na začetek konfliktov.

Da se lahko dosežejo glavni cilji, je treba poprej priti do nekaterih ugotovitev, in sicer:

- i. kateri so poglobitni naravni viri v Kaspijskem bazenu,
- ii. kakšen pomen imajo ti naravni viri v državah v Kaspijskem bazenu,
- iii. kako naravni viri vplivajo na začetek konfliktov,
- iv. kakšna je bila dinamika konfliktov v Kaspijskem bazenu v preteklosti,
- v. pridobiti kazalce, ki nam lahko pomagajo predvideti stanje v Kaspijskem bazenu tudi v prihodnosti.

Doseženi glavni cilji nam bodo tako podali tako poznavanje preteklosti kot tudi oceno prihodnosti konfliktov v Kaspijskem bazenu ter lahko služili tudi kot osnova podobnim pregledom stanja v drugih regijah.

2.3 Hipotetični okvir

Zgornji cilji se dajo natančneje definirati v štirih hipotezah, katerih pravilnost oz. nepravilnost se bo preverjala preko tega magistrskega dela. Te hipoteze so naslednje.

1. hipoteza: Od leta 1800 do danes so se konflikti v Kaspijskem bazenu praviloma odvijali zaradi nadzora nad ključnimi naravnimi in človeškimi viri.
2. hipoteza: Konflikti se bodo v Kaspijskem bazenu zaradi posrednih ali neposrednih povezav z naravnimi viri odvijali tudi v prihodnosti.
3. hipoteza: Naravni viri skozi čas niso igrali enako pomembne vloge kot vzroki za nastanek konfliktov oz. motivacija za vstop v konflikte.
4. hipoteza: Naravni viri, ki so bili povodi za konflikte v Kaspijskem bazenu, se v 19. stoletju razlikujejo od tistih, ki so povodi za konflikte v 20. in 21. stoletju.

2.4 Metodološki pristop

Kot glavna metoda se uporablja analiza sekundarnih virov (na temo vplivov naravnih virov na konflikte so napisana številna knjižna dela, strokovni članki, objavljeni podatki vladnih, nevladnih in mednarodnih organizacij), medtem ko analiza primarnih virov zaradi jezikovnih omejitev predstavlja določene težave. Kjer teh težav ni, je uporabljena tudi analiza primarnih virov, ves čas pa se uporablja deskriptivna metoda za opisovanje oz. predstavitev spoznanj ter zgodovinska analiza v primeru pregleda časovno bolj oddaljenih dogodkov. Izjemno pomembna metoda je primerjalna, ki skupaj s študijo primerov omogoča ugotavljanje vloge konfliktov pri različnih konfliktih v regiji. Uporabljena je tudi metoda analize uradnih statistik, ki pa je deloma težavna zaradi objektivnosti statistik, podanih s strani državnih organov analiziranih držav – taki težavni podatki pa se v določenih primerih pojavljajo tudi v podatkih sicer dokaj zanesljivih mednarodnih organizacij (Svetovna banka itn.).

V uvodu so uporabljene metode analize primarnih in sekundarnih virov, deskriptivna metoda, ter deloma zgodovinska metoda in analiza primarnih virov. V glavnem delu so uporabljene vse zgoraj našteje metode: do konca hladne vojne prevladuje zgodovinska metoda, medtem ko po koncu hladne vojne prevladujejo druge metode.

2.5 Struktura magistrskega dela

V uvodu so določeni viri, ki naj bi vplivali na nastanek in razvoj konflikta, določeno ozemlje, ki je v delu obdelano (Kaspijski bazen) in časovni okvir (od začetka 18. stoletja do danes ter vpogled v prihodnost). Nato so določeni metodološki okvir, hipoteze ter struktura magistrskega dela.

V glavnem delu so predstavljene poglobljene značilnosti oz. mehanizmi vplivanja naravnih virov na konflikte oz. vojne. Sledi opis zgodovine centralne Azije in Kavkaza približno od leta 1700 do prve svetovne vojne – širjenje Rusije, njeni motivi in odziv Združenega Kraljestva. Nato so opisane dejavnosti v regiji med prvo svetovno vojno in v letih pred drugo svetovno vojno, kjer so v središču državljanska vojna in upori v regiji. Za tem je opisano obdobje druge svetovne vojne, kjer je največ pozornosti namenjene dejavnostim sil osi v Kavkazu. Sledi obdobje od leta 1985 dalje, ko so z začetkom razpadanja Sovjetske zveze na površje priplavali številni konflikti, ki so bili v avtoritarni državi zatrti oz. »zamrznjeni«. V tem obdobju se najlažje analizira vpliv virov na konflikte in posledično je ta del najpomembnejši za dokazovanje ali zavračanje hipotez.

V zaključku dela je narejen splošni pregled celotnega magistrskega dela in na njegovi podlagi so potrjene oz. zavrnjene hipoteze.

Zaključku sledi seznam literature.

3 Teoretični okvir vpliva naravnih virov na konflikte

3.1 Sachs in Warner

Leta 1995 se je pojavila prva obsežna (globalna) analiza gospodarskih podatkov, ki sta jo za 95 držav v razvoju izdelala Sachs in Warner (in nato razširila in dodelala v izdaji leta 1997). Za izhodišče sta vzela gospodarske podatke držav iz leta 1970 ter nato med seboj primerjala rast BDP teh držav v obdobju 1970 do 1990, pri čemer sta države razdelila glede na delež, ki ga je v deležu BDP teh držav zavzemalo izkoriščanje naravnih virov (kmetijstvo, minerali, goriva). Ugotovila sta, da države z višjim deležem naravnih virov v BDP izkazujejo nižjo rast BDP v tem obdobju v primerjavi z državami, ki se manj zanašajo na izvoz naravnih virov.

Postavljenih je bilo več teorij, zakaj se pojavlja tako imenovano prekletstvo naravnih virov (ang. »resource curse«). Ena izmed njih je, da proizvodnja ter storitve zahtevajo bolj zahtevno delitev dela, izobrazbo oziroma izurjenost in posledično ustvarjajo višji življenjski standard kot panoge izkoriščanja naravnih virov. Druga teorija predpostavlja, da odkritje obsežnih naravnih virov povzroči tako imenovano nizozemsko bolezen (ang. »Dutch disease«), kjer izkoriščanje naravnih virov začne obenem uničevati predelovalni in proizvodni sektor (deindustrializacija), hkrati pa močan izvoz naravnih virov povzroči močno rast vrednosti nacionalne valute in posledično nižjo konkurenčnost izvoza (Sachs in Warner 1997, 2–5).

Sachs in Warner sta s pomočjo številnih regresij in spremenljivk ugotovila, da prekomerno izkoriščanje naravnih virov negativno vpliva na vladavino prava in kakovost birokracije. Poleg tega sta dokazala tudi, da države v boju z nizozemsko boleznijo res uporabljajo protekcionistične ukrepe in posledično tudi manj transparentno delovanje gospodarskega in trgovinskega sistema. Ni pa jima uspelo dokazati vpliva na nekatere ključne finančne kazalce: obrestne mere, naložbe itd. Tako se lahko reče, da sta s svojim praktičnim delom razložila določene vidike »prekletstva naravnih virov«, ne pa tudi vseh (Sachs in Warner 1997, 21–28).

3.2 Homer-Dixon

Leta 1996 je Homer-Dixon izpostavil vpliv, ki ga ima pomanjkanje ključnih naravnih virov na nastanek konfliktov predvsem v revnejših državah.

Izpostavil je številne države (Južnoafriško republiko, Mehiko, Palestino, Filipine, Honduras, Indijo, LRK in Pakistan), kjer so nepravilna razdelitev zemlje, prekomerna sečnja, množične migracije, pretirana obremenjenost vodnih zalog in izjemno visoke stopnje rasti prebivalstva povzročile močno tekmovalnost in konflikte okoli zagotovitve nujnih sredstev za preživetje.

Naštel je tri dejavnike, ki vplivajo na to, koliko so posameznik, družba ali država podvrženi grožnjam pomanjkanja osnovnih naravnih virov. Ti dejavniki so: poraba naravnega vira, zaloga naravnega vira in razdelitev naravnega vira (vplivnejše skupine praviloma pridobijo zase nesorazmeren delež naravnega vira, podobno je tudi pri razmerju razdelitve naravnih virov med vplivnejšimi in manj vplivnimi državami).

Homer-Dixon je izpostavil, da pomanjkanje naravnih virov skoraj nikoli ni edini povod za konflikt, ampak v večini primerov zaostri že prisotne težave družb (gospodarske, politične, kulturne ...) ter preko njih vodi v nasilje.

Avtor je izpostavil tudi po njegovem mnenju ključno vlogo inovacij ter razvoja družbenih, političnih, gospodarskih ustanov, ki lahko omilijo tudi znatna pomanjkanja naravnih virov (Homer-Dixon 1996, 359–365).

Leta 1999 sta se Barbier in Homer-Dixon osredotočila na vlogo, ki jo ima razvijanje nove tehnologije in inovativnih idej na gospodarsko rast, in raziskovala, kako na to razmerje vpliva pomanjkanje naravnih virov. Njuna teza je, da ima pomanjkanje naravnih virov (poleg določenega neposrednega vpliva na gospodarsko rast) večji vpliv nanjo preko posrednih dejavnikov – pomanjkanje naravnih virov tako negativno vpliva na socialni mir in stabilnost okolja, kar posledično ovira sposobnost družbe, da uspešno razvija nove tehnologije in inovacije (posledice so propad delujočega trga, izobraževalnih ustanov, ustanov za financiranje raziskav, učinkovitega vladanja – avtorja kombinacijo teh dejavnikov imenujeta socialna iznajdljivost). Pomanjkanje novih tehnologij in inovacij pa naj bi izrazito negativno delovalo na gospodarsko rast.

Avtorja menita, da lahko pomanjkanje naravnih virov vpliva na socialno iznajdljivost preko dveh mehanizmov. Prvi mehanizem je t. i. rentniško obnašanje, kjer se močne socialne skupine osredotočijo le na pridobivanje omejenih naravnih virov in na branjenje svojih

interesov. Tako vedenje oteži ali onemogoči oblikovanje ali reformo institucij, potrebnih za učinkovit razvoj in raziskave ter splošno otežuje koordiniran in uspešen odgovor posameznikov in družbe na pomanjkanje. Poleg tega lahko tudi socialni nemiri, ki spremljajo pomanjkanje naravnih virov, otežijo delovanje institucij, ki spodbujajo razvoj in raziskave. Drugi mehanizem je premik ljudi in kapitala s področja dolgoročno usmerjenega razvoja v področje kratkoročno usmerjenega upravljanja z naravnim virom oz. njegovim pomanjkanjem (Barbier in Homer-Dixon 1999, 144–147).

Leta 2000 je Homer-Dixon nadaljeval s proučevanjem povezave med naravnimi viri in konfliktom. Večji del članka je identičen njegovemu delu iz leta 1996, v drugem delu pa je avtor izpostavil tudi dodatne učinke pomanjkanja naravnih virov, ki vplivajo na konflikte: padec proizvodnje hrane in posledično grožnja z lakoto, večanje revščine (ki je izjemno pomemben vzrok za začetek konfliktov), marginalizacijo družbenih skupin, prekomerno razslojevanje, rušenje avtoritete države ... Ti učinki lahko v prebivalstvu sprožijo nastanek dolgoročnih zamer, nemirov in nasilja ter spremenijo ravnovesje moči v določeni državi ali družbi – naravni viri torej na konflikte pretežno vplivajo posredno (Homer-Dixon 2000, 30–31).

Avtor je opisal tudi primer dveh ključnih držav (Indije in LRK) kot primerov, kjer lahko pomanjkanje naravnih virov resno vpliva na varnostni položaj v državi. V Indiji je še vedno prisotna visoka rast prebivalstva, ki v kombinaciji s porazdelitvijo prebivalstva (ki je še vedno v veliki večini podeželsko) na podeželju postavlja precejšen pritisk. Poleg visoke rasti prebivalstva podeželje pestijo tudi pomanjkanje vode, izguba in atomizacija ter salinizacija obdelovalne zemlje, pomanjkanje goriv in prekomerna sečnja gozdov. Ti dejavniki v kombinaciji s pomanjkanjem delovnih mest na podeželju in gospodarsko liberalizacijo v mestih povzročajo vedno večji razkorak v standardih življenja med podeželjem in mesti. Logična posledica tega razhajanja so množične migracije v urbane centre, ki imajo posledično izjemno visoke stopnje rodnosti (tudi dvakrat višje), ogromno onesnaženje in popolnoma nezadostno infrastrukturo, poleg tega pa se migranti tudi v mestih soočajo s pomanjkanjem hrane in pitne vode. Pomanjkanje teh osnovnih naravnih virov migrante v mestih zopet sili v konflikte za preživetje. LRK ima podobne težave kot Indija, pri čemer je pri njej še bolj izrazito pomanjkanje pitne vode (Homer-Dixon 2000, 31–33).

3.3 Collier in Hoeffler

Leta 1998 sta Collier in Hoeffler raziskovala, ali imajo državljanske vojne ekonomske razloge, pri čemer sta izhajala iz postavke, da se državljanska vojna začne, če udeleženci pričakujejo, da bodo imeli od vojne same ali od njenega zaključka več koristi kot škode.

Teza avtorjev je, da je cilj upornikov zavzetje države ali pa odcepitev od nje. Cilj vlade je, da se ubrani napada upornikov oz. da prepreči odcepitev določenega dela svojega ozemlja. Praviloma je vladi na voljo večja izbira načinov in sredstev, s katerimi se bori, kot upornikom, ki so praviloma tudi slabše financirani kot vlada.

Avtorja sta izpostavila, da so v družbah z visokimi prihodki vojne manj verjetne (udeleženci lahko veliko izgubijo) ter da stroški upora z daljšanjem vojne rastejo, pri čemer je izjemno pomembna tudi ocena upornikov, kolikšna je verjetnost njihove zmage, in pričakovanje, koliko časa naj bi se za njo borili. Napačne optimistične ocene trajanja vojne in možnosti njenega uspešnega zaključka tako sprožajo vojne, medtem ko napačne pesimistične ocene manjšajo možnost vojne. Prav tako ima po mnenju avtorjev vpliv na začetek in trajanje vojne stopnja obdarjenosti z naravnimi viri. Po mnenju avtorjev je dejavnik pri sprožitvi vojne tudi heterogenost prebivalstva (etnična in jezikovna), ki vpliva na lojalnost prebivalstva vladi in upornikom ter na sposobnost vzdrževanja tajnosti priprav na upor (največja možnost za upor bi obstajala, če bi bila družba razdeljena na dva dela, od katerih bi bil eden tesno povezan oz. bi simpatiziral z vlado, drugi del pa z uporniki), ter številnost prebivalstva (Collier in Hoeffler 1998, 563–567).

Verjetnost vojne in dolžina njenega trajanja je torej odvisna od dobičkov od upora (ki so sestavljeni od verjetnosti zmage in prihodkov od zmage) in stroškov upora (ki so sestavljeni iz stroškov upora in stroškov koordinacije).

Avtorja sta ugotovila, da državljanske vojne trajajo manj časa in imajo manj možnosti za nastanek v državah, kjer imajo prebivalci visoke dohodke. **Naravni viri do neke mere večajo možnost za sprožitev državljanske vojne (upornike vodi pohlep), a nato z višjim deležem v dohodkih države začnejo negativno vplivati na možnost sprožitve in trajanje državljanske vojne (vlade imajo večjo finančno sposobnost samoobrambe).** Podoben nelinearen vpliv ima etnično-jezikovna heterogenost (največja grožnja vojne je v družbah, ki so razdeljene v dve primerljivo veliki skupini, medtem ko višja heterogenost prebivalstva za upornike pomeni težave s koordinacijo). Države s številnejšim prebivalstvom imajo več vojn,

ki so tudi daljše vojne, kar avtorja povezujeta z večjimi odcepitvenimi težnjami (Collier in Hoeffler 1998, 567–572).

Leta 2002 sta Collier in Hoeffler na vzorcu 78 večjih državljskih vojn oziroma konfliktov med leti 1960 in 1999 preverjala, ali je za državljske vojne bolj pomemben pohlep (sposobnost financiranja upora) ali zamera (etnična in verska razhajanja, zatiranje, neenakost). Ugotovila sta, da je pohlep (možnost financiranja, tudi z naravnimi viri, izsiljevanje proizvajalcev) bolj pomemben za upore kot zamere (vpliva katerih pa se ne da odpisati).

Avtorja sta analizirala številne socialne, ekonomske, politične, geografske, naselitvene dejavnike itd. Najpomembnejša ugotovitev pa je, da rast deleža, ki ga v BDP pomeni izkoriščanje naravnih virov, ni premo sorazmerna z višanjem možnosti sprožitve državljske vojne – tako naj bi bile države, v BDP katerih izkoriščanje naravnih virov zavzema približno **32 %**, najbolj ranljive (okoli 22 % možnosti za sprožitev državljske vojne). Manjši delež pomeni, da uporniki težko pridejo do denarja za financiranje upora, večji pa, da lahko država naravne vire izkorišča znatno bolj učinkovito kot uporniki.

Avtorja sta možnosti financiranja uporniškega gibanja razdelila v tri razrede: izsiljevanje, financiranje s strani diaspore ter financiranje s strani tuje vlade.

Izsiljevanje je posebej lahko oziroma hitro dostopno, saj poleg naravnih virov zahteva le upornike (mlade, neizobražene moške) in pa orožje. Če želijo biti uporniki učinkoviti pri izsiljevanju, morajo biti verodostojna grožnja navzlic zaščiti, ki jo vojska nudi njihovi tarči, in morajo zato delovati za pridobitev več virov (kar pomeni več upornikov, orožja, opreme). Obenem pa mora država posledično dvigniti dajatve, da vojski lahko zagotovi primerna sredstva za boj proti upornikom. Strani se zapleteta v spiralo izsiljevanja/obdavčitve/oboroževanja.

Diaspora je lahko pomemben vir financiranja. Načeloma je bogatejša, bolj uniformna oziroma disciplinirana in predvsem bolj imuna na posledice konflikta. Večje diaspore imajo vpliv na začetek in podaljšanje državljske vojne.

Prav tako je po koncu hladne vojne financiranje s strani druge države izgubilo pomen, čeprav ni nikoli popolnoma izgubilo svoje vloge (Sierra Leone, DRK) (Collier in Hoeffler 2002, 3–23).

Leta 2004 so Collier, Hoeffler in Sönderbom v prenovljeni različici članka statistično preiskovali dejavnike, ki vplivajo na trajanje državljanskih vojn. Ugotovili so, da državljske vojne podaljšujejo nizki dohodki, visoka neenakost in srednje izrazita etnična heterogenost. Krajšajo pa jih padci cen naravnih virov, ki sestavljajo pomemben del prihodkov države (in tudi upornikov, ki jih ropajo), in zunanji vojaški poseg na strani upornikov.

Statistične analize avtorjev so pokazale, da ima največji statistični vpliv od vseh spremenljivk neenakost dohodka. Tako lahko vpleteni upajo na občutno izboljšanje gmotnega stanja, poleg tega pa lahko uporniška gibanja računajo na »poceni« borce. Temu sledi bruto dohodek – višji bruto dohodek pomeni krajšanje vojne. 50-odstotna etnična homogenost (družba je razdeljena v dve ali tri velike etnične skupine) pomeni najdaljše trajanje vojne – večja heterogenost pomeni neenotnost v uporniških vrstah (Collier in drugi 2004, 253–256, 262–267).

Leta 2008 so Collier, Hoeffler in Rohner v novem delu razširili in dodelali svoje raziskave na področju povezav med naravnimi viri in konflikti.

Avtorji so v njem najprej izpostavili, da se je po letu 2000 spremenila miselnost mednarodne skupnosti glede državljskih vojn. Če so jih do tega leta praviloma zanemarjali, se je po letu 2000 pričela uveljavljati miselnost globalne odgovornosti, posledica katere je povečanje števila primerov, v katerih so se ZN (pogosto preko Afriške unije) pričeli aktivneje vmešavati v konfliktne situacije in jih reševati. Posledično so se nekateri od teh konfliktov zaključili, eden izmed glavnih ciljev avtorjev pa je bil ugotoviti, ali se je spremenilo oz. zmanjšalo tudi število začetih državljskih vojn. Poleg verjetnosti za sprožitev konflikta so avtorji v primerjavi s prejšnjimi deli spremenili tudi oceno oz. pomen motivacije (dilema pohlepa proti zameram, ang. »greed vs. grievance«), katere več ne zaznavajo kot ključno pri izbruhu konflikta. Njihova nova hipoteza je preprostejša: kjer je konflikt oz. upor vojaško in finančno možen, se bo tudi zgodil (to hipotezo so avtorji označili kot hipotezo možnosti, ang. »feasibility hypothesis«), pri čemer avtorji vseeno precej pozornosti namenijo tudi motivaciji upornikov in njihovega vodstva (Collier in drugi 2008, 2–3).

Avtorji so dokazali, da je verjetnost začetka vojne znatno večja pri revnejših družbah (pri nižjem BDP), glavni razlogi za to naj bi bili nizka cena nabora borcev (poceni uporniki) in slabotna in obubožana država.

Tudi odvisnost od izvoza naravnih virov so potrdili kot dejavnik, ki vpliva na začetke državljanskih vojn – najnevarnejši naj bi bil delež **25-odstotnega** izkoriščanja naravnih virov v celotnem BDP države, in sicer preko mehanizmov ropanja in izsiljevanja, preko tega, da je izkoriščanje naravnega vira cilj upora in ne le sredstvo, ter zaradi apatičnosti vlade, ki naj bi bila praviloma bolj odtujena od svojega prebivalstva, ker ji ga ni treba resneje obdavčiti.

Dalje so avtorji potrdili tudi, da obstoj nedavne prejšnje vojne poveča možnost sprožitve nove vojne, kar je posebej težavno, saj pomeni povečano možnost padca v »spiralo nasilja«. Več časa, ki preteče od sprožitve prejšnjega konflikta, pomeni tudi več možnosti za mir.

Analiza vpliva zgornjih spremenljivk na začetek konflikta daje rezultate, ki so podobni tistim, ki so jih avtorji dobili v prejšnji analizi leta 2004. Analiza drugih spremenljivk je podala nekoliko drugačne rezultate od starejše analize (Collier in drugi 2008, 11–14).

Avtorji so s statističnimi preračuni (ustanovitvami hipotetičnih držav z različnimi kombinacijami dejavnikov, ki vplivajo predvsem na možnost sprožitve in ne na motivacijo) ugotovili, da se konflikti sprožijo, če je to le možno, neodvisno od motivacije vpletenih. Poglavitni dejavniki, ki vplivajo na možnost sprožitve, so: goratost, število mladih moških, višina BDP, stopnja gospodarske rasti in pa delež izvoza naravnih virov v BDP države (Collier in drugi 2008, 15, 16, 22–24).

3.4 Ross

Leta 1997 je svojo interpretacijo vpliva izkoriščanja naravnih virov na širše gospodarstvo postavil Michael Ross. Med drugim je izpostavil, da imajo države, ki prekomerno izkoriščajo naravne vire (v prvi vrsti manj razvite države), pogosto presežke delovne sile in da odkritje naravnih virov v državi praviloma pomeni tudi rast tujih investicij. Ta dva dejavnika naj bi močno omejila vpliv nizozemske bolezni na delovanje gospodarstev nekaterih držav, ki se močno zanašajo na izvoz naravnih virov. Kot Sachs in Warner je tudi Ross precejšen delež krivde za gospodarske težave držav izvoznic naravnih virov pripisal njihovim vladam. Preko deležev dobičkov od izkoriščanja naravnih virov, ki jih dobivajo od (pogosto tujih) družb, ki izkoriščajo naravne vire na njihovem ozemlju, lahko države vlagajo v večjo raznolikost izvoza in gospodarskih panog, z ustvarjanjem skladov in previdno fiskalno politiko lahko vlade omejijo vplive cenovnih šokov, težava premočne valute pa se lahko reši s tem, da se

dobički hranijo v tuji valuti. Ross je največ pozornosti namenil prav političnim razlogom »prekletstva naravnih virov« (Ross 1997, 306–307).

Politični razlogi za »prekletstvo naravnih virov« se dajo razložiti s sledečih vidikov:

- kognitivni teoretiki trdijo, da nenadno odkritje naravnih virov politike naredi kratkovidne;
- societalni teoretiki trdijo, da nenadno odkritje naravnih virov okrepi skupine (družine, klane, družbene sloje), ki postavljajo svoje interese pred interese države in se aktivno upirajo zanje neugodnim fiskalnim in gospodarskim politikam;
- institucionalni teoretiki trdijo, da nenadno odkritje naravnih virov politike, ki zaznavajo naravne vire kot ključne zase in za državo, sili v slabljenje ustanov, ključnih za dolgoročni gospodarski razvoj (Ross 1997, 308–312).

Ker zgoraj omenjene teorije same po sebi ne morejo razložiti »prekletstva naravnih virov«, je večina politoloških teorij o tem pojavu dejansko hibrid oziroma mešanica teh teorij. Najpogostejše so **teorije rentniške države**.

Rentniške države so države, ki pridobivajo precejšen del svojih prihodkov od izkoriščanja naravnih virov. To pomeni, da so finančno manj odvisne od svojega prebivalstva (majhna vloga obdavčitve prebivalstva, ki načeloma s seboj prinese tudi večje pravice prebivalstva) in posledično čutijo manj pritiskov za demokratizacijo, ter da zaznavajo znatno manjšo potrebo po učinkovitih gospodarskih reformah in politikah. Prebivalstvo poleg nizkih davkov lahko mirijo tudi z radodarno socialno politiko, dejansko pa take države zaradi neučinkovitega birokratskega sistema ne morejo zagotavljati učinkovitega socialnega varstva.

Znotraj teorij rentniške države posamezniki dajejo različno težo različnim prej omenjenim teorijam (kognitivni, societalni, institucionalni). Večina pa jih ima določene skupne točke: da države nerade uvajajo večje spremembe v gospodarski sistem (so konservativne) ter da imajo države z visoko stopnjo izkoriščanja naravnih virov in nižjimi davki za prebivalstvo manj učinkovite gospodarske in finančne politike. Shafer je leta 1994 postavil teorijo, da je ključnega pomena za državo fleksibilnost sektorja, ki se ukvarja z naravnimi viri. Sektorji, ki so nefleksibilni (majhno število velikih podjetij, ki lahko brez večjih težav skupaj vplivajo na državo), so posledično bolj ranljivi in zahtevajo od države zaščito v primeru gospodarskih težav. Država se tako tesno poveže s takim sektorjem in razvije specializirane ustanove za njegov nadzor in obdavčitev, medtem ko zanemarja druge sektorje, enači pomen in preživetje

enega sektorja s pomenom in preživetjem države ter se vede kratkovidno. Po drugi strani fleksibilni sektorji (mnogo manjših podjetij, ki težko sodelujejo med seboj) težko vplivajo na državo, so bolj odporni, država ni tesno povezana z njimi in razvije postopke in ustanove za nadzor in obdavčitev vseh sektorjev, ne le enega.

Ross je zaključil z dvema dodatnima možnima razlagama »prekletstva naravnih virov«. Prva je, da v mnogih primerih vire izkoriščajo domača paradržavna podjetja, ki države ne morejo ščititi pred cenovnimi šoki in pred potratno finančno politiko – mednarodne korporacije naj bi bile bolj učinkovite pri izkoriščanju naravnih virov ter naj bi obenem delovale kot »tampon«, ki absorbira velika nihanja cen. Druga razlaga je, da države gostiteljice ne morejo zagotoviti varnosti podjetjem, ki delujejo znotraj nje. Podjetja se zato umaknejo ali pa financirajo zaščito kriminalnim elementom ali uporniškimi skupinam. V primeru zelo slabotne države lahko slednja dejavnost povzroči okrepitev uporniških gibanj, kar naprej oslabi moč države in tako povzroči spiralo nasilja. Predelovalna podjetja, ki so ranljiva zaradi obsežne infrastrukture, se tako umikajo iz države in povzročajo enega klasičnih dejavnikov nizozemske bolezni (Ross 1997, 313–315, 319, 320).

Isti avtor je leta 2001 analiziral povezavo med izvozom nafte in razvojem demokracije.

Tezo, da visok delež izvoza nafte zavira demokratizacijo družbe, najbolj podpirajo znanstveniki z Bližnjega vzhoda, kjer leži največ držav, odvisnih od izvoza nafte – večina teh držav je tudi trdno avtoritarnih. Ross je preiskoval, ali je ta teza sploh pravilna, ali je geografsko omejena na regijo Bližnjega vzhoda, ali imajo podoben učinek tudi drugi minerali ter preko kakšnih mehanizmov naravni viri omejujejo širitev demokracije (rentniška država, represivni mehanizem, modernizacijski mehanizem) (Ross 2001, 325–328).

Avtorjeva analiza je pokazala, da izvoz tako nafte kot mineralov močno vpliva na zmanjšanje demokratičnih kazalcev družbe. Rast deleža izvoza ni linearno povezana s porastom zatiranja demokracije in kmetijstvo ne omejuje razvoja demokracije.

Ross je potrdil, da se demokracijo zavira preko učinka rentniške države. Ugotovil je tudi, da deloma lahko potrdi **represivni mehanizem** – države, ki se zanašajo na izvoz nafte, namenjajo večji delež proračuna za vojsko. Države, ki se zanašajo na izvoz mineralov, tega učinka večinoma ne poznajo. Prav tako se povečanja zapravljanja za vojsko ne da razložiti s povečano etnično, versko razdrobljenostjo ipd. (Ross 2001, 340–356).

Leta 2003 je Ross objavil še eno analizo povezanosti med naravnimi viri in konflikti.

Ross je analiziral 13 nedavnih državljanskih vojn in ugotovil, da lahko določeni tipi naravnih virov vplivajo na začetek in potek državljanskih vojn in to na več načinov hkrati, da pa ni nujno, da naravni viri podaljšujejo državljanske vojne – lahko jih tudi skrajšajo. Viri prav tako igrajo različno vlogo pri separatističnih in neseparatističnih konfliktih. Poleg tega je zavrnil dva izmed najbolj poznanih vzrokov za povezavo med naravnimi viri in konfliktom ter predlagal novega (Ross 2003, 3–5).

V svoji analizi je preverjal do tedaj predlagane mehanizme, torej kako naravni viri vplivajo na začetek konflikta, kako vplivajo na njegovo trajanje in kako vplivajo na njegovo intenzivnost.

Pet mehanizmov se nanaša na vpliv naravnih virov na **začetek konflikta** – ropanje naravnih virov (Collier – Hoeffler), »zamere« (zamere zaradi neprimerne razdelitve prihodkov, zaposlitev, uničevanja okolja, neprimerne politike priseljevanja itd.) in separatizem (bogati naravni viri v obrobni regiji, kjer obstaja etnična manjšina, povečajo možnost za odcepitev te regije). »Warlordizem« je pojav, ki se pojavi, ko se da naravne vire izkoriščati z manjšimi skupinami neizurjenih ljudi in brez omembe vredne infrastrukture – aluvialni diamanti, les itd. V primeru šibke državne oblasti se predvideva, da ljudje, ki izkoriščajo te naravne vire, za zaščito podkupujejo lokalne vodje milic ali upornikov (ang. »warlords«), ki naj bi povzročali državljanske vojne z medsebojnimi boji za ta plačila in uporom proti državi, ki jih poskuša izriniti iz posla. Zadnji mehanizem je »slabotna oz. rentniška država« (Ross 2003, 15–17).

Štirje mehanizmi se nanašajo na **trajanje konflikta** – ropanje naravnih virov, »dobičkonosnost konflikta« (izkoriščanje naravnih virov je lahko tako dobičkonosno, da se strani, vpletene v konflikt, upirajo njegovemu koncu – spoznanje, da je mir bolj dobičkonosen od konflikta, lahko povzroči njegov hitrejši konec), disciplina (nižje organizacijske enote oboroženih sil in upornikov ne upoštevajo ukazov, če ti omejujejo njihovo bogatenje na račun naravnih virov, kar močno omejuje njihove voditelje pri sklepanju in spoštovanju (mirovnih) sporazumov. Nespoštovanje ukazov lahko tudi pomeni, da se vojaki ali uporniki nočejo boriti in s tem pospešijo poraz svoje strani) Zadnji je mehanizem zaupanja; uporniki pričakujejo od vlade oz. države, da se ne bo držala mirovnih sporazumov in bo poskušala ponovno zavzeti »njihove« bogate regije, ne glede na dejanske namene vlade; zato naj uporniki ne bi hoteli podpisovati mirovnih sporazumov (Ross 2003, 18–21).

Na **intenzivnost konflikta** vplivata dva mehanizma – *vrednost zemljišča* (strani se borita za ozemlje, bogato z naravnimi viri, ki bi sicer imelo majhno vrednost in se spopadi zanj ne bi odvijali, če pa bi se, bi se odvijali v znatno manjšem obsegu tako z vidika osebja kot z vidika uporabljene tehnike) in pa *sodelovanje* (v določenih primerih nasprotujoče si strani sodelujejo v izkoriščanju naravnih virov in se ne bojujejo) (Ross 2003, 22).

Začetek konflikta

V dveh primerih je Ross našel dokaze, da so naravni viri spodbudili *separatizem*, v dveh primerih je šlo za »*warlordizem*«, v štirih primerih so naravni viri vplivali na začetek konflikta na načine, ki niso bili predvideni v hipotezah. **V nobenem od primerov pa uporniške skupine niso uporabljale mehanizma ropanja virov za pridobivanje sredstev pred sprožitvijo konflikta.** Prav tako je le v enem primeru zaznal propagando, ki je uporabljala tematiko *zamer* (»posiljevanje« zemlje s strani elit itd.), a obenem ni zaznal tudi konkretnih dejanj, ki bi bila uperjena proti temu »posiljevanju«, kar pomeni, da je bila propaganda le prazna retorika.

Eden izmed »novih« načinov, kako naravni viri vplivajo na začetek konfliktov, je preko *intervencije sosednje države*, ki ima za cilj pridobitev nadzora nad naravnimi viri. Drugi »novi« način je *prodaja bodočih pravic za izkoriščanje naravnih virov*, kjer uporniki prodajajo pravice za izkoriščanje naravnih virov, ki jih še nimajo pod nadzorom, a naj bi jih s sredstvi tujih vlad ali gospodarskih subjektov lahko zavzeli (Ross 2003, 23–28).

Trajanje konflikta

Čeprav ropanje naravnih virov ni sprožilo nobenega konflikta, je igralo vlogo pri trajanju 10 od 13 konfliktov – v 9 od teh 10 konfliktov so bili ropani naravni viri, ki ne potrebujejo dobro izurjene in opremljene delovne sile (droge, les, dragi kamni). V dveh primerih so uporniki uporabili metode *izsiljevanja in ugrabitev* tudi proti bolj infrastrukturno zahtevnim virom – cilj so bili naftovodi, katerih se zaradi geografskih posebnosti ne da popolnoma zaščititi. V Kolumbiji se je ELN na ta način okrepila s 40 na vsaj 3.000 mož. *Dobičkonosnost konflikta* je tako pozitivno kot negativno vplivala na po dva konflikta – dva je torej podaljšala, dva pa skrajšala. *Disciplina* je vplivala na trajanje dveh konfliktov – enega je skrajšala, enega podaljšala. Zopet je nepredvideni mehanizem *prodaje bodočih pravic za izkoriščanje naravnih virov* v več primerih vplival na podaljšanje konflikta – trikrat je konflikt podaljšal, enkrat skrajšal (Ross 2003, 29–33).

Intenzivnost

V primeru intenzivnosti je vpliv naravnih virov manj odločilen. Bitke za področja, bogata z naravnimi viri, so se sicer dogajale, vendar so se v istih konfliktih pogosto pojavljala tudi dolga obdobja, ko so nasprotniki sodelovali za bolj učinkovito izkoriščanje naravnih virov. Tudi v primeru intenzivnosti je Ross odkril novi mehanizem, in sicer preventivno zatiranje (potencialnih) upornikov – tarče so praviloma separatistične pokrajine (etnično, versko itd.), kar lahko pomeni tudi, da se taki represivni ukrepi raje izvajajo proti manjšinam (Ross 2003, 33–37).

Istega leta je Ross v še enem članku natančneje določil vpliv, ki ga ima izkoriščanje naravnih virov na korupcijo, ter opisal mehanizem secesionizma.

Korupcija

Korupcija je rezultat ogromne količine denarja, kateri mora država (s težavo) slediti. Poleg tega se prihodki od naravnih virov pridobivajo na način, ki je pogosto netransparenten in ki ga državljani težko nadzorujejo. Ta dva dejavnika olajšujeta državnim uradnikom odtujevanje denarja. Dodaten dejavnik je nestabilnost cen naravnih virov, katerih nihanje povzroča tudi izjemno nepredvidljivost v državnih proračunih, preobremenjeni normalne finančne postopke in posledično omogoča lažje odtujevanje denarja (pred nacionalizacijo velikih naftnih in rudarskih podjetij v prejšnjem stoletju so bile države bolj varne pred cenovnimi šoki, saj je večino tveganja nase prevzela mednarodna korporacija, ki je naravni vir izkoriščala) (Ross 2003, 7–10).

Secesionizem

Secesionizem se pojavi v regijah, kjer imajo ljudje oblikovano lastno identiteto (jezik, kulturo, zavest, religijo itd.), ki se razlikuje od tiste v preostalem delu države. Pogosto take regije nosijo tudi levji delež negativnih posledic, ki jih izkoriščanje naravnih virov povzroča okolju, kjer se nahaja – uničevanje naravnega okolja, imigracija tuje delovne sile, nasilni odvzem zemlje. Poleg tega je pogosto prisotno mnenje, da država sredstev ne porablja pošteno oziroma da se provinci, kjer se naravni viri črpajo, ne povrne zadovoljiv delež denarja (Ross 2003, 15–17; Ross 2004, 350–352).

3.5 Wackernagel

Leta 2002 je Wackernagel s skupino znanstvenikov preiskoval sposobnost biosfere, da preživi vedno večje število ljudi.

Avtor je uvedel termin okoljski vpliv (ang. »enviromental footprint«) – kazalec, ki določa, koliko zemlje (v hektarjih) potrebuje določen posameznik, družba, država ipd. za svoj obstoj pod trenutno danimi tehnološkimi možnostmi in upravljalnimi praksami. Upošteva pridelovanje hrane, pridobivanje snovi rastlinskega izvora (npr. guma), sečnjo za kurjenje in gradnjo prebivališč, ribarjenje, prostor za infrastrukturo in porabo fosilnih goriv ter tudi potrebno površino za vsrkanje in razgradnjo stranskih oz. odpadnih snovi. Avtor je zabeležil tudi učinek biotske raznolikosti (ang. »biodiversity«) kot dejavnika, ki omogoča večjo stabilnost biosfere, ter pomen ohranitve čim večje stopnje biotske raznolikosti za dolgoročno preživetje življenja na planetu (Wackernagel 2002, 9265–9268).

Wackernagel je s pomočjo izračunov rasti prebivalstva in njegove porabe izračunal, da je človeštvo v začetku osemdesetih let preseгло sposobnost samoobnavljanja Zemlje. Do leta 1999 je porabilo že 20 % več naravnih virov, kot jih je Zemlja sposobna obnoviti. Precejšen vpliv na ta presežek ima energijsko potratna moderna »zahodna« družba, ki preko obremenjevanja okolja z izpusti pomembno slabša zgoraj omenjene podatke .

3.6 De Soysa

Leta 2002 je de Soysa poudaril pomen povezave med odprto trgovino in velikostjo državnega aparata ter varnostjo oziroma možnostjo začetka državljske vojne. Trgovina naj bi vplivala na večjo in boljšo birokracijo, znižala naj bi privlačnost organiziranega kriminala ter povečala »družbeni kapital« oziroma medsebojno povezanost družbe ter z vsemi temi dejavniki nižala verjetnost izbruha državljskih vojn in drugih oblik konfliktov (de Soysa 2002, 401).

V istem delu je bilo omenjeno tudi pomanjkanje naravnih virov kot vzrok za konflikte, in sicer preko dveh mehanizmov: »grabljenja« omejene količine naravnih virov s strani ene od skupin v družbi oziroma državi in pa preko posledic, ki jih tako pomanjkanje ima za družbo ali državo (pomanjkanje, žeja, lakota, nedelovanje gospodarstva, pomanjkanje inovacij itd.). De Soysa je v svoji analizi vpliva naravnih virov na konflikte prišel do podobnih zaključkov kot Collier in Hoeffler (de Soysa 2002, 404).

Isti avtor ter Gleditsch in Binningsbo so leta 2007 preverjali, ali in do kolikšne mere je človeški pritisk na naravo vzrok za sprožitvev konfliktov. Obstoječo literaturo o odnosu med naravo, naravnimi viri in konfliktom so razdelili na dva modela.

Prvi model (poimenovan **neomaltuzijanski** model, tudi »okoljsko nasilje«) predvideva, da bo geometrična stopnja rasti prebivalstva skokovito preseгла aritmetično stopnjo proizvodnje hrane ter v osnovi neobnovljivo zalogo vode in energentov. Pomanjkanje teh ključnih življenjskih potrebščin naj bi vodilo v konflikte, ki bi bili osredotočeni na pridobivanje ali obrambo naravnih virov. Poleg tega to pomanjkanje tudi v družbah, ki z njihove strani niso življenjsko ogrožene, povzroči nižje stopnje gospodarske rasti in druge negativne gospodarske kazalce, ki statistično gledano višajo možnost izbruha konfliktov. Pripadniki tega modela kot primere navajajo Grenlandijo in Velikonočne otoke ter Somalijo, Ruando in Haiti kot novejšje primere, ko je prekomerno poseganje človeka v naravo oziroma prostor povzročilo konflikte ali druge varnostne grožnje.

Drugi model (poimenovan **kornukopijski** model) trdi, da lahko pomanjkanje naravnih virov in okoljsko propadanje povzročata kratkotrajnejše grožnje družbam in državam, dolgoročno pa v človeški iznajdljivosti, sodelovanju, tehnologiji in tržnih mehanizmih vidi dejavnike, ki so več kot sposobni premagati te grožnje (de Soysa in drugi 2007, 339–341).

Avtorji so v statistični analizi uporabili dva niza konfliktov (vojne z več kot 1.000 mrtvimi na leto ter manjše oborožene konflikte z do 25 mrtvimi na leto) in na njih preverili, kolikšno vlogo ima okoljski vpliv (ang. »enviromental footprint«) na možnost začetka konflikta. Tri glavne sestavine tega kazalca so okoljska zaloga (ki določa, koliko primerne zemlje ima določena družba), okoljska poraba (ki določa, koliko zemlje določena družba potrebuje za svoje delovanje) in pa okoljska razlika oz. vpliv (de Soysa in drugi 2007, 343–344).

Avtorji so na podlagi statističnih podatkov pokazali, da večja okoljska zaloga viša možnost miru, kar je v skladu z neomaltuzijansko teorijo, vendar ta povezava ni močna. V nasprotju z neomaltuzijansko teorijo pa so dokazali, da tudi večja okoljska poraba večja možnost miru (ta povezava je skoraj enkrat močnejša od tiste z okoljsko zalogo). Ta ugotovitev pa po drugi strani ustreza teorijam, po katerih so bogatejše družbe in posamezniki manj pripravljeni na vključitev v (oborožene) konflikte, saj imajo v takem konfliktu preveliko potencialno izgubo (sicer se kazalca okoljskega vpliva ne da popolnoma enačiti s kazalcem bogastva družbe). Analiza je na splošno torej zavrnila povezavo med pomanjkanjem naravnih virov ter konflikti, tako za vojne kot za manjše oborožene spopade (de Soysa in drugi 2007, 345–347).

3.7 Klare

Leta 2002 je v pomembnem delu o povezavi med obiljem naravnih virov in konflikti Michael Klare povezavo naravnih virov in konflikta opazoval predvsem iz geopolitičnega (in ne pretežno statističnega oz. gospodarskega) zornega kota.

Klare se je v teoretičnem delu svoje knjige osredotočil predvsem na vlogo nafte in vode v geopolitičnem pogledu na nastanek konfliktov. Posebej se je osredotočil na Bližnji vzhod in na Savdsko Arabijo, v kateri so naravni viri že pred odkritjem nafte igrali pomembno vlogo pri nastanku konfliktov. Pred odkritjem nafte je bil glavni naravni vir, okoli katerega so nastajali konflikti, pitna voda, ki je ustvarjala praviloma lokalne konflikte. Po odkritju nafte je savdska kraljeva dinastija po koncu druge svetovne vojne v zameno za zaščito pred zunanjimi in notranjimi sovražniki ZDA dovolila izkoriščanje ogromnih nahajališč nafte pod izjemno ugodnimi pogoji. Ti (notranji) sovražniki savdske kraljeve dinastije so izvedli teroristične napade 11. 9. 2001 v ZDA in tako konflikte zaradi naravnih virov posredno prenesli tudi na tla ZDA. ZDA se vedno bolj aktivno vmešavajo v regijah, bogatih z energenti, in vse večja vpletenost v Bližnji vzhod zaradi zaščite nafte bo ZDA še naprej vodila proti vse večji izpostavljenosti podobnim napadom. Poleg ZDA tudi LRK poskuša svojo odvisnost od tujih energentov reševati z vedno večjim vpletanjem v konfliktne dele sveta (npr. Južnokitajsko morje, Sudan ...), medtem ko Ruska federacija (RF) svoj položaj dominantnega dobavitelja nafte in zemeljskega plina utrjuje z monopoliziranjem nafte in plina v Kaspiskem bazenu, z nadzorom izvoza energentov iz te regije in z zakupi zalog energentov v regiji (ter z občasnim napadom na neposlušne države) (Klare 2002, IX–XII).

Teža zaščite naravnih virov in njihovega pretoka je bila v ZDA uradno izražena že ob koncu 19. stoletja (ko je bil poudarek na zaščiti pomorskih trgovskih poti in posledično na izgradnji močne mornarice ZDA). Pomembno vlogo so naravni viri igrali tudi do druge svetovne vojne, med njo in neposredno po njej. Konec hladne vojne je omogočil prenos poudarka nacionalnovarnostne politike zahodnih držav s politike zaježitve Sovjetske zveze in komunizma na druga pomembna obrambno-varnostna vprašanja. Glavno med njimi je zagotavljanje neoviranega dotoka naravnih virov, potrebnih za vzdrževanje gospodarske moči, gospodarska moč pa se zaznava kot ključni dejavnik državne varnosti in vpliva. Najbolj ekstremen vzvod, ki so ga ZDA uporabile za zagotovitev naravnih virov, je uporaba oborožene sile (najbolj očitno v primeru obeh vojn ZDA in zaveznic proti Iraku). Uporabo oboroženih sil omogoča t. i. **Carterjeva doktrina**, ki določa, da bo vsak poskus tuje sile, da pridobi nadzor nad bližnjevzhodno nafto (oz. katerimi koli naravnimi viri, transportnimi

potmi in drugimi dejavniki, ki vplivajo na moč gospodarstva ZDA), znan kot grožnja ključnim nacionalnovarnostnim interesom. Carterjeva doktrina se kot razlog za politično, gospodarsko in vojaško posredovanje po koncu hladne vojne uporablja tudi v drugih regijah, ki so za ZDA pomembne ali ključne z vidika naravnih virov (Klare 2002, 4–7; Klare 2006, 4).

Prvi dve izmed ključnih predpostavk, ki jih je postavil Klare, sta **nadaljevanje hitre rasti svetovnega prebivalstva in širjenje industrializacije**. Širjenje prebivalstva tako pomeni tudi večjo potrebo po »osnovnih« naravnih virih za preživetje (voda, hrana, energenti), medtem ko širjenje industrializacije pomeni tudi višji življenjski standard za vse širši krog ljudi in posledično večjo porabo drugih naravnih virov. Tretja ključna predpostavka je grožnja s **pomanjkanjem naravnih virov** – mnogo naravnih virov je neobnovljivih, drugi so regionalno neenakomerno porazdeljeni ali geološko umeščeni tako, da njihovo izkoriščanje ni možno ali praktično. S tega vidika sta posebej občutljiva naravna vira nafta in voda. Trenutno se ocenjuje, da bodo vse zdaj znane zaloge nafte izčrpane v 40 letih (seveda se ta številka lahko poveča zaradi novih najdb, metod izkoriščanja, tehnoloških prebojev ipd. ali pa zmanjša zaradi pospešene porabe). Stanje je podobno glede pitne vode – večina je ujeta v ledu na polih in bo izgubljena v procesu globalnega segrevanja, preostala sladka voda pa je že do 50 % izkoriščena za človeške potrebe. Ocenjuje se, da naj bi ta številka dosegla 100 % okoli sredine tega stoletja (kot v primeru nafte tudi to oceno lahko podaljšajo tehnološki preboji v reciklaži vode, desalinizaciji ipd., skrajša pa višja poraba). Globalno segrevanje bo težavo vode zaostriilo tudi zato, ker bo prerazporedilo obstoječe količine padavin in določene že tako suhe predele dodatno osušilo, druge pa dodatno namočilo (Klare 2002, 18–21).

Številni naravni viri se nahajajo v območjih, ki si jih delita dve ali več držav, kar otežuje njihovo izkoriščanje in lahko povzroči tudi nesoglasja in konflikte med državami, ki si ta naravni vir lastijo. Z vidika pitne vode so težavne tudi reke, ki prečkajo več držav – tako lahko države ob zgornjem toku reke znatno ogrozijo dobavo vode drugim državam z gradnjo jezov, novimi namakalnimi sistemi ipd. Izjemno pomembni sta tudi logistika in infrastruktura transporta naravnih virov. Poleg mnogokrat omenjenih ranljivih naftovodov in plinovodov so ključnega pomena za transport naravnih virov tudi odprte (predvsem pomorske) poti – posledično npr. ZDA in druge države namenjajo precejšnja sredstva za zagotovitev varnosti v Sueškem prekopu in morskih ožinah Hormuza, Bab el Mandeba, Malake ipd. (najbolj znana je trenutno mednarodna operacija, ki zagotavlja varnost ladjam v Rdečem morju).

V večini primerov naj bi se težave glede omejenih količin naravnih virov reševale preko mehanizmov trga, saj naj bi države ocenile, da stroški vojne zaradi naravnih virov znatno presegajo stroške, ki se utrpijo pri kompromisni razdelitvi naravnih virov. Toda obstajajo določeni naravni viri, ki so za preživetje držav tako ključnega pomena, da se ne bo dopustila niti najmanjša grožnja njihovi dobavi. Drži pa tudi to, da tržne sile sicer omejujejo možnost konflikta med državami, a obenem večajo možnost konflikta znotraj držav preko mehanizmov ropanja, izsiljevanja itd. Poleg tega tako notranja kot mednarodna trgovina praviloma favorizirata bogatejše, kar v obeh primerih povzroča nadaljnje konflikte oz. vojne (Klare 2002, 23–25).

Klare je posebno pozornost (poleg vode) kot naravnemu viru, ki bo povzročal največ konfliktov, namenil nafti. Poleg številnih zgodovinskih primerov bo nafta pomembno vlogo pri nastanku konfliktov igrala tudi v prihodnosti. Nafta je »težavna« s treh vidikov. Prvi je geografski, saj je nafta skoncentrirana v omejenem številu regij, ki so nagnjene h konfliktu, avtoritarnosti in nestabilnosti. Velike sile poskušajo v teh regijah uveljaviti svoje interese preko nameščanja svojih sil v prijateljske države, pomoči nasprotnikom sovražnih režimov, pomoči prijateljskim režimom itd. Tako ZDA poleg tradicionalno močne vloge na Bližnjem vzhodu krepijo svoj vpliv v Kolumbiji, RF v Kaspijskem bazenu, LRK v Južnokitajskem morju ... Geografski vidik igra vlogo tudi pri transportu nafte od proizvajalca do odjemalca – že omenjena ranljivost tankerjev, naftovodov ipd. Druga težava nafte je omejenost oz. neobnovljivost vira, ki v kombinaciji z rastjo povpraševanja pomeni v prihodnosti pomanjkanje in konflikte, posebej za države, ki si ne bodo mogle privoščiti naraščajočih cen nafte. Tretji težavni vidik je pomen, ki ga nafta igra v gospodarstvu industrializiranih držav kot eden izmed ključnih svetovnih energentov (Klare 2002, 28–29).

Izjemen pomen nafte je bil poudarjen v letih 1973–1974, ko so države članice OPEC-a uporabile redukcije dobave nafte in dvig njene cene kot orožje proti državam, ki so podpirale Izrael v arabsko-izraelski vojni. Do takrat je bila nafta zaznana »le« kot surovina, ključna za izvajanje modernega bojevanja – po letih 1973–1974 pa kot surovina, ki se lahko uporabi tudi kot orožje in povzroči industrializiranim državam, ki so močno odvisne od nestabilnega uvoza, precejšnjo škodo. 1979 je bil nasilno odstranjen iranski šah. V pričakovanju novega naftnega šoka so ZDA začele z vojaško krepitvijo v regiji, ki je izrazita tudi danes. Carterjeva doktrina je bila v regiji uporabljena večkrat – ko so ZDA štitele kuvajtske in savdske tankerje med iransko-iraško vojno 1980–1988, 1990 med iraškim napadom na Kuvajt in leta 2003 med drugo iraško vojno (Klare 2002, 31–35; Klare 2006, 5).

Možnost konflikta zaradi naravnih virov obstaja tudi v Južnokitajskem morju, ki ga obdajajo LRK, Tajvan, Brunej, Vietnam, Indonezija, Malezija in Filipini – države z visokimi gospodarskimi rastmi, ki so kritično odvisne od uvoza energentov. Podobno kot v primeru Kaspijskega morja so energenti (nafta) pod vodo in v območjih, ki si jih po UNCLOS (konvenciji ZN, ki določa razmejitev morij) lasti več držav, ki so pripravljene svoje (energetske) nacionalne interese zaščititi tudi s silo. Poleg omenjenih držav imata izjemen interes v regiji tudi Japonska in Južna Koreja, katerih glavne transportne poti energentov z Bližnjega vzhoda tečejo preko Južnokitajskega morja – ti državi bosta v prihodnosti skupaj s svojimi zavezniki (ZDA) poskušali svoje transportne poti zaščititi pred napadi sovražnih državnih in nedržavnih akterjev.

V središču konflikta v Južnokitajskem morju je otočje Spratly, ki se razteza čez stotine kilometrov Južnokitajskega morja (otočje samo je praktično nenaseljivo in je bilo v preteklosti uporabljeno le kot postajališče za ribiče). Ker posest vsakega otočka po UNCLOS pomeni ekskluzivni nadzor nad 200 kilometri obalnega pasu (oz. do polovice poti do sosednje tuje obale), bogatega z nafto in zemeljskim plinom, so sosednje države podale izjave, s katerimi si prilaščajo posedovanje otokov v otočju. Vietnam, Tajvan, Malezija, LRK in Filipini so vzpostavili vojaške baze na otočkih in pojavili so se manjši oboroženi spopadi, ko je ena država poskušala odstraniti drugo iz otočja. Kot v primeru Bližnjega vzhoda in Kaspijskega bazena obstaja tudi v primeru Južnokitajskega morja nevarnost, da se regionalni spopad spremeni v spopad med večjimi silami – v tem primeru med ZDA in njenimi regionalnimi zavezniki na eni in LRK na drugi strani. Do današnjega dne so se incidenti odvijali med državami, ki so neposredno vpletene v spor – 1988 je v pomorskem spopadu med Vietnamom in LRK življenje izgubilo 72 vietnamskih mornarjev. 1995 so Filipini zaradi vzpostavitve baze LRK znotraj »svojega« delu arhipelaga zahtevali pomoč ZDA. ZDA se niso neposredno vmešale v konflikt, so pa začele izvajati diplomatski pritisk – podobna je bila reakcija ASEAN. Po tem incidentu sta gibanje ASEAN in LRK sprejeli sporazum, katerega cilj je obveščanje o vojaških premikih v regiji in prenehanje gradnje novih objektov na otočju. Novembra 2002 je bil v Phnom Penhu sprejet nov sporazum, ki spodbuja neposreden in miroljuben dialog med članicami, prepoveduje nadaljnje kopičenje vojaških sil v regiji ter omogoča druge načine miroljubnega sodelovanja (Klare 2002, 109–135; Tønnesson 2003, 1–5).

Kot je bilo že omenjeno, je poleg nafte voda naravni vir, ki ima največjo možnost sprožitve konfliktov. Kot nafta je tudi voda omejen naravni vir z vidika, da se »dobava« čiste pitne vode ne da poljubno večati z rastjo porabe. Voda ima tudi izrazit čezmejni značaj, kar pomeni, da lahko upravljanje z vodo v eni državi povzroči konflikte z državami, ki ležijo nižje ob toku ali na nasprotni strani obale. V primeru sosedskih držav, ki živijo v dobrih medsebojnih odnosih, se da delitev vode urediti s pogajanjem. V primeru držav, ki niso v dobrih medsebojnih odnosih, je možnost izbruha konflikta oziroma vojne zaradi vode neprimerno višja kot v primeru nafte, saj je neprimerno višja tudi cena odrezanosti od tega vira.

Omenjena je bila problematika podnebnih sprememb, ki bo spremenila namočenost regij – tako bodo nekatere že tako suhe regije postale še bolj suhe, druge regije bodo podvržene neenakomernim padavinam in posledično ciklusom suš in poplav. Problematika nestabilne zaloge vode se pogosto poslabša s hitro rastjo prebivalstva držav v razvoju, ki porablja več vode tako za pitje ter higieno kot tudi za proizvodnjo hrane (trenutno se za kmetijstvo porabi več kot 70 % vse zajete sladke vode). Težavni sta tudi večanje koncentracije prebivalstva na krajih, kjer je že sedaj preveč ljudi in premalo vode (nenačrtovana in nenadzorovana urbanizacija), ter odvisnost družb in držav od drugih gospodarskih panog (poleg kmetijstva), ki porabijo velike količine vode (Klare 2002, 140–148).

Reke, zaradi katerih bo v prihodnosti najverjetneje prišlo do konflikta, so Nil, Tigris, Evfrat, Jordan in Ind.

Po razpadu kolonialne vladavine Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske (ZK) je Egipt s pritiski (gospodarskimi, diplomatskimi in vojaškimi) na Sudan dosegel, da sta državi podpisali sporazum, s katerim sta si razdelili vodo Nila. Težava sporazuma je bila v tem, da sta si državi med seboj razdelili vso vodo Nila, kar je pomenilo, da za drugih sedem držav, ki ležijo ob toku Nila višje od Sudana in Egipta, ni ostalo prostora za povečanje porabe. Bojazen, da bodo države višje ob Nilu kdaj zahtevale večjo količino vode, so bile povod za številne grožnje Egipta v primeru posegov, ki bi zmanjšali količino vode, ki priteče v to državo. Med hladno vojno sta supersili sicer omejevali možnosti izbruha manjših konfliktov, ki jima niso bili v interesu, po koncu hladne vojne pa je regija izkusila dramatično poslabšanje varnostnih razmer v državah južno od Nila (državljske vojne v Sudanu, Etiopiji, Kongu, Ruandi itd.). Nestabilne razmere so omejevale možnost držav, da sprožijo večje projekte, ki bi lahko odvzeli del vode, ki jo Egipt zaznava kot svojo. Egipt pa je nemire v teh državah

aktivno spodbujal s podporo protivladnim silam v regionalnih konfliktih (Klare 2002, 148–154).

Z izboljšanjem razmer v teh državah se bo povečala verjetnost, da bo v Egipt prišlo manj vode kot sedaj. Poleg tega bo večji pritisk na Nil povzročila tudi hitra rast prebivalstva (v Egiptu se je prebivalstvo v dvanajstih letih povečalo za 13 milijonov, s 66 milijonov leta 1996 na 79 milijonov 2009 oz. za 20 %. Rešitve Egipta (preseljevanje ljudi v delto, namakanje novih ozemelj in selitev ljudi v ta področja) so usmerjene v izkoriščanje Nila in v manjši meri v recikliranje odpadne vode in razsoljevanje. Ker pa se izkoriščenost Nila že danes približuje mejni točki, bi kakršen koli večji izpad vode pomenil za Egipt izjemen izziv.

Poleg bliskovite rasti prebivalstva v Egiptu tudi države ob zgornjem toku Nila izjemno rast prebivalstva – rast, ki je celo višja od egiptovske. Predvideva se, da naj bi se v regiji število prebivalstva do sredine stoletja skoraj potrojilo, za prebivalstvo pa bodo države skoraj gotovo poskusile poskrbeti tudi z večjimi posegi v Nil. Egipt bo najverjetneje (kot v preteklosti) odgovoril z grožnjami. Če grožnje ne bodo zadostovale, bo uporabil svoje (v primerjavi s svojimi južnimi sosedi) močno letalstvo za uničenje jezov, namakalnih sistemov in druge infrastrukture v teh državah. Uporaba kopenskih sil (razen proti Sudanu) je malo verjetna. Obstaja tudi možnost oblikovanja medsebojnih koalicij med vpletenimi državami, skoraj gotovo pa bodo posamezne države še naprej podpirale upornike v drugih državah (CIA The World Factbook; Klare 2002, 154–160).

Reka Jordan namaka ozemlje štirih držav (Libanon, Jordanija, Palestina, Izrael). Ker ima regija izjemno malo padavin, poskušajo vse države svoje potrebe (poleg vodnih zajetij iz naravnih rezervoarjev pod površino, ki se bližajo točki izčrpanosti in se bodo napolnili šele v roku tisočletij) nadomestiti tudi z vodo iz reke Jordan. Reka Jordan sicer sama po sebi ne spada med večje vodotoke niti na Bližnjem vzhodu. Izvira v Libanonu, v Izraelu polni Galilejsko jezero (od koder Izrael črpa večino svoje vode), kmalu potem ko zapusti jezero, s pritokom Yarmuk iz Sirije doseže največji pretok, nato pa zaradi izhlapevanja izgublja vodo in vedno bolj slana teče v Mrtvo morje.

V 50. letih prejšnjega stoletja sta tako Izrael kot Jordanija načrtovali posege v vodni sistem Jordana – Izrael ob Galilejskem jezeru, Jordanija s kanalom od Yarmuka po sirskem ozemlju do svojega ozemlja. Čeprav projekta nista ogrozila vodne preskrbe držav, sta vzbudila bojzani glede bodočih posegov v reko Jordan. Izrael je nato nadaljeval z odvajanjem vode iz Galilejskega jezera z gradnjo sistemov jarkov in kanalov (NWC – National Water Carrier).

Ko se je projekt bližal koncu, so arabski voditelji postali zaskrbljeni zaradi odvzema vode iz reke Jordan. Posledično so začeli uresničevati načrt, po katerem bi zajezili dva od pritokov reke Jordan in njihove vode preusmerili v Jordanijo. Izrael je take načrte označil kot neposredno grožnjo svojemu preživetju. V letih 1964, 1965 in 1966 so se odvijali številni zračni in kopenski spopadi manjše in srednje jakosti med izraelskimi silami, ki so hotele jezove uničiti, in sirskimi silami, ki so ščitile jezove. 5 junija 1967 so spopadi izbruhnili v šestdnevno vojno, v kateri so izjemni vojaški uspehi Izraelu omogočili okupacijo Golanske planote in neovirano izkoriščanje vodnih virov reke Jordan (Klare 2002, 165–170).

Po šestdnevni vojni je Izrael večkrat bombardiral kanale Jordanije (ki naj bi odvzemala preveč vode iz Yarmuka), Palestinska osvobodilna organizacija (PLO) pa je napadala vodne naprave v izraelskih naseljih. V osemdesetih letih je Jordanija obudila idejo o zajezitvi Yarmuka, a so grožnje Izraela zadostovale in je bil projekt ukinjen. Na lastnem ozemlju je Izrael vzpostavil nepravilne razmere med Judi in Palestinci – slednjim namreč preprečuje zajemanje vode iz podzemnih vrelcev, ki so rezervirani za Žide – ti imajo tako na voljo pet- do osemkrat več vode kot Palestinci. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so mirovni sporazumi med Izraelom in Jordanijo ter Izraelom in Palestino do določene mere uredili vprašanja dostopa do vode, a je v primeru Palestine zaupanje v sporazume v Oslu z drugo intifado in izvolitvijo Hamasa propadlo, medtem ko zapleten odnos med Jordanijo in Izraelom (Izrael je odgovoren za dobavo vode Jordaniji) pomeni, da v sušnih časih lahko Jordanija ostane brez vode, saj Izrael najprej poskrbi za svoje potrebe in šele kasneje za potrebe svojih sosed. V primeru Sirije ostajajo okupacija Golanske planote in judovske naselbine na njej pomembna ovira pri dosegu mirovnega sporazuma z Izraelom.

Kot v primeru Nila se bo tudi prebivalstvo v tej regiji znatno povečalo. Ker bo velika večina novih prebivalcev arabskega porekla in ker so Arabci že trenutno v podrejenem položaju glede pridobivanja in uporabe vode, bo voda postala z leti vedno pomembnejši dejavnik nestabilnosti za Izrael, Jordanijo, Palestino in za Sirijo (Klare 2002, 170–172).

Tudi reki Tigris in Evfrat tečeta preko več držav, ki so pogosto medsebojno sovražno nastrojene, imajo visoko raven rasti prebivalstva in malo drugih vodnih virov ter nimajo urejenih medsebojnih sporazumov o delitvi vode teh rek.

Obe reki izvirata v Turčiji in tam nabereta večino vode. Evfrat teče skoti severovzhodno Sirijo, nato vstopi v Irak in se združi s Tigrisom – ta iz Turčije teče neposredno v Irak. Združeni reki nato tečeta v Perzijski zaliv. Tako Sirija kot Irak sta popolnoma odvisni od teh

rek (Sirija dobi 80 % vode iz Evfrata, Irak pa praktično vso svojo vodo iz obeh rek). Turčija je znatno manj odvisna od njiju (iz njiju zajema le 30 % vse vode). Vse tri države so načrtovale in izgradile številne jezove na teh rekah (za kmetijstvo, pridobivanje elektrike, nadzor nad poplavami), kar postavlja z vidika nadzora nad količino prispele vode predvsem Irak v podrejeni položaj. Poleg vode obstajajo med državami konflikti tudi zaradi drugih vprašanj (ozemeljski spori med Sirijo in Turčijo, podpora Sirije turškim Kurdom, vprašanje strank Baas v Iraku in Siriji pred zamenjavo režima v Iraku ipd.).

Prvi resnejši konflikt se je glede vode v regiji zgodil leta 1975, ko se je zaključilo delo na sirskelem jezcu na Evfratu. Med polnjenjem akumulacijskega jezera je Irak obtožil Sirijo, da je zajezila preveliko količino reke. Obtožbe so vodile v izgon diplomatskega osebja in krepitev vojaške prisotnosti na meji med državama – spopadu sta se državi izognili tik pred zdajci po posredovanju savdskega princa Fahda. Leta 1990 je Turčija razglasila, da bo za en mesec popolnoma prekinila dotok vode v Evfrat, da bo napolnila akumulacijsko jezero jezca Atatürk. Ker je bil dotok reke prekinjen pozimi, pred obdelovalno sezono, in ker je kasneje v letu Evfrat prenesel nadpovprečne količine vode, zaprtje ni imelo hujših posledic za Sirijo in Irak, je pa nakazalo smer turške politike. Jez Atatürk je del ogromnega turškega projekta razvoja jugovzhodne Anatolije (GAP), katerega cilj je s sistemom jezov in kanalov omogočiti regiji razcvet kmetijstva in preko hidroenergije tudi gospodarstva. Irak in Sirija sta izrazila zaskrbljenost nad odvzemi vode iz obeh rek. Turčija pa je z zmanjšanjem dotoka vode v Sirijo na slednjo že pritiskala, naj preneha s podporo kurdske delavske stranke (PKK). Leta 1990 se je ponovil zaplet glede polnjenja akumulacijskega jezera jezca Atatürk. Tudi tokrat med državama ni prišlo do odprtega konflikta (deloma je to posledica tudi neenakosti oboroženih sil obeh držav, Turčija ima enkrat večjo in zaradi članstva v NATO tudi boljše opremljeno vojsko od Sirije), je pa zaplet povzročil nadaljnjo poglobitev nezaupanja med državama ter sponzoriranje PKK s strani Sirije, kateri je PKK koristila kot dejavnik nestabilnosti v regiji, kjer se gradi GAP. Sirija je podporo Kurdom prekinila šele leta 1998, ko je Turčija zagrozila s polnim napadom na Sirijo. Vprašanje vode je ostalo odprto, odnosi med državama pa so se izboljšali s sirske prekinitvijo podpore PKK in izgonom kurdskega voditelja Öcalana, z zmago AKP na volitvah v Turčiji (AKP izkazuje večjo versko pripadnost kot njene predhodnice v vladi), preobrat pa je prišel leta 2003, ko je Turčija zavrnila vojaško sodelovanje v napadu na Irak (pred tem so bili Turki zaznani le kot podaljšana roka ZDA v regiji) (Klare, 2002 173–182).

Leta 2006 je Klare podrobneje pregledal tudi vzroke, ki so pripeljali do napada koalicijskih sil pod vodstvom ZDA na Irak leta 2003. Zavrnil je grožnjo orožja za množično uničevanje kot dejanski vzrok, saj se je vrh ZDA še pred napadom zavedal, da Irak ne poseduje tega orožja v obsegu, ki bi lahko pomenil grožnjo oz. ki bi se lahko učinkovito uporabilo v vojaške namene. Po avtorjevem mnenju se je napad na Irak zgodil, ker je Irak še vedno vojaško ogrožal svoje sosede, ki so velike izvoznice nafte (predvsem Kuvajt in Savdsko Arabijo), in posledično po Carterjevi doktrini ogrožal tudi gospodarsko varnost ZDA in njenih zaveznic, kar je ZDA motiviralo za vojaški odgovor na zaznano grožnjo (gospodarske sankcije proti Iraku niso imele vseh zelenih učinkov). Poleg odstranitve grožnje, ki jo je Irak pomenil drugim proizvajalkam nafte, je invazija pomenila tudi, da so obsežne iraške zaloge nafte prišle pod nadzor ZDA (Klare 2006, 36–37).

Med trajanjem invazije in okupacije je bila ena glavnih nalog zavezniških in nato novih iraških oboroženih sil zavzetje in varovanje iraških naftnih polj in infrastrukture, potrebne za transport nafte na zahodne trge (Klare 2006, 38).

V nadaljevanju članka je avtor opisal tudi pomoč, ki jo od ZDA prejemajo druge države, bogate z energenti. Tako ZDA finančno in s skupnimi vojaškimi vajami (ter v določenih primerih tudi z namestitvijo oboroženih sil ZDA) pomagajo tako Azerbajdžanu in Kazahstanu kot tudi Kolumbiji, Angoli in Nigeriji tako v boju proti terorizmu kot tudi pri zaščiti energentov (Klare, 2006 40–43).

3.8 Tamas

Leta 2003 je o povezavi med pomanjkanjem vode in konflikti pisal tudi Tamas. V svojem delu je izpostavil pomen tako meddržavnih konfliktov kot tudi konfliktov, ki se zaradi pomanjkanja vode dogajajo znotraj države. Izpostavil je, da neenakomerna razporejenost naravnih virov (tako pomanjkanje kot preobilje) vodi v socialna trenja in izkrivlja gospodarske, družbene in okoljske politike, a ne povzroča nujno konfliktov.

Konflikti zaradi vode so zaradi ključnega pomena, ki ga ima voda za preživetje človeka, povezani z vrsto drugih težav. Včasih so konflikti glede vode povezani le s prerezporeditvijo vode, spet drugič so povezani z mejnimi vprašanji ali s t. i. »mega projekti« (velikimi jezovi, kanali ...), vprašanji ohranjanja in upravljanja virov ter vprašanji lokalne identitete (Tamas 2003, 2–3).

Avtor navaja, da sta Hauge in Ellingsen našla statistične povezave med propadom gozda, zemlje in dostopnostjo vode ter pojavom oboroženega nasilja znotraj države, a sta ugotovila tudi, da imajo gospodarski in družbeni dejavniki na pojav nasilja znatno močnejši vpliv kot okoljski dejavniki. De Soysa pa v analizi leta 2000 ni našel povezave med pomanjkanjem naravnih virov in nastankom konfliktov (Tamas 2003, 4–7).

Tamas sam je mnenja, da propadanje naravnih virov neposredno vpliva na revščino, saj je mnogo ljudi v razvijajočem se svetu neposredno odvisnih od naravnih virov za preživetje. S propadanjem teh naravnih virov ljudje, ki so od njih odvisni, drsijo v vedno večjo revščino. Obstaja tudi obratna povezava med revščino in propadanjem naravnih virov, saj vedno večja revščina lahko tudi ljudi, ki niso bili od nekdaj neposredno odvisni od naravnih virov, prisili v njihovo izkoriščanje, kar pogosto vodi v njihovo propadanje (Tamas 2003, 11).

3.9 Dunning

Leta 2005 je Dunning v svojem delu izpostavil predvsem dilemo, s katero so soočene avtokratične vlade, močno odvisne od izvoza naravnih virov. Kot že omenjeno, so njihova gospodarstva pogosto ranljivejša zaradi nestabilnosti cen naravnih virov, nizozemske bolezni ipd. Spodbujanje gospodarskih panog, ki niso odvisne od naravnih virov (naravni viri so praviloma pod tesnim nadzorom vlade), pa ustvarja tudi razmere, v katerih se lahko iz novonastalih panog pojavijo tekmeci za oblast, kar pogosto odvrča avtokratične vlade od razvoja teh panog (Dunning 2005, 452, 458).

3.10 Snyder in Bhavani

Snyder in Bhavani sta istega leta raziskovala povezavo med viri, ki jih je možno z lahkoto ropati (ang. »lootable resources«), natančneje aluvialnimi diamanti, in nasiljem.

Avtorja sta ugotovila, da je največja verjetnost za izbruh nasilja v državi, ko je prevladujoč naravni vir razpršen in ga mnogi nenadzorovani delavci z lahkoto ropajo. Omenila sta tudi vpliv tipa vladavine na možnost izbruha nasilja. Največja možnost zanj se pojavlja v državah, ki so **delno demokratične**, delno pa avtokratske. Taka kombinacija spodbuja proteste, demonstracije in druge oblike izražanja nezadovoljstva. Posledično morajo take države več vlagati v represivne in socialne mehanizme. Po drugi strani popolnoma avtokratični režimi z aktivnim zatiranjem izražanja nezadovoljstva preživijo lažje in z manj porabljenimi sredstvi.

Za demokratične režime je težje določiti porabo. Po eni strani uživajo večjo legitimnost in posledično vlagajo manj v represivni aparat, po drugi strani pa morajo več investirati v socialne programe. Pomembno vlogo pri stabilnosti igrajo tudi mehanizmi, ki določajo, koliko moči ima vlada pri delitvi prihodkov (Snyder in Bahavnani 2005, 565–568, 571, 573).

3.11 Le Billon

Istega leta je Le Billon kot urednik knjige *The Geopolitics of Resource Wars* v uvodnem članku podal svojo definicijo in tipizacijo konfliktov naravnih virov.

Poleg stanja, ko v državi poteka državljanska vojna, vsaj delno osredotočena tudi na naravne vire, je Le Billon izpostavil tudi obstoj drugega stanja, ko prihodki financirajo splošno gledano stabilne avtokratične režime, ki jih označuje tudi nizka odgovornost političnih elit do prebivalstva. Taki režimi lahko pridejo pod pritisk v primeru prenosa oblasti, padca cen naravnih virov ali pritiskov k demokratizaciji (Le Billon 2005, 5–8).

Le Billon je postavil tezo, da geografija in tipologija naravnih virov pomembno vplivata na tip konfliktov. Tako je naravne vire po bližini prestolnici razdelil na bližnje in oddaljene – bližnje prestolnici bodo uporniki redkeje zajeli. Po fizičnih lastnostih je vire razdelil na točkovne (take, ki so zbrani na majhnem ozemlju) in na razpršene. Točkovni viri se praviloma izkoriščajo z naprednimi in dragimi tehnologijami ter relativno majhnim številom izurjenih delavcev, ki niso nujno iz države gostiteljice (nafta, kimberlitni diamanti ipd.), medtem ko razpršeni ne potrebujejo drage tehnologije in visoko izobraženih delavcev, a potrebujejo več (praviloma lokalne) delovne sile (les, aluvialni diamanti ipd.).

Ta delitev proizvede štiri metode, po katerih poskušajo strani v konfliktu v največji možni meri izkoristiti prihodke, ki jih ponujajo naravni viri.

1. Bližnji točkovni viri pod nadzorom vlade za upornike pomenijo, da morajo čim prej zavzeti prestolnico – ker je naravni vir blizu prestolnice ter močno zastražen, je močno omejena možnost izsiljevanja, prav tako pa uporniki ne morejo zavzeti le naravnega vira, ne pa tudi prestolnice, saj bi bili v njeni bližini neprestano izpostavljeni nevarnosti napadov vladnih sil. V najboljšem primeru lahko s taktiko izsiljevanja (napadi na infrastrukturo, ugrabitve itd.) pridobivajo omejena sredstva in ovirajo vladne prihodke. Taka taktika dolgoročno praviloma daje prednost strani, ki nadzira

naravni vir. Posebej če je ta upornikom nedosegljiv (npr. naftne ploščadi), je potrebna hitra menjava vlade, preden se ta s prihodki od naravnega vira preveč okrepi.

2. Oddaljeni točkovni viri dajejo prednost lokalnemu prebivalstvu oziroma upornikom, ki so tam nameščeni. V kombinaciji z nekaterimi drugimi dejavniki (Ross, 2003) spodbujajo pojave secesionizma, saj je za izkoriščanje točkovnega vira potrebna »de facto« suverenost nad ozemljem. Poleg tega točkovni viri praviloma zaposlujejo manj delavcev kot razpršeni, kar otežuje pojave uporov in »warlordizma«. Pogosto secesionizem izkoriščajo tuje države, ki si želijo preko secesionistov pridobiti ali ohraniti vpliv v bogatih regijah.
3. Bližnji razpršeni viri upornikom otežujejo izkoriščanje iz dveh razlogov. Prvi je bližina prestolnice in s tem večje količine vladnih sil. Drugi je motivacija (dobičkonosnost) za izkoriščanje, ki je pogosto manjša kot pri točkovnih virih. Posledično je v takih območjih večja možnost množičnih demonstracij oziroma upora prebivalstva.
4. Oddaljeni razpršeni viri pogosto povzročajo pojav »warlordizma«, saj so prav voditelji lokalnih kriminalnih združb in paravojaških enot ter milic tisti, ki najbolje izkoriščajo pojav oddaljene vlade brez avtoritete. Ker je za izkoriščanje razpršenih virov potrebna obsežna delovna sila, ki jo zelo represivne oblike »warlordizma« dolgoročno težko učinkovito nadzorujejo, se le-te pogosto prelevijo v »zaščitnika« prebivalstva (v smislu mafijske združbe, ki prebivalstvo »ščiti« v zameno za plačilo »varščine«).

Prav tako je za učinkovito izkoriščanje naravnih virov pomembno, da naravni viri ležijo v bližini izvoznih poti na tuje trge – torej v bližini lahko prehodne meje, pristanišča ipd. (Le Billon 2005, 15–18).

Leta 2005 je Le Billon v samostojni publikaciji, ki se ukvarja s težavami naravnih virov in oboroženega konflikta, postavil tezo, da lahko dobro upravljanje naravnih virov močno omeji možnost konflikta ali pa konflikt skrajša.

Poleg že omenjenih razlogov (lastništva vira in delitve dobička) obstajajo še drugi dejavniki, ki vplivajo na povzročanje konfliktov:

- sprememba namembnosti zemljišča, kjer je naravni vir, množično preseljevanje ljudi s takih območij, obširno onesnaževanje kot posledica izkoriščanja naravnega vira,

- nepravilno dodeljevanje zaposlitvenih možnosti pri izkoriščanju naravnega vira,
- omejitev uporabe infrastrukture na izkoriščanje naravnega vira,
- večanje socialnih razlik v lokalnih skupnostih in spreminjanje njihovih tradicionalnih vrednot,
- priliv večjega števila tujih delavcev v lokalno okolje, kar povzroči preobremenjenost lokalne infrastrukture in napetosti med prišleki in staroselci.

3.12 Auty

V knjigi »The geopolitics of resource wars« je v svojem članku Richard Auty postavil tezo, da obstaja največja nevarnost za družbeni konflikt v primeru:

- padca ali negativne gospodarske rasti,
- kjer naravni viri ustvarjajo točkovne družbenoekonomske povezave,
- ko ima naravni vir visoko vrednost glede na težo oziroma je lahko prenosljiv in/ali
- se njegovo izkoriščanje dogaja v bližini porodne (slabo nadzorovane) državne meje.

Auty je (sicer splošno sprejeto) tezo o slabšem gospodarskem delovanju držav, bogatih z naravnimi viri, v primerjavi z državami, ki nimajo mnogo naravnih virov, povezal z gospodarskimi politikami vlad. Tako imajo države brez večjih naravnih virov večinoma razvojne vlade, ki imajo dovolj avtonomije za razvoj koherentnih gospodarskih politik in dolgoročne socialne politike. Po drugi strani države z bogatimi naravnimi viri pogosto razvijejo frakcijske ali plenilske vlade (Auty 2005, 30, 32–34, 40).

Past odvisnosti od naravnih virov (ang. »staple trap«) pomeni, da države z več naravnimi viri ostajajo od njih odvisne dalj časa. Posledica je počasnejše širjenje v proizvodnjo drugih primarnih dobrin. Poleg tega se zaradi počasnejše industrializacije upočasnjuje tudi urbanizacija ter posledično podaljšujejo demografski pritiski (visoka rodnost, nezaposlenost, nižja izobrazba itd.). Pade pa tudi učinkovitost investicij, saj se rentni denar pogosto vlaga v neučinkovit, s strani države zaščiten industrijski sektor. Kjer naravni viri zaposlujejo le manjše število ljudi, presežek delovne sile niža plače tistim, ki zaposlitev imajo. Tako nezaposleni kot zaposleni posledično izvajajo pritisk na vlado, ki težave z nezaposlenostjo poskuša reševati z dodatnim razvojem neučinkovitih gospodarskih panog in širjenjem javne uprave (Auty 2005, 36–37).

3.13 Dunning in Wirpsa

V članku v istem delu kot Auty sta Dunning in Wirpsa analizirala konflikt v Kolumbiji. Njun prispevek je pomemben, ker sta v njem mehanizme izkoriščanja naravnih virov in z njimi povezane konflikte, o katerih drugi avtorji (npr. Ross) pretežno teoretizirajo oziroma jih predstavljajo po več državah, na enem primeru predstavila v večji globini in zato tudi lažje razumljive (predvsem se to nanaša na ugrabitve, izsiljevanje z napadi na naftovode itd.). Poleg tega sta podala tudi globlji vpogled v sodelovanje drugih udeležencev (ki jih drugi avtorji praviloma ignorirajo ali zanemarjajo), in sicer paravojaških enot ter tujih plačancev (ang. »corporate warriors«). Desničarske paravojaške enote so tako v Kolumbiji odgovorne za večino pokolov, ki se dogajajo v državi, in aktivno tekmujejo z uporniki v izsiljevanju denarja za zaščito. Tuji plačanci pa so bili odgovorni za odmeven pokol civilistov v Santo Domingu, kjer so usmerili pilote kolumbijske vojske v bombardiranje vasi, kjer naj bi se skrivali uporniki. Poleg tega so tuji plačanci težavni tudi zato, ker pogosto odstopajo od dejavnosti, za katere so najeti – plačanci, odgovorni za kolumbijski pokol, so bili sicer v najemu naftne družbe, a so rutinsko delali tudi za vojsko (Dunning in Wirpsa 2005, 89–91).

Obstoj številnih skupin s sposobnostjo izvajanja nasilja (upornikov, vojske, plačancev, paravojaških enot, kriminalnih organizacij) in pa dejstvo, da se ozemlje, ki ga nadzorujejo te skupine, pogosto hitro spreminja, lahko za proizvajalce točkovnih intenzivnih virov (v primeru Kolumbije nafte) pomeni precejšnje dileme. V primeru, ko območje delovanja suvereno nadzira ena od teh skupin (upornikov, paravojaških enot, kriminalnih organizacij), je delovanje relativno olajšano – skupini se plača podkupnino. V primeru, ko je v območju več različnih skupin in ne obstaja lokalni »suveren«, je ogroženo stabilno okolje, ki je nujno potrebno za normalno (dobičkonosno) izkoriščanje naravnih virov. V tem primeru se gospodarskim družbam, ki izkoriščajo naravne vire, bolj splača z dodatnim financiranjem spodbuditi vojsko, da se aktivneje vmeša v dogajanje v območju in izrine druge skupine, ali pa najeti tuje plačance, ki so sposobni učinkovito zaščititi proizvodne obrate in nadzorovati transportne poti (Dunning in Wirpsa 2005, 92).

Kot v drugih večjih proizvajalkah nafte je tudi dogajanje v Kolumbiji predmet nadzora in vmešavanja s strani ZDA. V skladu z rastjo izvoza nafte od sredine devetdesetih let iz Kolumbije je rastla tudi pomoč, ki so jo državi namenile ZDA za boj proti upornikom in drugim oboroženim skupinam, ki so ogrožale (za ZDA izjemno pomemben) stabilen tok nafte iz države (že pred tem so ZDA Kolumbiji izdatno pomagale v boju proti trgovini z mamili). Poleg težav, ki jih nestabilno varnostno okolje povzroča v Kolumbiji, se nestabilnost širi tudi

v sosednje države (posebej Venezuelo in Ekvador, ki tudi izvažata nafto v ZDA) (Dunning in Wirpsa 2005, 93, 95–96).

3.14 Milovac

Leta 2006 je Milovac v magistrskem delu podrobno proučil vlogo pomanjkanja vodnih virov kot ogrožanja nacionalne varnosti.

Voda bo tudi v prihodnje pomenila za vse človeštvo ključno dobrino, saj je nujna za preživetje (tako za pitje kot za pridobivanje hrane) in za mnoge industrijske dejavnosti, obenem pa je nenadomestljiva s katerokoli drugo snovjo. Milovac je izpostavil, da obstaja trenutno in bo obstajala tudi v prihodnosti znatna razlika med tem, do kakšne mere bodo različne države ogrožene zaradi pomanjkanja (pitne) vode. Svet je razdelil na dva dela, in sicer na države v razvoju in na razvite industrijske države. Razvite industrijske države so in bodo v neprimerno boljšem položaju glede pomanjkanja vode predvsem iz sledečih razlogov:

1. geografsko ležijo v območjih, ki praviloma dobijo več padavin, imajo več vodnih virov ter niso izpostavljena močnejšim podnebnim ekstremom,
2. imajo racionalen pogled na upravljanje z vodnimi viri, osredotočen na mednarodno sodelovanje,
3. imajo nizke stopnje rasti prebivalstva (ob visokem doseženem življenjskem standardu) (Milovac 2006, 84, 165).

V primerjavi z naštetim imajo države v razvoju praviloma bolj neugodne pogoje za upravljanje vodnih virov:

1. njihove geografske regije so pogosto izpostavljene sušnim razmeram in so znatno manj obdarjene z vodnimi viri,
2. odnos do vode je bolj čustven, noče se priznati pomanjkanja vode in drugih težav v zvezi z njo, dovoljuje se razsipno uporabo vode, v mednarodnih odnosih pa prevladuje ozek interes države in igra ničelne vsote, kar veča možnost za nastanek konfliktov,
3. imajo izjemno visoke rasti prebivalstva, ki potrebuje za golo preživetje vedno več vode (znano dejstvo je, da se za pridelavo hrane za eno osebo porabi stokrat več vode, kot je ta oseba popije), poleg tega pa si seveda prizadevajo tudi k višanju standarda svojega prebivalstva (Milovac 2006, 85, 165, 201).

Avtor je izpostavil sledeče dejavnike, ki večajo pritisk na vodne vire in posledično tudi večajo verjetnost za sprožitvev konfliktov, povezanih z vodnimi viri:

1. podnebne spremembe, ki spreminjajo do sedaj ustaljene vzorce padavin,
2. hitra rast prebivalstva,
3. različno zaznavanje oz. tolmačenje dogovorov glede vode med državami in regijami ter sistemi zavezništva med državami,
4. različni in neracionalni načini izkoriščanja vode in neuspešnost politike, da na tem področju uredi razmere,
5. onesnaževanje vode,
6. gospodarska rast in rast življenjskega standarda,
7. želja po doseganju samozadostnosti, posebej glede proizvodnje hrane,
8. politična, gospodarska, socialna, etnična nestabilnost držav in regij (Milovac 2006, 187).

Razmere, kjer bi konflikti glede vode lahko izbruhnili v vojno, je Milovac razdelil v sledeče modele:

1. država, ki je v spodnjem toku reke, je močno ali popolnoma odvisna od te reke, obenem pa nima z državo oz. državami v zgornjem toku urejenih za vse strani sprejemljivih sporazumov glede izkoriščanja vode omenjene reke, države v zgornjem toku pa so sposobne omejiti dotok vode tej državi;
2. če v regiji ali znotraj države obstaja jasen hegemon, ki je pripravljen uporabiti svojo vojaško moč za pridobitev nepravično visokega deleža regionalnih voda;
3. če znotraj države ali regije pride do nepredvidenih dogodkov (okoljskih nesreč, nastankov novih držav, uporov, secesij idr.), ki omejijo dostop do obstoječih naravnih virov.

Tako Milovac kot avtorji pred njim so izpostavili, da pomanjkanje vode v prihodnje ne bo neposreden razlog za širjenje splošnega nezadovoljstva in konfliktov v družbah. Ti se bodo oblikovali posredno, preko slabšanja socialnega stanja in revščine v prizadetih družbah (Milovac 2006, 188).

3.15 Matthew

Tudi Matthew je leta 2008 proučeval povezavo med naravnimi viri in konfliktom.

V začetnem pregledu literature je avtor med drugim izpostavil, da globalizacija prenaša negativne posledice nepravilnega izkoriščanja naravnih virov na revnejše države in družbe, ki posledično trpijo konflikte ali pa konflikte preko terorističnih in drugih dejanj prenašajo nazaj na bogatejše države in družbe (Matthew 2008, 1–4).

Avtor je poglede na problematiko naravnih virov razdelil na 3 poglede.

1. Minimalistični pogled zajema le osnovne potrebe za preživetje prebivalstva.
2. Uravnovešeni pogled za merilo vzame trenutno oz. pričakovano porabo naravnih virov s strani prebivalstva, ne le golo preživetje. Prevladujoča kazalca sta že omenjena okoljski vtis in okoljski presežek.
3. Maksimalističen pogled poleg trenutnih in pričakovanih človeških potreb ocenjuje tudi, koliko naravnih virov za preživetje potrebujejo druga živa bitja (Matthew 2008, 11).

Matthew je izpostavil dva najpomembnejša procesa, preko katerih se pomanjkanje naravnih virov prenaša z bogatih (ZDA, Evropa idr.) na revnejše regije, države in družbe. Ta procesa sta globalizacija in podnebne spremembe.

Globalizacija negativno vpliva na nekatere revne družbe, ker daje večjim in močnejšim državam večjo možnost vpliva na revne družbe. Podnebne spremembe bodo oslabile države, ki že sedaj komaj ali ne morejo zagotoviti varnosti svojim državljanom, ter tako višale verjetnost izbruhov nasilja in ekstremizma. Najbolj na udaru bodo družbe, ki so močno odvisne od kmetijstva. Poleg tega bodo podnebne spremembe spremenile razporejenost nekaterih naravnih virov (vodnih, gozdov, kmetijskih površin idr.) in tako izničile veljavnost mnogih mednarodnih sporazumov, ki upravljajo s temi viri (npr. sporazumi o delitvi pitne vode iz rek) (Matthew 2008, 9–10).

3.16 Ylönen

Leta 2008 je Aleksis Ylönen opisal potek konflikta v Sudanu in na tem primeru izpostavil določene omejitve, ki jih imajo nekateri prevladujoči teoretični modeli pri razlagi nastanka in dinamike konfliktov, katerih pomembni ali ključni del so tudi naravni viri.

Ylönen je zavrgel predvsem tezo modela Collier – Hoeffler, ki statistično omejuje ali izključuje vpliv »zamer« (ang. »grievance«) in povode za nastanek državljanskih konfliktov pripisuje pohlepu uporniških gibanj. Poglavitno vlogo za konflikt v Sudanu vidi Ylönen v politični in gospodarski marginalizaciji južnih regij s strani centralne oblasti oz. vlade (ta se odvija že od turških časov in se ni ustavila niti v času, ko je regiji vladalo ZK), ter v nasilju, ki ga centralna vlada izvaja nad južnimi regijami države. Odkritje večjih zalog nafte v Darfurju je povzročilo leta 1983 nov val nasilja, ko je centralna vlada spodjedla avtonomijo južnih regij s ciljem pridobitve prihodkov od odprodaje tega naravnega vira (Ylönen 2008, 125–127, 130–136).

3.17 Ivey

Istega leta je William Noël Ivey opisal upor naksalitev v Indiji. Naksaliti (konfederacija uporniških skupin pretežno maoistične politične usmeritve) so v Indiji zaznani kot ena glavnih groženj nacionalni varnosti – njihov upor v 21. stoletju povzroči letno približno 800 smrtnih žrtev.

Glavni izraženi razlog za boj naksalitev je nepravilna delitev naravnih virov in prihodkov, ki se z njihovim izkoriščanjem pridobivajo (predvsem delitev obdelovalne zemlje ter izkoriščanje gozda). Posledično so njihove glavne tarče podjetja, ki izkoriščajo te naravne vire, ter politiki, zgornje kaste, policija ipd. – družbene skupine, ki podpirajo (po mnenju naksalitev) nepravilno delitev obdelovalne zemlje.

Pregled uspešnosti delovanja upora predvidljivo kaže, da je uspeh upora regionalno odvisen od gospodarske, socialne in politične moči nasprotnikov naksalitev. V federalni ureditvi Indije ima vsaka zvezna država svoje rešitve za zapletena vprašanja koncentracije naravnih virov ter obdelovalne zemlje v rokah kastnih elit na eni strani in revščine večine prebivalstva na drugi strani. Tako različne rešitve različno vplivajo na razporeditev moči med posameznimi družbenimi skupinami prebivalstva in posledično na uspešnost upora – v regijah, kjer so revnejši sloji (ki so bolj naklonjeni naksalitom) aktivno zatirani, tudi naksaliti

ne dosegajo večjih uspehov, drži pa tudi obratno – kjer imajo nižji sloji in kaste več moči, pridobijo moč tudi uporniki (Ivey 2008, 77–79, 84–95).

3.18 Povzetek teoretičnega okvira vpliva naravnih virov na konflikte

Velika večina analiziranih avtorjev je v pregledu statističnih podatkov analiziranih držav prišla do ugotovitev, da večina držav, ki imajo obilje naravnih virov in so od njih močno odvisne, izkazujejo slabše gospodarske kazalce ter trpijo zaradi številnih težav v vladanju (razporejanja prihodkov od izkoriščanja naravnih virov, korupcije, nesposobnosti vladnega aparata, neučinkovitosti socialnega sistema ipd.). Prav slabši gospodarski kazalci (revščina in neenakost prihodkov) naj bi bili najbolj odgovorni za sprožanje znotrajdržavnih konfliktov, saj naj bi ljudi silili v brezizhoden položaj in omogočali uporniškim voditeljem novačenje »poceni« borcev. Težave v delovanju vlad, ki naj bi prvinsko izhajale iz nepripravljenosti na demokratizacijo, pa naj bi onemogočale učinkovito razreševanje teh socialnih napetosti. Večina analiziranih avtorjev obenem izpostavlja, da **večina z naravnimi viri bogatih držav ne izkusi konfliktov, povezanih z naravnimi viri**. Obenem večina avtorjev zavrača domnevo, da ima mehanizem zamer pomemben vpliv na sprožitev konfliktov. Če imata revščina in neenakost v dobičku glavno vlogo pri začetku konfliktov, se za njihovo nadaljevanje pogosto uporablja »ropanje« naravnih virov. Geografske in fizične lastnosti konfliktov vplivajo na način začetka in na potek konflikta. Z vidika meddržavnih konfliktov se v krajšem roku ne pričakuje konfliktov med lokalnimi silami oz. »velesilami«, saj te praviloma ocenjujejo, da bi bili spopadi glede naravnih virov dražji od njihove nabave. Te države naj bi tudi brzdale svoje manjše oz. šibkejše zaveznice, tako da se v kratkem roku da pričakovati meddržavne konflikte glede naravnih virov le v izjemno redkih primerih t. i. »odpadniških« držav. Na dolgi rok pa je vpliv naravnih virov na meddržavne konflikte odvisen predvsem od »zmagovalca tekme« med tehnološkim razvojem in med rastjo prebivalstva – po neomaltuzijanskem modelu naj bi prevladala rast prebivalstva, in v tem primeru bo ta rast v kombinaciji z željo po čim višjem življenjskem standardu (ali celo le po preživetju) povzročala konflikte tudi med velikimi silami. Po kornukopijskem modelu pa naj bi razvoj tehnologije omogočil preživetje prebivalstva tudi ob postopno zmanjšujočih se dostopnih naravnih virih – v tem primeru naj v prihodnosti naravni viri ne bi igrali pomembnejše vloge v konfliktih.

4 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu

4.1 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu od začetka ruskega prodiranja v regijo do začetka prve svetovne vojne

Carska Rusija je prišla do severne obale Kaspijskega morja leta 1552 po zavzetju Kazana. Astrahan na ustju Volge je zavzela leta 1556, v šestdesetih letih šestnajstega stoletja pa je v Čerkeziji na Kavkazu začela graditi linije utrdb, katerih cilj je bil obramba v regiji živečih Rusov in zavezniških plemen. Sledilo je zatišje, ki ga je čez 150 let prekinil šele Peter Veliki. Odločen, da bo svojo državo popeljal ob bok evropskim silam, je za svoje ambiciozne projekte potreboval precejšnje količine denarja, ki ga zaradi dragih vojn s Turčijo (leta 1695) in Švedsko (1700) ni imel. Posledično je v centralno Azijo, kjer naj bi na bregovih reke Oxus (danes Amu Darja) ležala bogata nahajališča zlata, leta 1717 poslal odpravo. Še ena izmed rešitev ruskih finančnih težav, ki naj bi se dale rešiti s širjenjem ruskega vpliva v centralni Aziji, je bilo dejstvo, da je centralna Azija relativno blizu Indije, katere velika bogastva so že izkoriščale druge evropske sile (predvsem ZK) in od katerih bi lahko pridobila tudi Rusija, posebej če bi ji uspelo skrajšati dolgo pot, ki so jo morale prepotovati indijske dobrine, preden so prišle do evropskih trgov. Zaradi logističnih težav, ki so skoraj onemogočale neposredno udejstvovanje iz evropske Rusije v Indiji, bi za take ruske namene odlično služila vmesna postojanka. Kan Hive, mesta v centralni Aziji, je Rusijo zaprosil za pomoč proti svojim sosedom, v zameno za pomoč pa bi postal ruski vazal. Cilj omenjene odprave je bila pridobitev Hive (z miroljubnimi sredstvi ali drugače), iz Hive pa se je nato načrtovalo iskanje zlata ob Amu Darji in iskanje poti do Indije za trgovce.

Odprava je utrpela znatne izgube s prodorom skozi puščave centralne Azije in v boju s turkmenskimi plemeni, v Hivi pa jih je kan izdal in odpravo pobil. Preživeli so bili prodani v suženjstvo, nekaterim pa je bilo dovoljen povratek v Rusijo, kjer so carju sporočili neuspeh. Rusija ni bila zmožna takojšnjega odziva, saj je bila zapletena v konflikte v Kavkazu in drugih regijah, njene ambicije po centralni Aziji pa so bile le odložene (Hopkirk 1992, 15–20; Dekmejian in Simonian 2003, 11).

Rusija je bila šele v sredini osemnajstega stoletja sposobna dolgotrajnejših dejavnosti v Kavkazu. Napredovala je predvsem ob obalah Črnega morja in Kaspijskega jezera do Mozdoka in Vladikavkaza, ni pa zavzemala osrednjih delov Kavkaza. Ti so ostajali v rokah sovražnih plemen, ki so se pod vodstvom šejka Mansurja in ob pomoči Turčije združili v odpor proti Rusom, proti katerim je šejk Mansur razglasil sveto vojno, saj je bil islam poleg

sovrastva do Rusije edina povezovalna sila v Kavkazu. Kljub sodelovanju s Turčijo in krimskimi Tatari ter začetnim uspehom je bil šejk Mansur leta 1791 zajet.

Kraljevina Gruzija, ki sta jo ogrožali Perzija in Turčija na jugu, je leta 1799 (le štiri leta po tem, ko so Perzijci oropali prestolnico Tbilisi) zaprosila Rusijo, naj jo sprejme v svoje carstvo, kar se je zgodilo leta 1801. Gruzija je pomenila v Kavkazu otok ruskega vpliva, saj province severno od nje niso bile nikoli zavzete in se je v njih razvilo močno uporniško gibanje v Čerkeziji na zahodu ter v Dagestanu, Čečeniji in Adžariji na vzhodu Kavkaza. Rusija se je v tem obdobju poleg ukvarjanja z omenjenimi uporniki agresivno približevala tudi Perziji (Güne-Yadcy 2003, 104–106; 110, Mairet 2006, 51).

Ruski car Pavel I. je Napoleonu predlagal skupni napad na Indijo, katerega je Napoleon zavrnil. Pavel I. je nato odpravo proti Indiji skozi centralno Azijo poslal sam. Podnebje, ki je zdesetkalo že odpravo Petra Velikega, je bilo neusmiljeno tudi do druge ekspedicije, ki jo je rešila le menjava oblasti v Rusiji, kjer je carja Pavla I. (ki je bil, sodeč po vedenju, nor) ubila skupina častnikov, njegov naslednik pa je odpravo hitro odpoklical (Hopkirk 1992, 24–30).

Po Napoleonovem porazu v Rusiji leta 1812 je Rusija na dunajskem kongresu v Evropi pridobila precejšen delež Poljske. S tem je v Evropi zmanjkalo prostora za teritorialno širjenje in Rusi so pričeli z agresivnejšim širjenjem v drugih regijah, kjer so že bili prisotni, tudi v Kavkazu in centralni Aziji. Poleg finančnih prednosti, ki so se že v preteklosti zaznavale v širjenju ozemlja (obdavčitev prebivalstva, novi trgi za lastno trgovino), je imelo širjenje za cilj tudi pridobitev osnovnih sredstev, potrebnih za bojevanje. Ta sredstva so se zaradi industrijske revolucije in napredkov v bojevanju in podpornih dejavnostih povečala tako v obsegu kot v raznolikosti – tako je »moderno« bojevanje v devetnajstem stoletju potrebovalo znatno večje količine premoga, železa, drugih rudnin in kemikalij, tkanin, hrane, lesa ipd., katere se je vsaj deloma poskušalo pridobiti tudi preko širjenja v še »neosvojene« regije sveta – motivacija, ki je ostala nespremenjena do konca širjenja Rusije v Kavkazu in centralni Aziji (Parker 2005, 215, 219).

Iz Kavkaza je bila Rusija prisiljena zaradi vojne proti Napoleonu umakniti del svojih čet v Evropo, preostanki pa so bili soočeni s tedaj povezanimi perzijskimi in turškimi silami. Po uspehih perzijskih sil je car Aleksander v zameno za povrnitev ozemlja Turkom z njimi sklenil separatno premirje in tako lahko osredotočil svoje sile na Perzijce. Leta 1812 so Perzijci utrpeli hud poraz ob reki Aras ter izgubili strateško pomembno utrdbo Lenkoran na obalah Kaspijskega morja. Rusi so bili tako le 450 kilometrov oddaljeni od Teherana. V

mirovnem sporazumu leta 1813, v katerem so bili posredniki Britanci, so se Perzijci odpovedali vsem svojim posestim severno od reke Aras in vsem pomorskim silam na Kaspijskem morju, ki je tako postalo v celoti rusko jezero in je vsaj teoretično olajšalo premike ruskih čet v regiji (Hopkirk 1992, 62–67).

Z začasno urejenimi razmerami v Kavkazu (dejavnosti proti upornikom so bile od leta 1801 do 1832 nerednega značaja in uperjene predvsem v preprečevanje dostopa upornikov do virov in podpore lokalnega prebivalstva, gradnjo utrd in spodbujanje neenotnosti med uporniki) so ruski poveljniki pričeli razmišljati o širitvi ruske prisotnosti čez Kaspijsko morje v centralno Azijo. Leta 1819 je bila edina znatnejša postojanka Rusije v regiji Orenburg. Več kot 100 let po porazni ruski ekspediciji v Hivo so Rusi v regijo poslali izvidnike z namenom ocene vodnih virov, razmerja moči med lokalnimi plemeni, moči Hive in Buhare ter statusa številnih sužnjev ruskega porekla, katere so občasno iz bližine Orenburga ugrabljala lokalna plemena, ter s ciljem vzpostavitve diplomatskih odnosov s kanoma Hive in Buhare. Misija je bila uspešna in poročilo o številnih ruskih sužnjih v Hivi je dalo v prihodnosti Rusiji izgovor za osvajalne pohode v regijo (Answers.com; Hopkirk 1992, 77–88).

Leta 1825 so se obnovile sovražnosti med Perzijci in Rusi. Po začetnih neuspehih so Rusi obrnili potek vojne in Perzijcem zadali niz porazov, vrhunec katerih je bilo zavzetje Erevana. Britanci Perzijcem zopet niso pomagali in tako so morali Perzijci z Rusijo leta 1828 podpisati še en neugoden mirovni sporazum, s katerim so izgubili še več ozemlja. Poleg tega je v Perziji izginila britanska avtoriteta, ki jo je nadomestila ruska. Naslednje leto je bila Rusija v vojni s Turčijo. Mirovni sporazum iz leta 1829 je Rusiji predal vsa turška ozemlja v Kavkazu, v zameno pa se je Rusija umaknila z ozemelj, ki jih je zavzela v Anatoliji (Mairet 2006, 51).

Uspehi Rusije v vojnah proti Perziji in Turčiji ter ozemeljske pridobitve v Kavkazu so v ZK začele zopet povzročati vedno glasnejše bojzani o namenih Rusije, pri čemer se je večinoma predvideval napad Rusije na Indijo. Britansko javno mnenje, ki je do tedaj Ruse kot zmagovalce nad Napoleonom podpiralo, se je začelo obračati proti njim (Hopkirk 1992, 101–116).

Leta 1834 je vodstvo upornikov na severovzhodu Kavkaza prevzel imam Šamil, ki je upor proti Rusom stopnjeval. Rusi so do leta 1846 uporabljali klasično strategijo vpadov večjih vojska na uporniško ozemlje. Te enote so bile sicer sposobne zavzemanja uporniških utrd, nikoli pa niso zmogle prizadejati upornikom uničujočih porazov (zaradi mobilnosti, ki so jo uporniki vedno uporabili za umik pred premočnimi Rusi). Ker ruske sile zaradi težav s

preskrbovanjem niso mogle ostati na okupiranih območjih več kot nekaj tednov, Rusi niso bili sposobni okupacije ozemlja, njihovi umiki pa so bili vedno tarča zased, ostrostrelcev in napadov na komunikacije, ki so Rusom prizadejali resne izgube. Leta 1836 so Rusi začeli z gradnjo utrdb tudi ob obali Črnega morja. Te utrdbe so jim omogočale napade na čerkeške upornike iz več smeri (Answers.com).

Ker Rusiji 1837 ni uspela strategija, s katero bi si pridobila zaveznike neposredno ob indijski meji, so se Rusi odločili za postopno zavzetje centralne Azije in kraljestev, ki so tam obstajala. Ekspedicija se je odpravila proti Hivi leta 1839. Rusi so se bali, da bodo Britanci iz osvojenega Kabula napredovali proti kraljestvom v centralni Aziji, da bi prehiteli Ruse – zato so »pohiteli«. Navedeni razlogi za odpravo so bili osvoboditev sužnjev in zamenjava lokalnega voditelja z nekom bolj »civiliziranim«. Ruska ekspedicija je zopet naletela na katastrofalno vreme – za razliko od pohoda leta 1717 so se Rusi odločili izogniti visokim poletnim temperaturam in so se proti Hivi odpravili pozimi, ki pa se je izkazala za najhujšo v zabeleženih zgodovini. Komaj na polovici poti so se Rusi obrnili in vrnili v Orenburg – izgubili so petino vojske, še hujša pa je bila zadrega, v kateri se je znašla Rusija v primerjavi z ZK, ki je podobno operacijo v Afganistanu izvedlo brez večjih težav. Posredovanje britanskega častnika pri kanu Hive je tega prepričalo, da je najbolje, da ruske sužnje vrne v Rusijo in se s tem reši težave, ki so jo Rusi neprestano uporabljali kot razlog oziroma izgovor za odprave proti mestu (Hopkirk 1992, 202–212, 222–225).

Leta 1846 so Rusi v Kavkazu v boju proti upornikom v Dagestanu in Ingušetiji spremenili strategijo. Ker vpadi globoko na ozemlje upornikov niso bili učinkoviti, so pričeli s postopnim zavzemanjem uporniškega ozemlja in tako upornikom manjšali manevrski prostor ter podporo, na katero so lahko računali od lokalnega prebivalstva. To strategijo so Rusi uspešno uporabljali do začetka krimske vojne.

Tako Rusija kot ZK sta v sledečem desetletju prenehali s potezami, katere bi ena ali druga država lahko zaznali kot neposredno grožnjo. Rusi so se tako do leta 1853 razširili vse do Sir Darje, severno od Amu Darje.

Leta 1853 je v Evropi izbruhnila krimska vojna, ki je prisilila carja Nikolaja I. v prerazporeditev enot iz Kavkaza na evropsko bojišče, kar je začasno omililo boje v Kavkazu. Po smrti Nikolaja I. je njegov naslednik sprejel mirovne pogoje, ki so začasno ustavili ruske ambicije na Balkanu in v Turčiji ter demilitarizirali Črno morje (Answers.com; Hopkirk 2002, 282–291).

Izbruh krimske vojne je sile, ki so jih Rusi uporabljali v Kavkazu proti upornikom, preusmeril v boje proti Turkom, kar je zopet razširilo upore v Kavkazu. Po zaključku krimske vojne so imeli Rusi na voljo ogromno vojsko (približno 250.000 ljudi), s katero so nadaljevali z uspešno strategijo proti upornikom. Poveljniki ruskih sil so se zavedali potrebe, da upornike osamijo od podpore – posledično so ruske sile na uporniških ozemljih v Dagestanu sistematično požigale polja in vasi ter preseljevale prebivalstvo. Leta 1859 je ta strategija dosegla končni uspeh: zajetje Šamila in uničenje njegovega upora. Rusi so nato svoje sile zbrali v Čerkeziji. Tu so s gradnjo linij utrdbe omejevali manevrski prostor upornikom, ki so v vse večjih številih prestopali na rusko stran, saj niso videli možnosti zmage proti premočni Rusiji. Preostala plemena, ki se niso hotela predati, so bila deportirana v Turčijo ali uničena. Rusi so konec uporov v Kavkazu oznanili leta 1864 (Answers.com; Gammer 2005, 97, 101).

Leta 1863 se je car Aleksander II. odločil za nadaljevanje postopnega osvajanja v centralni Aziji. Eden od njegovih motivov je bil tudi hiter upad uvoza bombaža z juga ZDA, kjer je potekala državljanska vojna. Rusi so se zavedali, da so Ferganska dolina in druga ozemlja okoli Kokanda primerna za gojenje velike količine bombaža. Eden izmed namenov širjenja v regijo je bil tudi zavzeti ta polja, preden padejo v druge (britanske) roke. Tako so Rusi najprej zaprli vrzel v svojem ozemlju severno od Kokanda. Kan Kokanda je prosil za pomoč Britance, ki so jo zavrnilo – v Indiji je prevladovala politika »mojstrske neaktivnosti«, ki je bila posledica porazov v Afganistanu in izgub v indijskih uporih. Leta 1865 sta se kana Kokanda in Buhare zopet znašla v vojni. Eno izmed najbogatejših mest v centralni Aziji (tudi zaradi bogate trgovine z Rusijo), Taškent, je bilo zaradi te vojne v nevarnosti. Rusi, predvsem poveljnik obmejne regije general Černjajev, so že dalj časa razmišljali o zavzetju mesta, a car ni bil prepričan o reakciji ZK in je zato prepovedal kakršen koli napad (poleg tega so v regiji sile Kokanda Ruse prekašale za dvajsetkrat). General Černjajev je izvedel manever, ki se je nato v primeru ruskih poveljnikov še večkrat ponovil: ni prebral ukazov iz Sankt Peterburga in svoje čete peljal proti Taškentu, saj se je zavedal, da bo vse odpuščeno, če brez večjih žrtev mesto zavzame. Mesto je padlo v neverjetnem času ob neznatnih ruskih žrtvah in pomenilo za Ruse izjemno povečanje prestiža. Po zavzetju mesta je general Černjajev pridobil tudi »srca in misli« prebivalstva s tem, da je spoštoval njihove verske običaje, jim dovolil delno samoupravo ipd.

General Černjajev je pravilno ocenil reakcijo carja Aleksandra II., ki je ignoriral neupoštevanje svojih ukazov, če je prineslo pozitivne rezultate. Tako je bil general Černjajev nagrajen, nato pa odpoklican, saj je ne glede na svoje uspehe pomenil za Sankt Peterburg

grožnjo, da njegova nepremišljena dejanja zanetijo spopad širših razsežnosti z ZK. Zamenjal ga je general Kaufman, ki je igral ključno vlogo pri zavzetju drugih kanatov v Osrednji Aziji. ZK je sicer proti zavzetju Taškenta protestiralo, dlje pa ni šlo.

Motivacije za širjenje Rusije v centralno Azijo ni težko najti. Poleg že omenjenega bombaža, drugih naravnih virov in grožnje, ki jo je ruskim trgovcem pomenilo ZK, je Rusijo vodila ustaljena želja po povečanju svojega ozemlja in prebivalstva, ki sta bila glavna kazalca moči države, ki je bila po krimski vojni v Evropi in na Bližnjem vzhodu blokirana. Centralna Azija je bila pomembna tudi zato, ker je njeno posedovanje Rusom omogočilo predstavljati neposredno grožnjo ključnim britanskim interesom v Indiji, kot je nadzor Baltskega morja omogočilo Britancem povzročati neposredno grožnjo ruskim interesom.

Kan Kokanda je zaradi pasivnosti Britancev z Rusi sklenil premirje, ki je Rusom omogočilo, da se osredotočijo na Buharo. Kmalu se je pojavil tudi izgovor – emir Buhare je poslal vojsko v bližino Samarkanda, starodavne prestolnice Timurlenka. Rusi so se odpravili proti Samarkandu, od koder pa so se sile emirja že umaknile. Mesto se je predalo Rusom, za katere je imelo njegovo zavzetje zaradi zgodovine mongolske nadvlade nad Rusijo poseben pomen, za druge prebivalce centralne Azije pa je njegov padeč pomenil hud psihološki udarec in le potrdil moč in ugled Rusov. V Samarkandu so Rusi pustili posadko in nato zasledovali umikajoče se buharske sile. Le 160 kilometrov od emirjeve palače so Rusi premagali obsežno buharsko vojsko, a so se bili prisiljeni vrniti in obraniti Samarkand pred drugimi buharskimi silami. Emir je bil v kratkem času trikrat zapored premagan in prisiljen sprejeti težke ruske pogoje: postal je vazal carja, njegovo ozemlje protektorat, ruske dobrine so se trgovale po nižji obdavčitvi in tako so dobili ruski trgovci prednost v primerjavi s tistimi iz Indije, Rusom pa je bil prisiljen predati tudi dolino Zarafshan, ki je nadzorovala dotok vode v Buharo. Tako je bil v primerjavi z Rusi v popolnoma podrejenem položaju.

Leta 1869 so Rusi, ki so morali za zavzetje Hive izboljšati svoje logistične sposobnosti, začeli na vzhodni obali Kaspijskega morja graditi pristanišče Krasnovodsk. Novica je v Indiji povzročila zaskrbljenost, saj bi Rusi z zavzetjem Hive postali grožnja Heratu, ki so ga zaznavali kot ključno mesto za zaščito Indije (Hopkirk 1992, 304–318).

Leta 1871 je Rusija preklicala pariški sporazum, ki je omejil njeno moč v Evropi po krimski vojni. Istega leta so Rusi v centralni Aziji zavzeli provinco Ili, ki se je uprla kitajskim oblastem. Poleg strateškega pomena province, ki je nadzorovala prelaze v Rusijo, se je v provinci nahajalo tudi obsežno mineralno bogastvo, provinca pa je bila tudi izjemno

rodovitna. Leta 1873 so Rusi proti Hivi poslali iz treh strani (Orenburga, Taškenta in Krasnovodskega) vojaške sile. Delitev sil je bila namenjena lažji oskrbi in pa zmanjšanju verjetnosti, da bi združeno vojsko zopet ustavilo vreme. Istega leta je Hiva padla, kar je pomenilo poleg dviga prestiža Rusov v regiji tudi psihološki »obliž« na rane, ki sta jih Rusiji v regiji pustili prejšnji neuspeli ekspediciji. V primerjavi z Britanci so si Rusi utrdili položaj, saj so bili sedaj neprimerno bližje Heratu in so lahko poleg postojank iz Kavkaza tudi iz centralne Azije ogrožali Perzijo, Afganistan in preko teh dveh držav tudi Indijo. Kot v primeru Buhare je tudi kan Hive postal vazal carja, njegovo ozemlje pa protektorat. Leta 1875 se je v Kokandu, ki je bil uradno še neodvisen, zgodil upor proti Rusom in Rusom naklonjenemu kanu. Ta upor je dal Rusom izgovor, da so vkorakali v regijo in jo priključili Ruskem carstvu. Tako so v desetih letih zavzeli ozemlje, ki je bilo predmet spora, raziskovanja in spletk med Rusijo in ZK 150 let (znamenita Velika igra, ang. »The Great Game«).

Leta 1877 so bili Rusi zopet v vojni s Turki zaradi pokolov kristjanov na turških ozemljih na Balkanu. Uspehi na Balkanu in v Anatoliji so bili počasnejši, kot so upali Rusi. V centralni Aziji je Kaufman pripravil vojsko, s katero je nameraval skupaj z Afganistanci napasti Indijo. V Evropi se je vojna končala, tik preden bi se ZK neposredno vmešalo v konflikt na strani Turkov. V mirovnem sporazumu so Turki izgubili Bolgarijo ter ozemlja v Anatoliji. Ker ta sporazum ni bil po volji velikim evropskim silam, so se bili Rusi prisiljeni odpovedati večini pridobljenega ozemlja, katerega so si med seboj razdelili Turki in Avstrijci.

Leta 1879 so poskušali Rusi zajeti turkmensko utrdbo Geok-Tepe, a so bili tudi zaradi slabega vodenja hudo poraženi. Skupaj s propadom njihovega zavezništva z Afganistanci so tako v enem letu izgubili precejšen del ugleda, ki so si ga pridobili z zavzetjem kanatov v centralni Aziji (Hopkirk 1992, 350–354, 377–401).

Leta 1880 so Rusi pod poveljstvom generala Skobeleva drugič napadli turkmensko utrdbo Geok-Tepe. Utrdba je imela številnejšo posadko, njeno obzidje pa je bilo obnovljeno po prejšnjem napadu Rusov. Ker rusko topništvo ni bilo sposobno prebiti obzidja, so Rusi spodkopali obzidje in tako vdrli v utrdbo. Po boju znotraj utrdbe so tako posadka kot številni civilisti zbežali v puščavo – Rusi so med drugim v pregonu pobili številne civiliste, ženske in otroke. Istega leta so bili Rusi prisiljeni Kitajski vrniti pokrajino Ili, katero se je kitajski cesar odločil pridobiti nazaj, če bi to bilo potrebno, tudi s silo. Leta 1883 so Rusi brez preliivanja krvi zavzeli zadnjo turkmensko utrdbo Merv, saj so ocenili, da Britanci zaradi svete vojne, ki

jo je proti njim vodil Mahdi v Sudanu, ne bodo sposobni ali voljni odgovoriti na to potezo. Poleg tega so Rusi proti centralni Aziji začeli graditi železnico, s katero bi pridobili sposobnost hitrega premikanja oboroženih sil v regiji (Hopkirk 1992, 405–415).

Po zavzetju Merva so Rusi hoteli zavzeti še oazo Panjdeh, ki pa je pripadala Afganistanu, katerega so bili Britanci dolžni braniti. Poteza je v Indiji sprožila paniko, saj so se Britanci zbal, da bodo Rusi po zavzetju Panjdeha napadli Herat. Leta 1885 so Rusi zavzeli Panjdeh, kar je Rusijo in ZK skoraj vrglo v vojno. Britanci so pričeli načrtovati napade na ruske posesti v Kavkazu ter okoli Vladivostoka, borzi v Londonu in New Yorku sta zabeležili občutne padce. Vojni sta se tudi zaradi pragmatičnosti afganistanskega voditelja Abdurja Rahmana, ki ni zahteval vojaškega odgovora na zavzetje, državi izognili, in leta 1887 je medvladna komisija določila mejo med Rusijo in Afganistanom, katero so prečkale šele sovjetske čete leta 1979. Rusija je v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja nadaljevala s pospešeno gradnjo železnic, ki so povezale ta del Rusije s preostalo državo, obenem pa so bile tudi povod za nastanek znamenite Mackinderjeve teorije o ozemlju centralne Azije in centralne Sibirije kot »osrčju sveta« (ang. »heartland theory«) (Hopkirk 1992, 425–432; Dekmejian, Simonian 2003, 11).

Leta 1903 so se v Kavkazu, posebej sedanjem Azerbajdžanu, pričeli etnični, socialni in politični nemiri. Delno so jih vodili Stalin in drugi revolucionarji in so se najprej izražali v stavkah, sabotajah, napadih na rafinerije ipd. Leta 1905 je bila v Rusiji kot posledica množičnih stavk in nemirov, ki jih je organiziral Lenin, razglašena ustavna monarhija. V Bakuju se je stopnjevalo delovanje Leninovih sodelavcev. Istega leta so se nemiri sprevrgli v pokole Armencev s strani Azerbajdžancev, ki jih carske oblasti niso poskusile ustaviti. Poleg tega so bile tarče napadov tudi naftna polja, ki so bila večinoma požgana (LeVine 2007, 31).

Do leta 1907 so bile v centralni Aziji razmere stabilne. Leta 1907 je prišlo do podpisa angleško-ruske konvencije, ki je razdelila ozemlji Perzije in Afganistana v interesni sferi ZK in Rusije. Obe sili sta dosegli meje svojega širjenja v regiji in se posvetili grožnji, ki jo je v Evropi pomenila Nemčija. Oktobra 1917 je breme prve svetovne vojne omogočilo boljševikom, da so prišli na oblast v Rusiji. Zamenjava tipa vladavine je pomenila tudi velike spremembe v centralni Aziji in na Kavkazu in razveljavila angleško-rusko konvencijo.

4.2 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspiskem bazenu od začetka prve svetovne vojne do začetka razpadanja Sovjetske zveze

28. junija 1914 je bil v Sarajevu ubit avstro-ogrski prestolonaslednik Franc Ferdinand. Atentat je bil povod za izbruh prve svetovne vojne, v katero je na strani zaveznikov stopila tudi Rusija. Za to je bila nepripravljena – vojna je izpostavila številne slabosti tako družbene ureditve Rusije kot njenega vladnega oz. vladajočega sistema.

Februarja leta 1917 se je v ruskem carstvu zgodila februarska revolucija. Glavni vzroki zanjo so bili naslednji.

- Hudi vojaški porazi. Rusija je v vojni proti Nemcem izgub izjemno število ljudi (v prvih dveh letih vojne 5 milijonov vojakov, večinoma zaradi nesposobnosti poveljniških kadrov, slabe organizacije in logistike), ki jih je bilo treba nadomestiti z izjemno slabo izurjenimi, opremljenimi in organiziranimi naborniki. Ti so bili lahka tarča izurjenih in opremljenih Nemcev, kar je povzročalo izjemno nezadovoljstvo in upore v vojski. Hude izgube so se dogajale tudi med nižjimi častniki, te je bilo treba nadomeščati z vojaki, ki so napredovali »na bojišču« in niso čutili nobene pripadnosti carju, kar je vodilo tudi v kasnejšo politizacijo in drobitev ruske vojske. Še vedno pa je bil svež spomin tudi na rusko-japonsko vojno, v kateri je Rusija utrpela znatne poraze.
- Nizek življenjski standard in gospodarske težave. Ob začetku vojne je bila Rusija v primerjavi s preostalo Evropo zaostala, delavci in kmetje so živeli v obupnih razmerah in bili večinoma omejeni v tem, kaj so lahko dosegli v življenju, večina zemlje je bila v rokah majhne elite. Poleg teh težav sta se med vojno pojavili še visoka inflacija in pomanjkanje hrane, ki sta rusko gospodarstvo pripeljali na rob zloma.
- Politično nezadovoljstvo. Car Nikolaj II. je bil tudi za svoj čas zelo avtoritaran voditelj, ki je svojo vlogo carja povezoval z »božjim mandatom«, po katerem naj bi vladal. Bil je prepričan, da mu njegovi podaniki sledijo s slepo poslušnostjo (tudi ta zaznava je bila del njegove zgrešene vere v »idealno« rusko monarhijo), kar ga je zaslepilo za realno stanje nezadovoljstva med ljudmi. Leta 1905 je carska garda povzročila pokol mirnih protestnikov v Sankt Peterburgu, kar je povzročilo splošno stavko v državi. Posledično je bil car prisiljen vzpostaviti parlament, ki pa ga je kasneje tudi razpustil. Nezadovoljstvo nad njegovo avtoritarno vladavino je do revolucije le še rastlo. Med vojno je car storil dodatno napako, ko je osebno prevzel vodenje (neprijetne) vojne, vodenje države pa je pustil v rokah carice Aleksandre in ministrov. Ljudstvo je do Aleksandre, ki je bila Nemka, razumljivo čutilo

nezaupanje, celotno administracijo pa sta prežemali korupcija in nesposobnost (Parker 2005, 283–285).

Februarja leta 1917 se je začelo izražanje ogromnega nezadovoljstva v Sankt Peterburgu z množičnimi demonstracijami in stavkami, katerih policija ni bila sposobna ukrotiti – množice so vdirale v policijske postaje in se tako oboroževale. 25. februarja je car proti demonstrantom poslal bataljon vojakov, ki pa je kmalu dezertiral in se pridružil demonstrantom. Vojaki so se kmalu skupaj z demonstranti borili proti nemočni policiji, ki se je kmalu pridružila uporu. Car se je vrnil v Sankt Peterburg, kjer so mu ministri in poveljniki vojske predlagali odstop. 15. marca je odstopil.

Po odstopu carja sta se oblikovala začasna vlada in pa petrograjski sovjet, ki je imel pod nadzorom različne oborožene delavske milice in ni bil pod nadzorom boljševikov. Oba organa sta v začetku sodelovala (t. i. dvovlast). Začasna vlada je poskušala nadaljevati z vojno, a se je to izkazalo za vedno težje zaradi še vedno visokih izgub na fronti, nespremenjenih katastrofalnih razmer v vojski, gospodarskih težav in nezadovoljstva z vojno tako med političnimi strankami kot med prebivalstvom.

Z vrnitvijo Lenina, ki je bil do tedaj v izgnanstvu v Švici, je prešla boljševiška stranka v njegove roke in posledično pridobivala moč, čeprav ni imela večine v petrograjskem sovjetu. V »julijskih dneh« se je izkazalo, da boljševiki še niso pripravljeni na prevzem oblasti, ki bi jo lahko prevzeli ob podpori nezadovoljnih vojakov, mornarjev in stavkajočih delavcev in demonstrantov. Lenin je pobegnil na Finsko, številni drugi voditelji boljševikov (vključno s Trockim) pa so bili aretirani (Answers.com).

Avgusta je poskus Lavra Kornilova, vrhovnega poveljnika ruskih oboroženih sil, da »uredi« razmere v Sankt Peterburgu (ni znano, ali je bil ta poskus posledica napak v komunikacijah ali je imel druge motive) prisilil prehodno vlado, da je za pomoč proti njemu prosila boljševike, ki so imeli pod nadzorom večje število oboroženih ljudi (zametek Rdeče armade). Boljševiki so uspeli Kornilova predvsem preko motenja delovanja železnic, kjer so imeli boljševiki med delavci številne privržence, onesposobiti, tako da se je predal brez boja po prihodu v Sankt Peterburg. To posredovanje kot tudi splošno nezadovoljstvo s prehodno vlado je izjemno okrepilo boljševike. Prevzeli so oblast v petrograjskem sovjetu, Lenin se je vrnil v mesto in pričel preko petrograjskega sovjeta aktivno nasprotovati začasni vladi in njeni politiki.

Ukrepi začasne vlade, s katerimi se je borila proti gospodarski, finančni, politični in socialni krizi, so bili neuspešni. Dolgovi Rusije so strmo narasli in grozili, da državo pahnejo v bankrot, proizvodnja v gospodarstvu je padla za tretjino, plače za polovico, nezaposlenost je bila v rekordnih številkah, socialno stanje prebivalcev v Rusiji pa je odražalo zgoraj naštetе dejavnike. Ruske sile so na fronti še vedno doživljale poraze. Po državi so se nizale stavke, demonstracije in upori proti vojni in začasni vladi.

5. novembra (po gregorijanskem koledarju) 1917 se je začela oktobrska revolucija, v kateri so enote boljševikov zavzele vladne stavbe v Sankt Peterburgu – upora proti boljševikom ni bilo. S prevzemom oblasti so začeli boljševiki tudi z uvajanjem političnega nasilja nad svojimi nasprotniki v sovjetu. V območjih Rusije, kjer so živeli pretežno Rusi, so lokalni sovjeti praviloma uspešno prevzeli oblast, v etnično neruskih delih Rusije pa so na plan prišle nacionalistične težnje, ki so npr. v Ukrajini in Estoniji povzročile razglasitev neodvisnosti od Rusije (Smith 2002).

Zamenjava oblasti v Sankt Peterburgu in drugod po državi je sprožila rusko državljansko vojno. Trajala je od leta 1917 do leta 1923, ko so bile na obali Pacifika zavzete še zadnje protirevolucionarne postojanke.

Januarja 1918 so boljševiki nasilno razpustili ruski parlament, v katerem so dobili manjšino glasov, in tako utrdili sovjet v absolutni moči na ozemljih, ki so jih nadzirali. 6. marca 1918 so bili Rusi prisiljeni zaradi uničujoče nemške ofenzive, ki ni naletela na noben odpor (ruska vojska je bila razpuščena, sile pod boljševiki niso bile sposobne boja proti Nemcem, poleg tega pa so bile vpletene v boje s protirevolucionarji), ratificirati brest-litovski sporazum. Po njem je Rusija izgubila velik del ozemlja v Evropi, ki je bilo oblikovano v tamponske države Poljsko, Belorusijo, Ukrajino, Litvo, Latvijo in Estonijo, ter ozemlje v Kavkazu. Del ozemlja, ki je bil na ta način odvzet Rusiji in preoblikovan, je ležal tudi v Kaspijskem bazenu. Sovjeti so bili prisiljeni tudi v preoblikovanje boljševiških milic v Rdečo armado, ki je bila sestavljena v manjšem delu iz prostovoljcev, v večjem pa se je izvajala prisilna mobilizacija kmečkega prebivalstva ter deloma tudi novačenje plačancev. Častniški zbor so v veliki meri sestavljali častniki iz bivše carske vojske, v enote so bili umeščeni politkomisarji s ciljem zagotavljanja zvestobe in dviganja morale (McDowell 1968, 458).

Čeprav se je upor proti sovjetom začel takoj, ko so nasilno prevzeli oblast, se je drastično povečal po podpisu premirja z Nemci, saj je domača opozicija verjela, da je Lenin nemški vohun. Nemci so namreč Lenina po padcu carja Nikolaja II. skrivoma prepeljali v Rusijo, saj

so verjeli, da bodo njegove revolucionarne težnje destabilizirale režim in povzročile umik Rusije iz vojne. Opozicija je menila, da bo Lenin državo prodal Nemcem, zavezniške sile pa so prav tako zaradi umika sovjetov iz vojne podpirale protisovjetske sile, bale so se tudi zaveznitva med Nemci in sovjeti ter odpovedi vseh dolgov, ki jo je razglasil Lenin. Centralne sile pa so protirevolucionarne sile podpirale, ker so se bale izvoza sovjetske politične ideologije v lastne države. Domači uporniki, znani kot bela garda, so bili sestavljeni iz ohlapne koalicije liberalcev, republikancev, monarhistov, dela socialistov, reformistov, bivših častnikov carske vojske, pripadnikov srednjega razreda in kulakov. Edina njihova skupna točka je bila nasprotovanje sovjetom. Pretežno neodvisni dejavnik v ruski državljanski vojni je bila ukrajinska Črna armada, ki je bila anarhistična formacija in je v ključnih trenutkih delovala proti beli gardi. Čeprav je imel boj sovjetov proti beli gardi in intervencionistom izrazito ideološki naboj in naravo bitke za preživetje, so bile v sovjetske vojne načrte vedno vračunane tudi potrebe po osnovnih virih – hrani, gorivu, surovinah ipd. (Glantz 1992, 17).

Spopadi so se v ruski državljanski vojni dogajali praviloma na treh frontah:

- južna fronta je zavzemala večino Ukrajine ter Kavkaz,
- zahodna fronta je zavzemala ozemlja v zahodni Ukrajini, Belorusiji ter Litvo, Latvijo in Estonijo,
- vzhodna fronta se je vzpostavila vzhodno od reke Volge ob reki Ural.

Od januarja do avgusta leta 1918 so se sovjeti branili predvsem pred napadi bele garde z južne fronte (kjer so se boji odvijali v Kavkazu v regiji Kuban ter mestih Novorosisk in Jekaterinodar), nato pa so se boji do konca leta odvijali na vzhodu v Kazanu in Permu. Januarja leta 1919 so sovjeti zavzeli Kijev in strli ukrajinske separatiste ter porazili kozake generala Krasnova v porečju Dona (preostanki sil Krasnova so se pridružili generalu Denikinu v Kavkazu). Februarja istega leta je admiral Kolčak sprožil novo ofenzivo na vzhodni fronti, s katero je zopet ogrozil Kazan. Situacija je bila za sovjete kritična, saj je napredovanje bele garde ogrozilo regije, ki so bile ključne z vidika primernih zalog žita, ter povezavo s Turkestanom. Protiofenziva sovjetov je zaustavila prodor bele garde ter povzročila njihov beg – do decembra je bela garda v Sibiriji prenehala obstajati. Sovjetski prodor se je končal šele februarja 1920 v Irkutsku, saj sovjeti še niso hoteli napasti Japoncev, ki so zavzeli vzhodno Sibirijo. Maja leta 1919 so sile generala Judeniča napadle iz Estonije, a bile do oktobra zaradi logističnih razlogov poražene in prisiljene v umik v Estonijo. Maja leta 1919 so Denikinove sile v kombinaciji z Wranglovo kavkaško vojsko in ukrajinskimi silami napadle proti severu.

Po začetnih neuspehah in večtedenskih bojih sta Rdeča in Črna armada porazili belo gardo, ki se je umaknila na jug. Od poletja 1919 do poletja 1920 se je Rdeča armada borila tudi proti Poljakom, a bila nato prisiljena preusmeriti pozornost nazaj na Kavkaz. Januarja leta 1920 so sovjeti zavzeli Rostov in Denikinove sile so zapustile Kavkaz in se umaknile na Krim. Poveljstvo nad njimi je prevzel baron Wrangel, ki je junija leta 1920 napadel s Krima, zavzel Kuban v Kavkazu in regijo severno od Krima. Septembra je Črna armada Wrangla najprej zajezila (ter mu tako preprečila, da bi pobral letne posevke, ki bi mu dovolili nadaljnje boje) ter nato skupaj s Rdečo armado zavzela Krim (Wrangla in njegove sile so zavezniki evakuirali v Konstantinopol). Poraz Wrangla je pomenil konec večjih bitk v ruski državljanski vojni – edine vojaške dejavnosti v evropski Rusiji so bile zaključne dejavnosti sovjetov proti oslabljeni Črni armadi, ki se je bila prisiljena umakniti iz Rusije v druge evropske države (Encyclopædia Britannica).

Zavezniki so se v intervencijo v ruski državljanski vojni spustili s tremi cilji:

- evakuacija čehoslovaške legije, ki je bila ob času začetka sovražnosti osamljena na transsibirski železnici,
- zavzetje velike količine vojaške opreme v ruskih pristaniščih (ki so ga zavezniki pošiljali prehodni vladi kot pomoč pri boju proti centralnim silam) oz. preprečitev padca tega materiala v roke sovjetom ali centralnim silam,
- zajezitev in uničenje sovjetov oziroma boljševizma ter obuditev vzhodne fronte proti centralnim silam.

Daleč največje sile so v Rusijo poslali Japonci, ki so stanje v Rusiji videli kot priložnost za rešitev t. i. »severnega vprašanja« oziroma meje z Rusijo, saj so želeli vzpostaviti tamponsko državo med svojim cesarstvom in Rusijo. Poleg Japoncev so največje sile v Rusijo poslale ZDA, Grčija, Francija in ZK.

Spopadi med intervencionisti in sovjeti so se odvijali na t. i. severni fronti (v okolici Arhangelska in Murmanska), kjer so intervencionisti neuspešno delovali od avgusta 1918 do aprila 1919 proti vedno močnejšim sovjetskim silam. Delovanje intervencionistov je bilo tako doma kot v samih enotah izjemno nepopularno, pogosti so bili upori ipd. Decembra 1918 so zavezniki (večinoma Francozi in Grki) zavzeli Odeso in pomagali silam generala Denikina. Tudi te sile so se umaknile do aprila 1919. Avgusta 1918 so se intervencionisti, pretežno Japonci iz Mandžurije, izkrcali v vzhodni Sibiriji. Prav tako so v regijo poslale sile ZDA, ki so z zaskrbljenostjo opazovale močno japonsko prisotnost. Zavezniške sile so se umaknile do

leta 1920, Japonci so ostali v regiji do leta 1922, na otoku Sahalin do leta 1925. Julija 1918 so se britanske sile udeležile tudi bojev v centralni Aziji, kjer so pomagale silam bele garde v boju proti sovjetom. Število Britancev je bilo majhno, kot so bile majhne tudi bojne operacije. Soočeni z vedno večjim številom sovjetskih vojakov so se Britanci januarja 1919 umaknili iz regije (Smith 2002).

Rdeča armada je dobila vojno, ker njeni nasprotniki, ki so bili sicer številnejši in boljše opremljeni, niso dobro sodelovali med seboj (Kolčak, Denikin in Judenič niso bili pod enotnim poveljstvom) in ker je izrabila železnico za hitre premike sil in njihovo koncentracijo na kritičnih mestih in uničenje nasprotnikovih sil. Pomembna naloga napredovanja Rdeče armade je bila poleg uničenja nasprotnikovih oboroženih sil in zajetja njegove opreme tudi zajemanje naravnih virov, hrane, goriva ipd., s katerimi so lahko vzdrževali gospodarstvo in nadaljevali boje.

Največ bojevanja se je v teh letih v Kaspijskem bazenu dogajalo v Kavkazu, ki je bil postojanka bele garde, v Kavkazu so delovale tudi sile britanskega in francoskega ekspedicijskega korpusa ter tudi turške sile.

V Kavkazu so se boji med (carsko) Rusijo in Turki začeli odvijati še pred februarso revolucijo. Cilj Turkov je bil povrnitev ozemlja v vzhodni Anatoliji, ki so ga izgubili v rusko-turški vojni leta 1877 in 1878. Upali so tudi, da se bo z uspehi proti Rusom carski nadvladi uprlo tudi muslimansko prebivalstvo v preostalem delu Kavkaza in da bo Turčija lahko širila svoje ozemlje. Nemci so Turkom pomagali z materialom – njihov strateški cilj je bil diverzija, pri kateri bi bili prisiljeni Rusi v primeru turških uspehov v Kavkazu premakniti del enot, ki so se bojevale na vzhodni fronti, na kavkaško fronto. Drugi strateški cilj je bil odrezati Ruse od zalog energentov v okolici Bakuja in drugje v Azerbajdžanu in te energente pridobiti za centralne sile.

Po porazih Rusije na vzhodni fronti v zgodnji fazi prve svetovne vojne je bila skoraj polovica oboroženih sil iz Kavkaza premaknjenih na vzhodno fronto. V Kavkazu so bile oblikovane lokalne milice (armenske, azerbajdžanske idr.). Spopade so novembra 1914 začele ruske čete, ki so prodrle na turško ozemlje. Začetna faza bojevanja do leta 1917 je bila ugodnejša za Ruse: Turki po porazu 3. armade, ki naj bi dosegla zgoraj naštetih strateške cilje, zaradi bojev pri Galipoliju niso imeli sredstev in ljudi, da bi okrepili sile ob Kavkazu. V letu 1917 so ruske

sile v regiji izkusile oster upad števila vojakov tako zaradi bolezni kot zaradi dezertiranja kot posledice revolucije. Po februarški revoluciji je začasna vlada prevzela oblast v Kavkazu, po oktobrski revoluciji pa se je v regiji oblikoval transkavkaški komisariat. Ruska vojska v regiji je do konca leta 1917 razpadla, njeno mesto so deloma zavzeli maloštevilni armenski prostovoljci. Leta 1918 so Turki v regiji sprožili ofenzivo, s katero so si pridobili ozemlja, ki so jih izgubili v začetnih letih vojne. Mirovni sporazum iz Brest-Litovska je prisilil sovjete, da so se odpovedali še večjemu ozemlju v regiji, med drugim je predvideval tudi neodvisno Transkavkazijo. Ta je prišla pod pritisk s strani Turčije, ki je Transkavkazijo po seriji porazov prisilila v izgubo dodatnega ozemlja. Maja leta 1918 je Transkavkazija razpadla na Gruzijo, Armenijo in Azerbajdžan, severno od teh držav je bila oblikovana tudi Gorata republika severnega Kavkaza. Junija so se v konflikt vmešali Nemci. Zaradi vedno večjega tekmovanja med Nemci in Turki za kavkaške naravne vire so z diplomatskim pritiskom ustavili nadaljnje turško prodiranje v Gruzijo. Turki so svojo pozornost preusmerili v Azerbajdžan. 13. aprila 1918 se je oblikovala komuna v Bakuju. Bakujska Rdeča armada se je upirala Turkom, ki so napredovali v regijo, a so bili boljševiški voditelji v komuni preglasovani in posledično v incidentu, ki je bil poimenovan »26 komisarjev«, aretirani in postreljeni. Komuna je v Baku povabila Britance iz Perzije, ki so pomagali lokalnim silam (ki so bile v glavnem oblikovane iz socialistov, menjševikov in armenskih nacionalistov) v boju proti Turkom. Eden izmed ciljev Britancev je bil tudi zavzetje naftnih vrelcev v Bakuju. Turki so bili zmagoviti in so zavzeli Baku 15. septembra 1918. Tako armenski boljševiki pred padcem Bakuja kot Azerbajdžanci, ki so sodelovali s Turki, so v Bakuju izvajali pokole civilnega prebivalstva po etničnih smernicah. Britanci in velik del armenske manjšine je pobegnil iz Azerbajdžana. Po podpisu premirja oktobra 1918 in koncu prve svetovne vojne so se Turki umaknili iz Bakuja, v katerega so se vrnil Britanci, ki pa so se morali iz mesta dokončno umakniti avgusta 1919 zaradi mednarodnih pritiskov (Kleveman 2003, 18; O'Hara 2005, 142).

Po umiku Turkov iz Kavkaza so se države v regiji zapletle v serijo manjših spopadov glede ozemeljskih sporov: gruzijsko-armenska vojna leta 1918, armensko-azerbajdžanska vojna 1918–1919, armensko-turška vojna 1920. Do februarja leta 1921 so regijo zavzele in pacificirale enote Rdeče armade. Namesto demokratičnih republik Gruzije, Azerbajdžana in Armenije ter Gorate republike severnega Kavkaza so se oblikovale sovjetska Gruzija, Azerbajdžan in Armenija. Leta 1921 so bile te države absorbirane v Sovjetsko zvezo. V regiji so se leta 1922, 1924 in 1925 odvijali neuspešni upori proti sovjetski oblasti (Lapidus 1998, 8; Dekmejian in Simonian 2003, 12).

Na drugi strani Kaspijskega morja se je končala navidezna neodvisnosti Buhare in Hive. Konec leta 1919 so se nasprotniki monarhije in turkmenska plemena povezali s sovjeti proti zadnjemu kanu Hive. Ta je 2. 2. 1920 odstopil. Ozemlje Hive je bilo leta 1924 razdeljeno med Sovjetski socialistični republiki Uzbekistan in Turkmenistan. Leta 1920 so se lokalne sovjetske oblasti v Turkestanu odločile rešiti tako imenovano buharsko vprašanje, kar je potrdil tudi politbiro. Avgusta 1920 je velika, dobro opremljena in vodena vojska Rdeče armade napadla Buharo in jo v treh dneh zavzela, emir Buhare je pobegnil v Afganistan, njeno ozemlje je bilo leta 1925 razdeljeno med Sovjetske socialistične republike Uzbekistan, Tadžikistan in Turkmenistan. Leta 1924 je bil Turkestan razdeljen med Sovjetske socialistične republike Uzbekistan, Tadžikistan in Turkmenistan, poleg tega pa je del ozemlja postal Sovjetska socialistična republika Kirgizija.

Že leta 1916 se je v centralni Aziji sprožil tako imenovan upor basmačev (ang. »Basmachi movement«). Upor je bil pretežno protiruske narave, imel pa je tudi značilnosti vseturkizma. V letu 1916 je bil upor usmerjen proti Ruskemu carstvu, po februarški revoluciji proti začasni vladi, po oktobrski revoluciji pa proti Sovjetski zvezi (SZ).

Upor se je sprožil, ko je carska Rusija ukinila prepoved, ki je onemogočala vpoklic muslimanov v vojaško službo. Poleg tega so carske oblasti zaplenile tudi večje površine pašne zemlje in tako po mnenju nomadskih Turkmenov omejevale njihov tradicionalni način življenja ter izvajale kulturni imperializem. Upor se je najprej razplamtel v Ferganski dolini in se nato do leta 1920 razširil čez velik del Horezemske sovjetske socialistične republike in Buharske sovjetske socialistične republike. Čeprav so obvladovali precejšnje ozemlje, pa so bili basmači neenotni in tako niso uspeli izkoristiti te ozemeljske prednosti za doseg večjih uspehov. Sovjeti so v boju proti njim uporabili pomirjevalne gospodarske in politične ukrepe, ki so spodjedali privlačnost basmačev, ter obenem oblikovali muslimanske milice in enote muslimanov v Rdeči armadi in se tako delno izognili imperialističnemu vidiku boja proti upornikom. Maja 1922 je Enver Paša, voditelj basmačev, zavrnil ponudbo premirja in bil avgusta po nizu porazov in umikov ubit v boju. Preostali basmači so se umaknili v Fergansko dolino, kjer so njihove sile razpadle v roparske tolpe in gverilske skupine. Njihove nasilne taktike (roparski pohodi, ugrabljanja, teroristični napadi) so jih popolnoma odtujile od prebivalstva. Do leta 1926 je gibanje v centralni Aziji večinoma zamrlo. Basmači so iz Afganistana delovali še do leta 1931, zadnje postojanke pa so bile v moderni Kirgiziji uničene

leta 1934. Sovjeti so domnevali, da je največja grožnja celotni regiji centralni Aziji med obema svetovnima vojnama subverzivno delovanje tujih sil, ki bi lahko poskušale v regiji povzročiti etnične in verske nemire (Glantz 1992, 32).

Septembra 1939 se je z napadom Nemčije na Poljsko pričela druga svetovna vojna, katere bojišče je bilo tudi v Kaspijskem bazenu oz. na Kavkazu.

Čeprav je SZ delovala že v napadu na Poljsko v času, ko je bila uradno še nevtralna država, zapletla se je tudi v vojno s Finsko, poleg tega pa je Nemčijo zalagala z ogromnimi količinami surovin, se je za SZ druga svetovna vojna pričela z operacijo Barbarossa oz. z napadom Nemčije in njenih zaveznic na SZ.

Napad se je začel 22. 6. 1941. V začetku vojne je zaradi popolne operativne neprilagodljivosti, ki jo je enotam vsilil Stalin, in taktične neprimerljivosti v primerjavi z Nemci glede opreme, izurjenosti in vodenja, nemška vojska dosegala izjemne uspehe, ki so SZ stali ogromnih človeških žrtev in izgubljenega ozemlja (Glantz 1996, 115, 116).

Nemški napad je imel, poenostavljeno, tri pomembne cilje in je bil posledično razdeljen na tri osi in tri armade. Severna je imela za cilj Leningrad kot izvor revolucionarnega komunističnega gibanja; Leningrad je vzdržal obleganje ne glede na stradanje prebivalstva, ki se je zatekalo tudi h kanibalizmu in utrpelo nad milijon mrtvih. Prav tako je bil šele neposredno pred Moskvo, izbrano kot cilj zaradi statusa glavnega mesta, katerega izguba naj bi pomenila izjemen udarec morali Rdeče armade, zaustavljen napad centralne armade in z njim poskus Nemčije, da v enem udarcu zavzame poglavitni del SZ. Kaspijski bazen pa najbolj zadeva napad južne armade (Parker 2005, 334–337).

Južna armada je imela za svoj prvi cilj Ukrajino z bogatimi žitnimi polji. Na južni fronti se je v poletnih mesecih leta 1941 SZ najučinkoviteje borila, a bila tudi tu zaradi nesposobnosti umika poražena. V Kijevu so Nemci zajeli 600.000 sovjetskih vojakov, večina katerih je zatem v ujetništvu umrla. V zimi 1941–1942 je Stalin sprožil proti Nemcem obsežne ofenzive, ki so zaradi razpršenosti sicer propadle, a so naknadno oslabile Nemce do te mere, da tudi zaradi logističnih težav niso bili več sposobni delovanja na vseh frontah. Posledično se je Hitler odločil, da se bodo nemške sile na severu in v centru branile, medtem ko naj bi sile na jugu prodrle proti Kavkazu in tam udarile na ključne sovjetske naftne vire, ki jih je Nemčija nujno potrebovala za nadaljevanje vojaških operacij in delovanje svojega

gospodarstva. Nemčija je bila namreč popolnoma odvisna od uvoza energentov in proizvodnje sintetične nafte, ki pa je bila izjemno draga, njene zaveznice, predvsem Romunija, pa tudi niso bile sposobne zadovoljiti vseh njenih energetskih potreb (Kleveman 2003, 19).

Hitler sicer ni bil dokončno odločen, ali naj njegove sile zavzamejo polja v modernem Azerbajdžanu ali naj zavzamejo Stalingrad na Volgi, s čimer bi blokiral prenos nafte na sever v SZ. Maja leta 1942 je SZ sprožila na nemško južno armado ofenzivo, ki pa je bila hudo poražena in tako uničila njihove rezerve v regiji. 27. junija 1942 se je pričel napad Nemcev, poimenovan Fall Blau, a so se tokrat sile SZ umikale in tako omogočile delno ohranitev svojih sposobnosti. Hitro napredovanje Nemcev je Hitlerja prepričalo, da je Rdeča armada praktično uničena. Posledično je južno armado preoblikoval v dve manjši armadi, armado A, katere cilj je bil zavzetje naftnih polj v Kavkazu, kar bi pomenilo izjemno hud udarec tako gospodarstvu kot oboroženim silam SZ (operacija Edelweiß), in pa armado B, katere cilj je bilo zavzetje Stalingrada (operacija Braunschweig) (Glantz 1992, 106).

Armada A je 23. julija zavzela Rostov, a je SZ uspela Nemce zaplesti v urbano bojevanje in tako zopet umaknila večino svojih sil iz regije. Nemci so prečkali Don in zopet razdelili svoje sile: del sil je napredoval ob obali Črnega morja, del pa je napredoval proti Kavkazu, ki ga je dosegel 9. avgusta. Avgusta so ob obali Črnega morja Nemci napredovali proti glavnemu mestu Kubana, v centralnem Kavkazu pa so napredovali proti Groznemu in Bakuju. V Čečeniji je že od leta 1940 potekal upor Čečenov proti SZ, ki je imel leta 1944 za posledico deportacijo Čečenov in Ingušev v Kazahstan in Sibirijo. V jeseni in zimi 1942 so bili v Kavkazu Nemci soočeni z odporom SZ, odtokom sredstev za bitko v Stalingradu in izjemno hudimi vremenskimi razmerami ter tako niso bili sposobni zavzeti Groznega in Bakuja. Zavzeli so tretji največji naftni center na Kavkazu, Majkop, a je bil njegov izkoristek do nemškega umika zanemarljiv.

Armada B je do 10. avgusta 1942 večinoma osvojila ozemlje zahodno od Dona, SZ pa je bila osredotočena na operacije, ki so upočasnjevale napredovanje Nemcev. 13. septembra je armada B pričela z napadom na Stalingrad in s počasnim in krvavim osvajanjem mesta, ki ga je osvojila do 90 odstotkov. SZ je v mesto pošiljala toliko ljudi, da je Nemcem nudila verodostojno obrambo in vezala večino nemških sil, medtem ko je večino svojih sil pripravljala za zajetje in uničenje 6. armade, saj se je Stalin tokrat za razliko od ofenzive pozimi leta 1941 odločil za uničenje le ene nemške formacije. Operacija Uran se je začela 19.

11. 1942, uničila madžarske, romunske in italijanske sile, ki naj bi ščitile boke Nemcev v mestu, in štiri dni kasneje končala obkolitev nemških sil v Stalingradu (Glantz 1996, 116, 117, 120, 121).

Göring je Hitlerju zagotovil, da lahko nemške zračne sile zagotovijo oskrbo obkoljenih nemških sil, kar pa je bilo daleč od resnice. Nemške sile, ki niso bile zajete v Stalingradu, so bile združene in oblikovane v armadno skupino Don, SZ pa je zbirala sile za operacijo Saturn, s katero je nameravala odrezati nemško armado A v Kavkazu in jo tam uničiti. Nemška 4. tankovska armada pod poveljstvom maršala Mannsteina je poskusila 12. 12. 1942 izvesti preboj sovjetskih linij, ki so obkolile Stalingrad (operacija Wintergewitter), a je bila neuspešna tudi zato, ker Hitler ni dovolil preboja nemških sil iz Stalingrada. 16. 12. 1942 pa je SZ sprožila operacijo Mali Saturn (prirejeno operacijo Saturn), katere cilj je bil zajetje ali uničenje Mannsteinovih sil. Uspehi Malega Saturna so Mannsteina prisilili v prekinitve operacij in umik njegovih sil 29. 12. 1942 ter zagotovili zajetje nemških sil v Stalingradu 31. 1. 1943, a po drugi strani omogočil tudi umik armade A iz Kavkaza. Z umikom Nemcev iz regije so se večje vojaške operacije v Kaspijskem bazenu zaključile (Glantz 1992, 104–108, 134; Parker 2005, 339–340).

Med drugo svetovno vojno in razpadom SZ je Kaspijski bazen izgubil del strateškega pomena. Centralna Azija je bila, kot med obema svetovnima vojnama, zaznana kot možna lokacija etničnih in verskih nemirov, ki bi jih lahko omogočili in spodbujali tudi zunanji sovražniki SZ. Tem se je pridružila tudi LRK in posledično je bila centralna Azija administrativno reorganizirana v južno področje vojne (ang. »south theatre of war«). Azerbajdžan je sicer izgubljal pomembnost kot proizvajalec nafte, je pa postal glavno sovjetsko središče predelave naftnih derivatov, poleg tega pa je na Kavkazu SZ mejila na Turčijo, ki je bila članica NATA.

4.3 Zgodovinski pregled dogajanja v Kaspijskem bazenu od začetka razpadanja Sovjetske zveze do danes

Leta 1986 je bila v SZ pod vodstvom Gorbačova uvedena **perestrojka**, katere cilj je bil gospodarsko okrevanje SZ ter povečanje transparentnosti vladanja. Perestrojka je pomenila začetek popuščanja tesnega nadzora, ki ga je nad SZ držala komunistična partija. To popuščanje je v določenih primerih povzročilo tudi izražanje nezadovoljstva množic, ki je ponekod preraslo v nemire in nacionalistične neredne.

V centralni Aziji se je vedno prisotno nezadovoljstvo s SZ začelo stopnjevati že med afganistansko vojno, kjer so bili naborniki iz centralne Azije nesorazmerno močno zastopani v sestavi sovjetskih sil in so v obupnih razmerah utrpeli tudi nesorazmerne žrtve. V enotah so obstajali etnični konflikti med Slovani in naborniki iz centralne Azije, katerih posledica so bili umori in upori, poleg tega so bili naborniki iz centralne Azije bolj nagnjeni k prijateljevanju s sovražnikom in dezertiranju. Njihovo nezadovoljstvo in nezadovoljstvo prebivalcev centralne Azije se je preko teh negativnih izkušenj s SZ kot celote usmerilo tudi na sovjetsko armado.

Gorbačov je leta 1986 odstavil sekretarja kazahstanske komunistične partije Kunajeva, ki je bil etnični Kazahstanec, in ga zamenjal s Kolbinom, ki je bil Rus. Ko se je izvedelo za zamenjavo, se je v glavnem mestu **Kazahstana** Alma Ati še isti dan (16. decembra) zbrala množica protestnikov, ki je prenočila na glavnem trgu. Naslednji dan so sile MVD (ministrstva za notranje zadeve) poskusile s psi in uporabo hladnega orožja (lopatk za vkopavanje) razgnati množico, ki je štela okoli 10.000 ljudi. Izbruhnilo je nasilje in sile MVD niso uspeli razgnati protestnikov, ki so vdrli v sedež komunistične partije in iz dveh zaporov izpustili zapornike. Ko sile MVD še naslednji dan niso uspeli ustaviti izgrediv, je bila vpoklicana vojska, ki je z oklepniki zavzela bližnjo univerzo, ki naj bi pomagala protestnikom. Po tej predstavitvi moči so se izgredi končali, število mrtvih naj bi se gibalo med 150 in 200, po skrajnih številkah celo okoli 1.000 ljudi. Gorbačov in preostalo vodstvo SZ je podcenjevalo nacionalistični naboj v Kaspijskem bazenu, popolnoma možno pa je, da so proteste v Alma Ati sprožili privrženci Kunajeva, ki je kot večina lokalnih partijskih šefov vodil republiko z zavidljivo stopnjo korupcije.

Leta 1988 je bila v SZ uvedena druga znamenita reforma, imenovana **glasnost**, katere cilj je bil znatno povečanje svobode govora, novinarstva in gospodarstva ter tudi določene politične reforme. Kot v primeru perestrojke je tudi glasnost znatno povečala kritike, ki so na obstoječo državno ureditev letele tako iz »obrobnih« republik kot iz Rusije. Ena izmed teh politik je bila

tudi politika, ki je urejala področje raznolikih narodnosti znotraj SZ (Dekmejian in Simonian 2003, 43).

Istega leta se je sprožil prvi konflikt, ki je dokazal njeno neučinkovitost, konflikt v Gorskem **Karabahu**. Sovjet pokrajine (rus. »oblast«) Gorski Karabah je 20. 2. 1988 izglasoval priključitev regije, ki je bila del Azerbajdžana, a večinsko poseljena z Armenci in imela zgodovinske vezi z Armenijo, k Armeniji. Politbiro je zahtevo zavrnil in 22. 2. so se v prestolnici Erevan sprožile stavke in demonstracije, v katerih je sodelovalo med 50.000 in 70.000 ljudi. V Gorskem Karabahu se je pričelo nasilje kot posledica čistk v vodstvu oblasti. Do 27. 2. so se pričeli nemiri tudi v Bakuju, 28. 2. pa se je v mestu Sumgait severovzhodno od Bakuja zgodil pogrom proti Armencem, v katerem je umrlo 26 Armencev in 6 Azerbajdžancev. Obstajajo resni dvomi glede vzroka za nasilje, za katerega mnogi krivijo politiko »deli in vladaj« Gorbačova in KGB. V naslednjih dveh letih so sile MVD in vojska vzdrževale »red in mir« v Armeniji in Azerbajdžanu, v tem času pa so začeli armenski begunci zapuščati Azerbajdžan in azerbajdžanski begunci Armenijo.

Ob koncu leta 1988 se je v **Gruziji** odkrito začel pojavljati nacionalizem, ki se je kazal v protestih in zahtevah po spremembi ustave SZ, ki bi republikam omogočale večjo avtonomnost. Gruzijški razumniki so protestirali tudi proti nadaljnjemu procesu rusifikacije in proti pojavljajočemu se abhazijskemu nacionalizmu.

4. aprila 1989 se je v Tbilisiju začela gladovna stavka članov novoustanovljene Nacionalno demokratične stranke. Do 7. aprila se je število protestnikov povečalo na okoli sto tisoč. Istega dne se je pričela tudi stavka, v kateri so sodelovali učitelji, delavci v javnem prevozu, zaposleni na televiziji in zaposleni v več tovarnah. 8. aprila se je stavka nadaljevala. Vodstvo gruzijske komunistične partije (GKP) je 7. aprila zaprosilo politbiro za okrepitve sil MVD in vojaške enote. Politbiro, zasedanja katerega se Gorbačov iz neznanih razlogov ni udeležil, je odobril okrepitve in vodenje operacije prepustil gruzijskemu vodstvu, ki je bilo očitno pod vtisom, da politbiro navdušeno podpira posredovanje in da je vojski posredoval temu primerna navodila.

Operacija, za katero je vodstvo GKP politbiroju zagotovilo, da bo brez žrtev, saj naj bi bile enote oborožene le s ščiti, gumijevkami in drugo opremo za nadzor množic, se je začela 9. aprila ob 4. uri zjutraj. Sile MVD so na protestnikih, katerih je bilo ob zgodnji uri okoli 8.000, uporabile strupen plin, vojska je sledila z uporabo gumijevk in lopatk. Vojska je tudi povzročila večino od 20 žrtev. V sledečih dneh so protesti prenehali. Oblasti so tudi v primeru

Tbilisija (kot v primeru Alma Ate) poskušale prikriti obseg in dejstva, povezana z neredi in dejanskim vzrokom poboja, a jim zaradi večje medijske svobode, ki jo je ustvarila glasnost, ni uspelo. Slike sovjetskih vojakov, ki tepejo in ubijajo gruzijske ženske, pa so naknadno znižale zaupanje v SZ kot celoto in njene oborožene sile. Po incidentu se je pričelo iskanje krivca za dogodka. Gorbačov in člani politbiroja so krivdo pripisali generalpolkovniku Rodionovu, ki je bil poveljnik sovjetskih sil v Kavkazu, kar je resno omajalo tudi zaupanje med sovjetsko armado in njenimi političnimi nadrejenimi (Odon 1998, 247–254).

Proti koncu leta 1989 se je zopet pričela stopnjevati kriza v **Gorskem Karabahu**. Tako SZ kot obe republiki ter pokrajina sama so sprejemali medsebojno izključujoče si zakonske akte. Medtem so v Azerbajdžanu pripadniki Ljudske fronte pričeli s protesti in napadi na stavbe KP in policije. 13. 2. 1989 so se v Bakuju pričeli veliki protesti proti vodstvu republike, protestniki so zahtevali tudi referendum o odcepitvi od SZ. Del protestnikov (večinoma azerbajdžanskih beguncev iz Gorskega Karabaha) se je odpravil na »lov« za Armenci v Bakuju, a je večina teh že pobegnila v Armenijo. Potem ko KGB ni uspelo zaježiti nemirov (obstaja tudi možnost, da je KGB dejansko spodbujala nasilje Ljudske fronte s ciljem njene diskreditacije in upravičevanja posega vojske), je bila v Baku 19. 1. 1990 vpoklicana sovjetska armada. Imela je dve nalogi: čistko vodstva republike in uničenje Ljudske fronte. Čistki se je vodstvo delno uprlo in izognilo, medtem ko je uničenje Ljudske fronte potekalo bolj gladko, ne glede na to, da se je Fronta aktivno upirala in da naj bi domnevno prejemale tudi delno podporo azerbajdžanskega MVD. Uničenje Ljudske fronte je zahtevalo razširitev vojaških operacij po celem Azerbajdžanu.

V začetku leta 1990 je poskušalo vodstvo Azerbajdžana upore v Gorskem Karabahu streti z vojaškimi sredstvi, poleg tega pa je z ekonomskimi sredstvi osamilo in poskusilo zlomiti Armenijo, ki je bila logistično popolnoma odvisna od Azerbajdžana. Azerbajdžan je v pokrajini pričel tudi z nasilnimi deportacijami Armencev. Tako armenski kot azerbajdžanski prebivalci so se oborožili in se zapletli v medsebojne boje, prav tako pa so se v spopade zapletle oborožene enote obeh republik. Po razpadu SZ so se spopadi nadaljevali, pri čemer je Azerbajdžan svoj nadzor nad pokrajino vzdrževal predvsem zaradi posedovanja večjih količin težkega orožja, ki ga je podedoval od SZ, ter pomoči Turčije in tujih borcev. V procesu razpadanja SZ je Gorski Karabah izvedel še en referendum, na katerem se je prebivalstvo zopet odločilo za neodvisnost, a je tudi ta referendum (kot tudi pogajanja z novooblikovano vlado Gorskega Karabaha) Azerbajdžan zavrnil. Če so do leta 1993 premoč v regiji držale azerbajdžanske sile, so oborožene sile Gorskega Karabaha v letih 1993–1994 ob pomoči

ruskih sil dosegle izjemne uspehe ter zasedle številne strateške točke, poleg Gorskega Karabaha pa so Armenci zasedli tudi okoli 10 % azerbajdžanskega ozemlja. Predvsem je bil odprt koridor do Armenije, ki je lahko pričela aktivneje, predvsem s sistemi protizračne obrambe ter humanitarno pomočjo pomagati vladi Gorskega Karabaha. Armenci so med to ofenzivo (kot pred njimi tudi Azerbajdžanci) krtili številne človekove pravice ter povzročili obsežen val beguncev. Neučinkovitost azerbajdžanskih sil se da pripisati slabi motiviranosti, vodenju in neenotnosti v Azerbajdžanu, po drugi strani pa so sile Gorskega Karabaha v ofenzivah izčrpale svoje človeške vire. Posledično sta obe strani povečali prizadevanja za diplomatsko rešitev spora, in tako je 12. 5. 1994 ob posredovanju RF prišlo do podpisa premirja. Posledica konflikta je bil val beguncev, ki je štel okoli 1.600.000 ljudi, večinoma Armencev, ki so zbežali iz Azerbajdžana, Gorskega Karabaha in Armenije, iz slednje zaradi poslabšanega ekonomskega stanja, ki ga je povzročila blokada s strani zaveznic Azerbajdžana Turčije in Irana. V spopadih je življenje izgubilo preko 35.000 ljudi. Trenutno je konflikt v Gorskem Karabahu zamrznjen; Gorski Karabah je de facto neodvisna republika, a so oblasti Azerbajdžana večkrat izrazile namero, da si tudi z vojaškimi sredstvi povrnejo to in druge izgubljene regije. Azerbajdžan je tudi izjemno povečal svoje obrambne izdatke, predvsem s prihodki od prodaje nafte (Odon 1998, 266; Mairet 2006, 49; Kumar 2007, 35–40).

Omembe vreden dogodek se je zgodil nekaj tednov po posredovanju enot SZ v Bakuju leta 1990. V sredini februarja leta 1990 so se pričeli nemiri in ropanje tudi v Dušanbeju, glavnem mestu Tadžikistana. Tudi v tem primeru je bila v mesto pozvana pehotna divizija, a so njen poveljnik in častniki ukaz zavrnil, saj so se bali, da jih bodo sovjetske oblasti okrivile za morebitno prelivanje krvi, kot so uspešno obtožile Rodionova v primeru Tbilisija in neuspešno generala Lebeda v primeru Bakuja (Odon 1998, 260–268).

V **Tadžikistanu** so bile leta 1991 predsedniške volitve. Spomladi leta 1992 so se pričeli protesti opozicije proti rezultatom volitev. Opozicija je bila sestavljena iz predstavnikov zgodovinsko marginaliziranih centralnih in jugovzhodnih regij, ideološko pa iz liberalnih demokratov in islamistov. Pomemben dejavnik, ki je omogočil konflikt, je bila tudi šibka država oz. propad njenega represivnega aparata ter ekonomske težave, ki so zajele večji del regije po propadu SZ. Poleg tega pa je v državi obstajala tudi nizka stopnja nacionalne identitete oz. medsebojne povezanosti. Razloge za to gre iskati oktobra 1929, ko se je zgodila ločitev Tadžikistana od Uzbekistana, ki je večino (tri četrtine oz. 800.000) Tadžikov pustila v Uzbekistanu, le eno tretjino v Tadžikistanu, država pa je imela precejšnje število manjšin, npr.

pamirsko in uzbeško. Medsebojno povezovanje in izgradnjo nacionalne istovetnosti je otežilo tudi gorato ozemlje, ki je spodbujalo ožje, regionalno povezovanje.

Oblasti so oborožile svoje pripadnike (večinoma z zahoda in severa države, zgodovinsko bolj povezane z Uzbekistanom), medtem ko se je opozicija oborožila s pomočjo iz Afganistana. Spopadi so se začeli maja 1992 in v roku nekaj mesecev je bila vlada prisiljena v kompromis; oblikovana je bila koalicijska vlada med dotedanjo vlado in opozicijo. Predsednik republike Nabijev je bil zajet in prisiljen v odstop, medtem ko so se med uporniki pričeli boji za nadzor nad Dušanbejem. Ti boji so omogočili bivši vladi, da se je s pomočjo RF in Uzbekistana vojaško reorganizirala. RF in Uzbekistan sta s posredovanjem želela okrepiti svoj vpliv v Tadžikistanu, poleg tega pa sta želeli tudi zavarovati svoji manjšini v državi ter upočasniti širjenje političnega islama, ki se je preko Afganistana razširil v Tadžikistan. Do decembra 1992 je bivša vlada ponovno zavzela del države – njeni protigverilski ukrepi ter prepoved delovanja opozicijskih strank so povzročili v letu 1993 nove valove beguncev ter medsebojne protinapade vladnih sil in protivladnih gverilskih sil na civilno prebivalstvo, ki je podpiralo eno ali drugo stran.

20. 10. 1994 je v veljavo stopila prekinitev ognja (katero je sponzorirala OZN), ki pa je bila nestabilna, saj regije, ki so najbolj podpirale uporniško gibanje v državljanski vojni, niso bile pod učinkovitim nadzorom centralne vlade in so se s teh območij nadaljevali občasni vpadi upornikov v preostanek Tadžikistana. Uporniki so se spopadali tudi s silami RF in Uzbekistana. Napadi upornikov so do leta 1996 postajali vedno učinkovitejši, vlada pa se je soočala tudi s slabšanjem ekonomskega stanja in napetostmi med drugimi regijami države ter v mednarodnih odnosih s svojimi zavezniki, RF in Uzbekistanom. Posledično je bilo 27. 6. 1997 podpisano premirje med predsednikom države in voditeljem opozicije, ki pa je bilo večkrat kršeno predvsem zaradi neenotnosti v uporniških vrstah in zaradi nezaupanja v vlado in mirovni proces. Natančno število mrtvih v državljanski vojni ni znano, vrtelo pa naj bi se med 20.000 in 40.000 ljudmi. Od podpisa premirja leta 1997 so se razmere v državi umirile, varnost pa še vedno ogroža visoka revščina (najvišja med državami bivše SZ) in visoke stopnje kriminala (predvsem tihotapljenje ljudi in drog) (GlobalSecurity.org; CIA The World Factbook; Lynch 2001, 50–54, 57).

Razpad SZ se je pričel z referendummi o odcepitvi v številnih republikah. Zakonsko podlago referendumom je dajal 72. člen ustave SZ, ki je omogočal možnost odcepitve katere koli republike od SZ. Marca 1990 je bil razpisan referendum o ohranitvi SZ, ki je bil podprt v

večini republik. Gorbačov je poskušal z uveljavitvijo reforme, ki bi SZ spremenila v znatno bolj ohlapno federacijo. Te načrte mu je preprečil poskus avgustovskega državnega udara, ki je pomenil dejanski konec njegove moči in s povezanim porastom vpliva Borisa Jelcina pospešeno razpadanje SZ. Še istega leta se je od SZ odcepila Litva, leta 1991 sta ji sledili Estonija in Latvija. 21. decembra 1991 so preostale republike z izjemo Gruzije podpisale Protokol iz Alma-Ate, s katerim so potrdile razpad Sovjetske zveze in nastanek SND (Skupnost neodvisnih držav, ang. »Commonwealth of Independent States«). Naslednji dan je Vrhovni sovjet ugotovil razpad SZ in se razpustil. Nekateri organi SZ (vojska, policija) so obstajali še v prvih mesecih naslednjega leta in bili nato ali razpuščeni ali preoblikovani v organe novih republik.

Po razpadu SZ se je na Kavkazu sprožila najbolj krvava vojna na območju bivše SZ po koncu 2. svetovne vojne, čečenska vojna. Osnova za vojno je bilo vprašanje, ali **Čečenija** avtomatično spada v RF, ali se morajo njeni prebivalci odločiti med življenjem v RF in med samostojno državo. To vprašanje ni imelo jasnega odgovora, saj po propadu SZ dovršen del ruske zakonodaje še ni bil dokončno oblikovan. Poglavitni razlog za vojno pa je bila zgodovina med Rusi in Čečeni, ki je bila obremenjena s spominom na rusko zavzetje Kavkaza ter številne zločine, ki jih je nad tradicionalno neodvisnimi prebivalci izvedla sovjetska oblast. Najznamenitejši in najhujši izmed njih je bila razveljavitev Čečensko-ingušetijske republike med drugo svetovno vojno. Stalin je njene prebivalce obtožil kolaboracije z Nemci (ne glede na to, da Nemci sploh niso prodrli tako globoko v regijo), republiko februarja 1944 razkosal in njene dele pridružil sosednjim republikam, pol milijona njenih prebivalcev pa nasilno preselil v Kazahstan: več kot tretjina jih je med potjo umrla, preživeli so se lahko na svoje domove vrnili šele v času vladavine Hruščova leta 1957. Eden izmed pravih razlogov za deportacijo, poleg vztrajnih čečenskih uporov ter strateškega vidika regije, je bil tudi želja po povečanju nadzora in zavarovanju transporta energentov iz Kavkaza v preostanek SZ. Poleg deportacije so sovjetske oblasti izvajale tudi nasilno kolektivizacijo, sekularizacijo, industrializacijo ipd. (Glantz 1992, 29; Mairet 2006, 52).

Poleg etničnih razlik in zgodovinskih zamer je za RF pomembno vlogo v odnosu do čečenskega vprašanja igrala tudi lokacija Čečenije. Dejstvo, da ima Čečenija zunanjo mejo z drugo državo in ne le s preostankom RF, pomeni, da bi bil bolj verjeten njen obstanek kot suverena država. Poleg tega je RF hotela na vsak način obdržati nadzor nad transportom energentov iz držav Kaspijskega bazena po obstoječi infrastrukturi naftovodov in plinovodov do Črnega morja, saj je poleg služenja s stroški transporta s tem držala Azerbajdžan,

Kazahstan in Turkmenistan v gospodarski in politični odvisnosti. Čečenija ima poleg pomembne tranzitne vloge tudi sama precejšnje zaloge nafte, prvič odkrite že leta 1883, poleg tega pa tudi številne rafinerije za predelavo nafte, ki so rusko nafto predelovale do izbruha prve čečenske vojne leta 1994.

V procesu razpadanja in po razpadu SZ so Rusi hitro pričeli obžalovati propad »svojega« imperija. Njihov liberalen odnos se je tako precej hitro spremenil v bojazen pred razpadom same RF ter v željo po širjenju njenega vpliva, kar pa seveda ni dovoljevalo odcepitve posameznih delov od RF. Konflikt, ki se je razvijal po etničnih smernicah, na začetku ni mobiliziral množic oz. je bil omejen na vladajoče elite v Moskvi in Groznom, ki so preko delno federalne strukture SZ pridobile izrazito nacionalistično ter tudi versko usmerjenost. Čečenija je že 1. 11. 1991, dva meseca pred formalnim razpadom SZ, razglasila neodvisnost (Lapidus 1998, 10–12; Dekmejian in Simonian 2003, 16).

Takoj po razglasitvi neodvisnosti je predsednik Jelcin sprožil vojaško posredovanje v republiki, ki pa se ni razširilo dlje od letališča v Groznom, ki je bilo blokirano. Po merjenju moči med Gorbačovom in Jelcinom je slednji umaknil svoje sile z letališča. To dejanje je sprožilo obsežnejšo mobilizacijo Čečenov, njihovem predsedniku Dudajevu zagotovilo večjo podporo in še dodatno obudilo nezaupanje Čečenov do Rusov.

Od januarja 1992 do pomladi 1994 je bilo vojaško reševanje konflikta v Čečeniji zamrznjeno; edini poskus uporabe vojaške sile se je zgodil novembra 1992, ko so ruske sile hotele izkoristiti konflikt med Osetijci in Inguši v Osetiji za prodor v Čečenijo, a je bila tudi ta operacija odpovedana. Zaradi izolacije Čečenije je gospodarstvo v njej pričelo propadati, kar je povzročilo vedno večje razkole v čečenskem vodstvu, medtem ko so se mnogi lokalni poveljniki povezali s svojimi podobno skorumpiranimi nasprotniki v ruski vojski in se preživljali s tihotapljenjem nafte, orožja, droge ipd. »Jastrebi« v RF so vodili medijsko bitko proti temu »kriminalnemu« režimu Dudajeva, medtem ko so »golobi« občasno sodelovali z Groznom na nekaterih področjih ter le občasno Dudajeva poskušali zrušiti preko podpore njegovim političnim nasprotnikom (Lapidus 1998, 15–17; Mairet 2006, 55).

Spomladi 1994 je prišlo v Jelcinovem kabinetu do kadrovske spremembe, v katerih so bili »golobi« večinoma zamenjani z »jastrebi«, kar je vplivalo tako na rusko zunanjo ter obrambno kot tudi gospodarsko politiko. Politiko uporabe političnih in gospodarskih ukrepov, ki jo je podpirala tudi večina strokovnjakov za Kavkaz in preko katerih naj bi Čečeni sami odstranili Dudajeva, je zamenjal bolj »aktiven« pristop, ki je vseboval politično in vedno

pogosteje tudi vojaško podporo političnim nasprotnikom Dudajeva pri njegovi zamenjavi ali likvidaciji. Tak pristop je odražal tudi širšo bojazen znotraj RF, da namerava Dudajev združiti celoten Kavkaz v neodvisno državo in RF odrezati od Kaspijskega morja, ter nezadovoljstvo z gospodarskim stanjem v republiki, ki je popolnoma onemogočilo delovanje obsežnih rafinerij, naftovodov in učinkovito črpanje nafte. V Azerbajdžanu je prišlo v tem obdobju tudi do podpisa t. i. »pogodbe stoletja« – nafta in plin, ki naj bi se sprostila ob izkoriščanju naftnega polja Azeri-Čirag-Gunešli, bi se lahko izvažala tudi skozi ruski sistem naftovodov in plinovodov, a bi bilo za to treba najprej urediti oz. umiriti razmere v državi. Poraz RF v prvi čečenski vojni je dejansko pomenil, da sta bila Azerbajdžan in RF prisiljena zgraditi novi del naftovodov in plinovodov skozi Dagestan in z njimi zaobiti Grozni (Kleveman 2003, 53–54).

RF je poleti pričela oboroževati največjo opozicijsko skupino v državi, Čečenski začasni svet (ang. »Chechen provisional council«), pri čemer so Čečenom priskrbeli tudi oklepnike, letala, tanke in posadke zanje. Prav tako se je pričelo za operacijo novačiti ruske častnike z obljubo poplačila. Napad na Grozni, izveden 26. 11. 1994, je bil za RF katastrofa. Večina težje opreme je bila uničena ali zajeta, Čečeni so zajeli tudi številno rusko vojaško osebje in ga kazali na televiziji.

Ta neuspeh je prepričal Jelcina, da je prišel čas za neposredno posredovanje v Čečeniji. Na tem mestu je treba omeniti, da so v celotni poveljniški strukturi od namestnikov ministra za obrambo do srednjega častniškega osebja obstajali resni pomisleki o operaciji, tako zaradi poznavanja razmer v regiji, ki niso obljubljale hitre razrešitve konflikta, izkušenj vojne v Afganistanu, kot tudi zaradi še vedno žive izkušnje posegov v Bakuju, Tbilisiju in Vilni, ko so si politiki umili roke nad dejanji oboroženih sil, čeprav so jim sami ukazali operacije. Poleg tega je bilo posredovanje težavno tudi z vidika ustavnosti (Blandy 2003, 421).

11. 12. 1994 so ruske sile začele z operacijo, ki je poenotila čečensko javnost ob Dudajevu ter tako posredovanje spremenila v boj ruskih sil proti celotni Čečeniji, ne le Dudajevu in njegovim podpornikom. Namesto hitre zmage se je posredovanje spremenilo v dolgo in krvavo vojno s približno 100.000 mrtvimi (večinoma civilisti) in 400.000 begunci, v kateri so sile RF izvajale številne kršitve mednarodnega prava (napadi na civiliste, ki so podpirali čečenske upornike ipd.), Čečeni pa so v boju proti ruskim silam pričeli uporabljati teroristične metode (zajemanje talcev, napadi na civiliste, ki so podpirali rusko stran, poskus širitve konflikta na sosednje republike).

Ker je vojna v Čečeniji rušila njegovo priljubljenost, je Jelcin pred volitvami 1996 poskusil s pogajanjem s Čečeni. Ta poskus, kot številne pred njim, so začasno onemogočili jastrebi. 22. 4. 1996 je bil Dudajev ubit. Pred ruskimi predsedniškimi volitvami so se boji začasno umirili, a se po ponovni izvolitvi Jelcina zopet razplamteli in dosegli višek 6. avgusta, ko so čečenski uporniki izvedli napad na Grozni. Ruske sile so bile popolnoma poražene. Ruskim silam ni preostalo drugega, kot da dosežejo sporazum ali pa Grozni popolnoma uničijo, in zaradi ponovnega pojava liberalnejših svetovalcev ob Jelcinu se je zopet pojavila priložnost za pogajanja. V Grozni je tako prispel general Lebed, predsednik varnostnega sveta RF, in 31. avgusta 1996 podpisal hasavjurtški sporazum, ki je omogočil umik ruskih sil in zaključil prvo čečensko vojno (Lapidus 1998, 18 – 24).

V obdobju med obema čečenskima vojnama so se razmere v Čečeniji dodatno poslabšale. Mašadovova vlada je bila nesposobna obnove republike, v kateri so moč pričeli pridobivati poveljniki vojaških milic (ang. »warlords«), ki so spodjedali moč in vpliv Mašadova, poleg tega pa so te milice pridobivale vedno izrazitejši verski (islamski) značaj. Leta 1997 je v Čečenijo prebegnil dagestanski ekstremistični voditelj Magomedov. V tem letu so se pričeli napadi na vojaške, policijske in civilne cilje v Dagestanu, ki so jih izvajali pripadniki čečenskih milic in dagestanski uporniki. Leta 1998 sta najvplivnejša voditelja čečenskih milic (Basajev in Al-Khattab) razglasila cilje svojih skupin: združitev Čečenije in Dagestana in izgon Rusov iz Kavkaza. Januarja 1999 je Khattab pričel z oblikovanjem t. i. »Islamske legije«. Aprila 1999 je Magomedov izdal javni poziv muslimanskim prebivalcem Kavkaza, naj se uprejo ruski oblasti v sveti vojni. Poziv je propadel, saj je celo na prvi pogled sorodni republiki Čečenijo in Dagestan delilo pomembno število dejavnikov, npr. gospodarske okoliščine, etnična razdrobljenost Dagestana, delno tudi verske razlike (Gammer 2005, 101).

7. 8. 1999 so sile Khattaba in Magomedova vdrle v Dagestan. Začetni odziv ruskih oboroženih sil je bil počasen in neučinkovit. Proti napadalcem pa sta se mobilizirali policija in večina prebivalstva, ki je napadalce zaznavala kot okupatorje in verske fanatike ter se obenem bala razširitve uničujoče vojne v Dagestan; odziv je bil v popolnem nasprotju s pričakovanji obeh poveljnikov, ki sta pričakovala upore proti ruski oblasti. Počasen odziv vojske je napadalcem začetno omogočil napredovanje, ki pa se je ustavilo, ko je ruska vojska pričela z obsežnim bombardiranjem z zemlje in iz zraka (tudi s ciljanjem urbanih centrov, če so bili v njih uporniki). Med potekom vojaških operacij se je 4. 9. 1999 v mestu Bujnask v Dagestanu zgodilo prvo v nizu bombardiranj ruskih blokov. Vedno učinkovitejši odziv ruskih oboroženih sil je do 12. 9. 1999 zaustavil napredovanje upornikov, nato pa so ruske sile in lokalni

prostovoljci upornike potisnili preko meje nazaj v Čečenijo. Med tem so se bombardiranja blokov preselila tudi v Moskvo (9. in 13. 9. 1999) in Volgodonsk (16. 9. 1999), določeno število bomb v teh in drugih mestih je bilo najdenih in razoroženih. Čeprav je splošno sprejeta razlaga, da so za napadom stali čečenski uporniki, obstajajo številne »teorije zarote«, po katerih naj bi napade organizirala FSB in tako omogočila legitimizacijo drugega napada na Čečenijo. Napadi so zahtevali skoraj 300 mrtvih in bili, v kombinaciji z napadom na Dagestan, povod za drugo čečensko vojno (Blandy 2003, 427–428).

Kopenska faza druge čečenske vojne se je začela 1. 10. 1999, zračni napadi ruskih sil so se odvijali že avgusta in septembra. Drugo čečensko vojno je, še bolj kot prvo, zaznamovalo barbarsko obnašanje obeh strani do civilistov ter zajetih nasprotnikov (Blandy 2003, 428, 430).

Ruske sile so se v začetnih mesecih spopadale s čečenskimi uporniki v odprtih bojih. Iz prve čečenske vojne so se naučile številnih lekcij. Bolj so se zanašale na topniške in letalske napade za uničevanje koncentriranih čečenskih enot, medtem ko so s pehoto natančneje prečesavale podeželje. Na drugi strani so bile čečenske sile razdrobljene med različnimi neodvisnimi poveljniki in tako niso delovale usklajeno. Poleg tega so bile še vedno izčrpane od prve čečenske vojne.

Od sredine oktobra do februarja 2000 so ruske sile oblikovale blokado Groznega. Neprestano so ga tudi bombardirale, tudi z balističnimi raketami, aerosolnimi eksplozivi ipd., kar je povzročalo hude izgube tudi civilnemu prebivalstvu, ki je bilo tarča napadov tudi, ko se je poskušalo umakniti iz Groznega v konvojih. Navkljub tem napadom so bili čečenski uporniki sposobni izvajanja odločne in učinkovite obrambe, za katero so se pripravljali več let. Večinoma so uporabljali taktiko zased, ki je ruskim silam povzročala znatne izgube – ruske sile so omejile uporabo oklepnih vozil in tankov, ki so se izkazali za neuporabne v bojih v prvi čečenski vojni, ter se osredotočile na napade z manjšimi pehotnimi enotami, ki so sledili močnemu bombardiranju. Za prve napade so pogosto uporabljale zavezniške čečenske sile, ki so utrpeli nesorazmerne izgube. V januarju 2000 so se ruske izgube v težkem bojevanju potrojile. Zadnji dan januarja so se Čečeni zaradi naraščajočih izgub ter pomanjkanja streliva in drugih zalog odločili zapustiti Grozni. Pri umiku so utrpeli znatne izgube zaradi min in ruskih topniških napadov, ki so ubili tudi stotine civilistov. Ruske sile so Grozni zavzele 6. 2. 2000 (Blandy 2000, 40–45).

Po padcu Groznega so se spopadi tako v mestu kot na podeželju prelevili v gverilsko bojevanje, ki je v gorati Čečeniji ruskim silam ter upornikom še naprej povzročalo hude izgube, s pomembno razliko, da so ruske sile večino nabornikov v regiji zamenjale s poklicnimi vojaki. Tako se je zmanjšalo negativno javno mnenje in si je RF lažje privoščila nadaljevanje vojne, medtem ko se čečenske sile niso mogle obnoviti zaradi neprestanega ruskega pritiska.

Čečenski uporniki so vzporedno z gverilskim bojem proti ruskim silam nadaljevali tudi s terorističnimi napadi na civilne cilje – najznamenitejša od teh sta zavzetje gledališča Dubrovka leta 2002, v katerem je po posredovanju ruskih posebnih enot umrlo okoli 170 ljudi (od tega okoli 130 civilistov zaradi posledic strupenega plina, ki so ga za onesposobitev teroristov uporabile ruske posebne sile), ter zavzetje šole v Beslanu, v kateri je po še enem ponesrečenem posredovanju ruskih posebnih sil umrlo nad 300 ljudi, mnogo od njih otrok.

16. 4. 2009 so ruske oblasti razglasile konec vojaških operacij v Čečeniji ter v republiki zmanjšale prisotnost svojih oboroženih sil. Za boj proti močno oslabljenim upornikom ruske oblasti uporabljajo njim zveste čečenske sile (pod poveljstvom predsednika Kadirova, t. i. kadiroviki) ter ruske obveščevalne službe (GlobalSecurity.org; Parker 2005, 394–396).

Še ena izmed groženj, ki je po razpadu SZ postala aktualna v regiji, je gruzijski separatizem. **Gruzija** je razglasila neodvisnost od SZ 9. 4. 1991. Predsedniškim volitvam je sledil državni udar v poznem decembru 1991 in januarju 1992, temu pa državljanska vojna, ki je trajala do leta 1994. Državlanski vojni je nato sledil konflikt v separatističnih regijah – Adžariji, Abhaziji in Južni Osetiji. Ko je Gruzijo vodil Edvard Ševardnadze, so te separatistične regije pretežno ignorirali. Ko je v t. i. »revoluciji vrtnic« leta 2003 na oblast v Gruziji prišel Mihail Sakašvili, je bila ena izmed njegovih glavnih obljub tudi zagotovitev ozemeljske celovitosti Gruzije.

Adžarija je v SZ uživala status avtonomne pokrajine in ta status je obdržala tudi v neodvisni Gruziji. Regija se je v večji meri izognila konfliktom, ki so zajeli preostanek Gruzije v začetku devetdesetih let predvsem zaradi avtokratičnega vodenja voditelja Adžarije Aslana Abašidzeja. Po drugi strani pa med regijo in Gruzijo niso obstajale večje etnične razlike. S prihodom Sakašvilija na oblast so se napetosti pričele stopnjevati. Leta 2004 je centralna vlada pričela s pritiski na regijo, znotraj katere so izbruhnili tudi protesti proti skorumpirani vladavini Abašidzeja. Ta je dosegel sporazum s Sakašvilijem, odstopil in odšel v izgon v Moskvo, v regiji pa je bila vzpostavljena gruzijska oblast (BBC News 2011).

Tudi Abhazija je imela v SZ status avtonomne pokrajine, a s pomembno razliko, da je vsebovala tudi precejšnjo rusko manjšino, ter da so Abhazijci etnično ločena skupina od Gruzijcev. To dejstvo je ključnega pomena, saj so v referendumu za ohranitev SZ Rusi in Abhazijci podprli ohranitev SZ, Gruzijci pa so ga blokirali, po drugi strani pa so Gruzijci podprli neodvisnost Gruzije, ostali pa so ta referendum blokirali. V glavnem mestu regije Suhumiju so se že julija 1989 odvijali protesti in spopadi, ki so zahtevali 18 žrtev, mir je vzpostavila šele vojska SZ. Odnosi so se leta 1992 slabšali. Avgusta 1992 je centralna vlada obtožila voditelje Abhazije, da so ugrabili ministra za notranje zadeve in v regijo poslala manjše število vojakov. Ti naj bi se v regiji udeležili ropanja in napadov, določenih po etničnih smernicah. Abhazijski uporniki so prejeli pomoč od RF; septembra 1992 so paravojaške abhazijske in ruske sile izvedle ofenzivo in gruzijske sile potisnile do glavnega mesta Abhazije Suhumija. Mesto je bilo v novi ofenzivi zavzeto septembra 1993. Abhazijske sile so v mestu izvajale pokole Gruzijcev, ki so pred tem konfliktom v regiji tvorili večino prebivalstva. Velika večina teh je pobegnila iz regije zaradi etničnega čiščenja (pribl. 250.000 oseb). Gruzija je v regiji nadzor zadržala le v dolini Kodori (Kleveman 2003, 45).

Kot obe omenjeni regiji, je imela tudi Južna Osetija v SZ status avtonomne pokrajine. Kot Abhazija ima tudi ta regija etnično različno prebivalstvo, poleg tega pa je zgodovinsko povezana s Severno Osetijo v RF. Južna Osetija je novembra 1989 izglasovala priključitev k Severni Osetiji, kar je naslednji dan Gruzija razveljavila. Ti dogodki so povzročili demonstracije in le prisotnost oboroženih sil SZ je preprečila večje prelivanje krvi. Podobni zakonodajni dogodki so se odvijali leta 1990, ko so tako Osetijci kot Gruzijci v Južni Osetiji oblikovali tudi milice. V drugi polovici leta so se vedno pogosteje pojavljali napadi na gruzijsko manjšino in spopadi med milicami. Gruzija je decembra 1990 razglasila izredno stanje in v regijo poslala okrepljene sile MVD. V začetku januarja 1991 se je pričel prvi oboroženi konflikt, ki je vključeval kršitve vojnega prava na obeh straneh in se končal s porazom in umikom gruzijskih sil. Te so do sredine leta 1992 občasno poskušale zavzeti glavno mesto regije Chinali, a Gruzija tudi zaradi težav v drugih regijah ni bila sposobna resnejših potez oz. poskusov zavzetja regije. Leta 1992 je bil podpisan sporazum, ki je začasno ustavil boje. V njih naj bi življenje izgubilo okoli 1.000 ljudi. Leta 2004 so zopet narasle napetosti, ko je Gruzija onemogočila večino črnega trga v regiji. Posledično so se v regiji pričeli odvijati občasni spopadi med gruzijskimi silami in mirovniki na eni strani in južnoosetijskimi milicami in neodvisnimi ruskimi vojaki na drugi strani. Napetosti je

podžigala tudi RF, ki je večala svoj vpliv v regiji preko vojaške in ekonomske pomoči separatistom ter preko izdajanja ruskih potnih listov prebivalcem Južne Osetije.

7. 8. 2008 je Gruzija pričela z zračnim in kopenskim bombardiranjem Južne Osetije. Najprej so bile napadene vasi, za njimi pa glavno mesto Južne Osetije, Chinvali, katerega so gruzijske sile za kratek čas tudi zavzele. Rusija se je odzvala s hitro uporabo svojih oboroženih sil, predvsem oklepnic enot 58. armade, pri čemer se je sklicevala na potrebo po zaščiti svoje manjšine v regiji. Gruzijske oborožene sile niso bile kos ruskim silam in boji so se hitro razširili iz Južne Osetije v Gruzijo. Vzporedno z boji v Južni Osetiji so tudi abhazijske sile ob pomoči zračnih in kopenskih enot RF napadle zadnjo enklavo Gruzije v pokrajini, dolino Kodori, ter poleg gruzijskih sil iz nje pregnale tudi preostanek gruzijskega prebivalstva. Tudi južnoosetijske sile so med trajanjem konflikta izvajale etnično čiščenje. 16. 8. 2008 sta obe strani podpisali mirovni sporazum, ki ga je pripravil predsednik Francije Nicolas Sarkozy. V oboroženem spopadu naj bi bilo razseljenih do 100.000 beguncev, 74 mrtvih ruskih vojakov in 175 Gruzijcev ter več sto civilistov. Ruski odziv na napad je bil splošno kritiziran kot nesorazmeren, kritik pa je bil deležen tudi gruzijski predsednik zaradi sprožitve konflikta. Po njegovem zaključku so RF ter še nekatere druge države (npr. Venezuela) uradno priznale samostojnost Južne Osetije in Abhazije, ki pa ju velika večina mednarodne skupnosti še vedno ne priznava (Heine 2009, 57, 58).

Če je zahod regijo z varnostnega vidika v devetdesetih letih prejšnjega stoletja z varnostnega vidika praviloma zanemarjal in je upadel tudi vpliv RF, ki se je večino devetdesetih let ukvarjala predvsem s svojimi gospodarskimi in drugimi težavami, so se po 11. 9. 2001 temeljito spremenile prioritete ZDA v regiji. Za svoje delovanje v Afganistanu so potrebovale v centralni Aziji predvsem logistične centre in letalske baze, iz katerih so napadale talibane in privrženca Al Kaide v Afganistanu (baze Kanabad v Uzbekistanu, Kulab v Tadžikistanu, Manas v Kirgiziji). Po na prvi pogled hitri zmagi v Afganistanu se je pozornost ZDA usmerila proti Iraku, tako da je vloga ZDA v regiji zaradi tega upadla (kot je upadla tudi zaradi umika ZDA iz Uzbekistana po pokolu v Andižanu). Po drugi strani pa si je RF opomogla po gospodarskih težavah devetdesetih let, delno porazila čečenske upornike in si tako lahko povrnila del vpliva v regiji (Kleveman 2003, 8).

23. junija 2004 so oblasti v **Uzbekistanu** aretirale 23 lokalnih poslovnežev in jih obtožile verskega ekstremizma in separatizma. Obtožbe so neodvisni opazovalci ocenili kot izmišljene, saj naj bi poslovneže aretirali zaradi prevelike priljubljenosti in naraščajoče

gospodarske moči. Med sojenjem v mestu Andižan so bili pred sodiščem pogosti protesti. 11. maja 2005 je bila večina obsojenih na več let zapor. Med 12. in 13. majem so zapor napadli oboroženi moški in poleg obsojenih osvobodili še številne druge zapornike, obtožene podobnih zločinov. Zajeli so tudi nekaj talcev iz vrst varnostnih organov in javnih uslužbencev ter zahtevali odstop predsednika Karimova. Število protestnikov je narastlo in protesti so prerastli v protivladne demonstracije. Med 5. in 6. uro zvečer so oborožene sile Uzbekistana zaprle izhode s trga, kjer so se odvijale demonstracije, in trg napadle z oklepnimi vozili. Po izjavah prič so brez omejitev streljale tudi po protestnikih (tudi ženskah in otrocih). Zaradi totalitarnega režima Karimova, ki onemogoča neodvisno preiskavo pokola, je število žrtev neznano, gibalo pa naj bi se med več sto in celo več kot tisoč mrtvimi. Naslednji dan so se protesti nadaljevali na vzhodu države, kjer naj bi bilo ubitih do 200 protestnikov, ki so napadli postojanke na meji s Kirgizijo. V sledečih mesecih so bile iz države izgnane številne nevladne organizacije, katere je vlada sumila protivladnih aktivnosti ali mnenj, med drugim tudi agencija ZN. Odzivi mednarodne skupnosti so bili različni. EU je pokol obsodila, Šanghajska skupina za sodelovanje je obsodila »teroristični napad« na Uzbekistan, medtem ko so se ZDA najprej odzvale medlo. Po močnejši obsodbi s strani ZDA je Uzbekistan spremenil svojo zunanjepolitično usmerjenost – zaprl je vojaške baze ZDA in se politično in varnostno tesneje povezal z RF in LRK (ki sta Uzbekistan podprli zaradi lastnih bojzani pred islamskim terorizmom in separatizmom) (OSCE – ODIHR 2005, 6–8).

Zadnji izmed konfliktov, ki so se razvili v Kaspjski regiji, je niz konfliktov v Kirgiziji.

V **Kirgiziji** je prišlo v zimi 2009–2010 do niza podražitev, ki so močno dvignile cene energentov ter elektrike. Javnost je bila poleg tega nezadovoljna zaradi slabega stanja v gospodarstvu, zaradi nepotizma in korupcije Bakijeve vlade ter zaradi prepovedi več opozicijskih medijev. 6. aprila so se v mestu Talas zgodili prvi nemiri, katerim so naslednji dan sledili tudi nemiri v Biškeku. V glavnem mestu je policija streljala na protestnike, ki so poskušali vdreti v predsedniško palačo, ter jih 88 ubila, 1.000 pa ranila. Po nemirih je predsednik Bakijev pobegnil na jug Kirgizije, v mesto Oš, kjer je med prebivalstvom imel največ podpore. V Biškeku je oblast prevzela začasna vlada, predsednica katere je postala Roza Otunbajeva, zunanja ministrica v prejšnji Bakijevi vladi. 15. 4. so neznanci streljali na shod Bakijevih privrženecv in še isti dan je Bakijev pobegnil v Kazahstan, nato pa v Belorusijo. V naslednjih dneh je Bakijev odstopil (Reuters 2010).

9. in 10. junija je prišlo v mestu Oš do spopadov med etničnimi Kirgizi in Uzbeki. Začasna vlada je razglasila izredno stanje in v regijo napolnila okrepljene policijske in vojaške enote, ki pa so posredovale neučinkovito ali prepozno. Spopadi so se odvijali tudi v mestu Džalalabad. Etnični spopadi na jugu države so trajali do 14. junija, v njih naj bi po uradnih ocenah izgubilo življenje do 300 ljudi (večinoma Uzbekov, po neuradnih tudi do 2.000), do 100.000 Uzbekov pa naj bi zbežalo iz domov v sosednji Uzbekistan.

27. junija 2010 je bil v Kirgiziji izveden referendum, katerega cilj je bila reforma Kirgizije v prvo parlamentarno republiko v centralni Aziji. Referenduma se je udeležila večina volilnih upravičencev, ki so predlog plebiscitarno sprejeli (Paxton 2010).

5 Vloga naravnih virov v Kaspijskem bazenu

5.1 Energenti

5.1.1 Zaloge in proizvodnja energentov

Za obstoj nafte v Kaspijskem bazenu (natančneje, v modernem Azerbajdžanu) se je vedelo že vsaj od leta 1.000 pr. n. št., ko so jo uporabljali v gradbene, ladjarske in zdravstvene namene. Večji razvoj naftne industrije se je pričel leta 1848, ko je Rusija postala največja proizvajalka nafte na svetu. Zalagala je polovico svetovne porabe nafte in več kot 90 % načrpane nafte je prišlo iz Bakuja, kjer so bili poslovneži, ki so se ukvarjali z naftno industrijo, po letu 1873 v prvi vrsti tujci, med drugim tudi znamenita švedska brata Nobel. Vzporedno z razvojem naftne industrije v Bakuju se je le-ta razvijala tudi v Groznm, ki sicer nikdar ni dosegel ravni Bakuja, je pa vseeno bil eden največjih proizvajalcev nafte v Rusiji. Leta 1855 se je začelo z izkoriščanjem nafte tudi na drugi strani Kaspijskega morja, v Ferganski dolini (v sedanjem Uzbekistanu), v Turkmenistanu leta 1900, v Kazahstanu pa med leti 1911 in 1915 (Dekmejian in Simonian 2003, 17; Kleveman 2003, 15, 54).

V začetku 20. stoletja se je regija soočala s političnimi pretresi. Najprej s finančnimi posledicami vojne Rusije z Japonsko na vzhodu, kateri so v letu 1903 sledili zametki revolucije in delavski nemiri, ki jih je v regiji vodil Stalin – stavke in napadi na rafinerije so nižali produktivnost naftne industrije v Azerbajdžanu. Leta 1905 so se v regiji po nadaljnjih dejavnostih Lenina in odgovoru carja Nikolaja, ki je vzpostavil ustavno monarhijo, razplamteli etnični boji med Armenci in Azerbajdžanci, ki so izvajali pokole nad Armenci, ter naknadno sabotirali naftno industrijo (požigi naftnih polj), ki se je leta 1905 sesula. Sledili pa so še boji prve svetovne vojne, ki so se bili tudi na območju Kavkaza. Umiku Rusije iz prve svetovne vojne je sledila izguba precejšnjega dela Kavkaza, v katerem so nastale že omenjene kratkožive države, ki so se bojevale tudi med seboj. Po zavzetju regije s strani sovjetov se je v regiji pričela nacionalizacija in uvajanje novih sovjetskih gospodarskih konceptov, ki so izjemno omejili oz. ukinili tuje sodelovanje pri izkoriščanju nafte, kar je predvsem s tehnološkega vidika pomenilo precejšnje zmanjšanje produktivnosti regije (celo za dve tretjini). V tridesetih letih je Stalin, ki je nujno potreboval denar, močno investiral v naftno industrijo v Bakuju in njena produktivnost se je zopet povečala (Kleveman 2003, 18; LeVine 2007, 30–31, 49).

Z vzponom Hitlerja na oblast v Nemčiji se je pričelo novo poglavje tudi za Kavkaz. Za gospodarsko okrevanje in razvoj Nemčije kot tudi za razvoj in uporabo njenih oboroženih sil,

močno odvisnih od hitrih prodorov oklepni, tankovskih ter zračnih enot, so bile potrebne ogromne količine nafte. Nemčija pa je bila po drugi strani skoraj popolnoma odvisna od uvožene nafte, katere ji njene zaveznice (predvsem Romunija) niso mogle zagotoviti v zadostnih količinah. Posledično je bila nafta pomemben, če ne tudi glavni razlog za napad na SZ leta 1941. Napad nemške južne armadne skupine, katere cilj je bilo zavzetje naftnih polj v Azerbajdžanu ter zavzetje Stalingrada s ciljem zagotovitve logistične varnosti, je povzročil najbolj krvavo bitko v zgodovini človeštva, v kateri so bili Nemci in njihovi zavezniki poraženi, ne da bi dosegli en ali drugi cilj. Stalin, ki se je med prodiranjem Nemcev proti Bakuju (katerega sicer niso dosegli) zbal njegovega padca, je ukazal, da se večina naftnih vrelcev zabetonira, osebje pa preselil na druga, varnejša naftna polja.

Po koncu druge svetovne vojne je SZ nadaljevala z izkoriščanjem nafte in zemeljskega plina v Azerbajdžanu, a proizvodnja nafte nikdar ni več dosegla ravni izpred druge svetovne vojne (izkazalo se je, da je betoniranje uničilo mnoge izmed naftnih vrelcev), medtem ko so bile zaloge v Kazahstanu zaščitene kot naravovarstvena območja (polje Kašagan) in so bila tako minimalno izkoriščena, ali pa se je proizvodnja na njih ustavila zaradi nesreč (polje Tengiz). Poleg tega so sovjetske oblasti z vidika razvoja naftne industrije raje razvijale naftna polja v zahodni Sibiriji in območju Volga – Ural. To je pomenilo, da je produktivnost primarnih (azerbajdžanskih) naftnih polj predvsem po koncu druge svetovne vojne pričela celo padati oz. da so energente iz Kaspijskega bazena pričevali izpodrivati energenti iz drugih regij. Stanje je ostalo pretežno nespremenjeno do razpada SZ. V tem času pa se je po drugi strani v Kavkazu, predvsem Bakuju in Groznem, pričel pospešen razvoj rafinerij, ki so zagotavljale več kot polovico predelanih energentov SZ. Obenem se je oblikoval sistem naftovodov in plinovodov, ki je omogočal prenos teh energentov v Azerbajdžan in iz njega in igral izjemno pomembno vlogo pri izkoriščanju energentov s strani novonastalih držav po razpadu SZ. Ta sistem namreč nafto in plin iz Bakuja prenaša v RF in znotraj nje do pristanišča Novorosisk za izvoz. Podobno je stanje v Kazahstanu, ki je pri izvozu svojih energentov prav tako odvisen od infrastrukture SZ, katero sedaj nadzoruje RF (Dekmeijan, Simonian 2003, 17; Kleveman 2003, 19, 54; LeVine 2007, 50).

Države Kaspijskega bazena posedujejo znatne količine energentov, katerih ocene so se v zgodnjih devetdesetih letih pogosto višale in nižale, odvisno od ocenjevalcev in uporabljenih tehnologij. Trg je tako izkusil tudi več navdušenj in razočaranj.

Slika 5.1 Nahajališča energentov v Kaspiskem morju

Sources: Map of Caspian Sea Region North and South, produced by the U.S. Central Intelligence Agency; Perry-Castaneda Library Map Collection at the University of Texas. Available online at <<http://www.lib.utexas.edu/maps/>>. Energy Map of the Middle East & The Caspian, Third Edition. Produced by the Petroleum Economist, Ltd., London, 2003.

Key:	9 Gyurgang-Deniz	10 Zhiloy Island	11 Gyzazevaya	12 Azi-Slanova	13 27h May/	14 Chirag/ Kaverochkin/Do	15 Azeri/26th Baku Commissars	16 Prikhelken	17 Zhdanov	18 Lam Bank	19 Gubkin Bank (Shafag)	20 Livanov	21 Kapaz/ Promezhutoch/ October Revolution	22 Yuzhnaya 1 and 2	23 Shab-Deniz	24 Bakhar	25 Kurdashi	26 Khamandag	27 Araz (Alov-Shang-Araz; Alborz)	28 Lerik	29 Garasu	30 Shirvan	31 Bala-Deniz	32 Alyaty-Deniz	33 Bala Island/ Duvamy-Deniz/ Sangachaly-Deniz	34 7h March	35 Lokbatan-More	36 Gann-Deniz/ Peschanyy More
------	------------------	------------------	---------------	----------------	-------------	---------------------------	-------------------------------	---------------	------------	-------------	-------------------------	------------	--	---------------------	---------------	-----------	-------------	--------------	-----------------------------------	----------	-----------	------------	---------------	-----------------	--	-------------	------------------	-------------------------------

Vir: prirejeno po: O'Lear 2005, 165.

Tabela 5.1 Zaloge nafte po državah (v milijardah sodčkov)

	Vir	BP Statistical Review	Oil & Gas Journal
Država	Datum ocene	konec leta 2007	1. 1. 2009
1.	Savdska Arabija	264,21	266,71
2.	Iran	138,40	136,15
3.	Irak	115,00	115,00
	...		
7.	Ruska federacija	79,43	60,00
9.	Kazahstan	39,83	30,00
	...		
20.	Azerbajdžan	7,00	7,00

Vir: prirejeno po: Energy Information Administration.

Kot prikazuje zgornja preglednica, zaloge nafte v Kaspijskem bazenu v svetovnem merilu niso izjemne, so pa precejšnje. Podatki, ki se v tabeli nanašajo na RF, se nanašajo na celotno državo, ki ima v Kaspijskem bazenu le zanemarljiv del teh zalog. Kazahstan zavzema z 39,83 milijarde sodčkov deveto mesto, Azerbajdžan pa s 7 milijardami sodčkov dvajseto mesto na lestvici držav z največjimi zalogami nafte. Za zahodne države je Kaspijski bazen zanimiv predvsem kot varovalka, ki naj bi ublažila nihanja v dobavi in/ali ceni nafte in zemeljskega plina, ki jih občasno uveljavljajo države OPEC.

Kazahstan poseduje precejšnje količine nafte. Glavna naftna polja v Kazahstanu so Tengiz (6–9 milijard sodčkov), Kašagan (9–16 milijard sodčkov) in pa polje Uzen (7 milijard sodčkov), medtem ko polje Karačaganak vsebuje le 1 milijardo sodčkov nafte, vsebuje pa 1,2 trilijona kubičnih metrov zemeljskega plina. Kazahstanske energente praviloma izkoriščajo podjetja iz ZDA (Chevron, ExxonMobil idr.) ter kazahstanski državni monopolist Kazmunaigas. V razvoju je trenutno polje Kašagan, ki je največje naftno polje izven Bližnjega vzhoda in peto največje na svetu. Poleg nafte vsebuje tudi večje količine zemeljskega plina pod visokim pritiskom, pri njegovem razvoju pa imajo vidnejšo vlogo tudi evropska podjetja (Shell, Eni idr.).

V Azerbajdžanu je največ nafte na dveh območjih. Prvo je skupina naftnih polj Azeri-Čirag-Gunešli (ACG), ki vsebuje okoli 5,4 milijarde sodčkov izkoristljive nafte in zagotavlja okoli 80 % izvoza nafte Azerbajdžana. Drugo polje je Šah Deniz, za katerega se ocene gibljejo med 1,5 in 3 milijardami sodčkov. Obe polji posedujeta tudi velike zaloge naravnega plina, pri čemer polje Šah Deniz zagotavlja večino plina, ki ga Azerbajdžan izvažata, medtem ko polja ACG zagotavljajo plin za domačo porabo. V Azerbajdžanu tako glede proizvodnje kot tudi glede prenosa energentov največjo vlogo igra konzorcij AIOC (ang. »Azerbaijan international operating company«), ki vsebuje devet tujih podjetij (največji vpliv v konzorciju ima Beyond Petroleum – BP) ter azerbajdžanski državni monopolist na področju energentov SOCAR (Energy Information Administration).

V Uzbekistanu je večina nafte v Ferganski dolini na vzhodu države, kjer se je leta 1992 zgodil tudi največji izliv nafte v Aziji. Eden izmed razlogov, zakaj razvoj izkoriščanja energentov v Uzbekistanu šepa, je še vedno izjemno velik vpliv države v gospodarstvu, ki odvrta tuje vlagatelje (GlobalSecurity.org).

V Turkmenistanu se večina nafte nahaja ob obali Kaspijskega morja.

Tabela 5.2 Proizvodnja nafte (v 1.000 sodčkah)

	Leto	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Ruska federacija	9.511,24	9.677,40	9.876,60	9.792,33	9.931,92
2.	Savdska Arabija	11.096,31	10.665,44	10.247,62	10.782,06	9.763,63
3.	ZDA	8.321,80	8.330,53	8.456,67	8.514,18	9.055,96
	...					
18.	Kazahstan	1.337,17	1.387,87	1.444,87	1.429,95	1.539,68
	...					
22.	Azerbajdžan	440,01	646,58	847,89	874,98	1.011,07

Vir: prirejeno po: Energy Information Administration.

Kot je razvidno iz zgornje tabele, tako Kazahstan kot Azerbajdžan ne dosegata svojih proizvodnih potencialov, kar posebej velja za Kazahstan, ki ima 9. največje zaloge nafte na svetu, a zaseda šele 18. mesto v proizvodnji nafte. Ta razlika sicer ni tako izrazita pri Azerbajdžanu, ki ima 20. največje zaloge, zavzema pa 22. mesto pri proizvodnji nafte.

Tabela 5.3 Zaloge zemeljskega plina po državah (v trilijonih kubičnih metrov)

	Leto	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Ruska federacija	47,58	47,58	47,58	47,58	47,58
2.	Iran	26,62	27,50	27,58	26,85	28,08
3.	Katar	25,77	25,79	25,79	25,64	25,26
	...					
12.	Turkmenistan	2,01	2,01	2,83	2,83	2,66
13.	Kazahstan	1,84	1,84	2,83	2,83	2,41
	...					
17.	Uzbekistan	1,87	1,87	1,84	1,84	1,84
	...					
26.	Azerbajdžan	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85

Vir: prirejeno po: Energy Information Administration.

Zgornja preglednica kaže, da imajo države Kaspijskega bazena precejšen potencial glede izkoriščanja zalog zemeljskega plina. Turkmenistan je glede zalog na 12. mestu, Kazahstan na 13., Uzbekistan na 17. mestu, lestvico pa zaključuje Azerbajdžan na 26. mestu v svetovnem merilu.

Tabela 5.4 Proizvodnja zemeljskega plina (v milijardah kubičnih metrov)

	Leto	2004	2005	2006	2007	2008
1.	Ruska federacija	633,99	640,69	656,09	653,19	662,29
2.	ZDA	526,51	511,21	524,04	540,61	577,09
3.	Kanada	183,60	185,81	185,44	179,42	170,96
	...					
11.	Turkmenistan	58,58	63,01	63,21	68,89	70,51
	...					
14.	Uzbekistan	59,87	59,70	62,75	65,20	67,61
	...					
31.	Azerbajdžan	5,01	5,82	6,82	10,77	16,20
	...					
40.	Kazahstan	8,97	9,52	9,67	9,79	11,27

Vir: prirejeno po: Energy Information Administration.

V primerjavi s preglednico, ki prikazuje odkrite zaloge zemeljskega plina, nam da zgornja preglednica zanimive podatke. Turkmenistan, ki je sicer umeščen na 12. mesto glede zalog zemeljskega plina, je umeščen na 11. mesto glede izkoriščanja tega energenta, kar pomeni, da dejansko rahlo nadpovprečno izkorišča svoje zaloge, kar drži tudi za Uzbekistan, pri katerem je razlika nekoliko večja (17. mesto glede zalog, 14. mesto glede proizvodnje naravnega plina). Po drugi strani pa tako Azerbajdžan kot Kazahstan, ki sta v prvi vrsti osredotočena na pridobivanje nafte, ne dosejata svojih zmožnosti glede izvoza zemeljskega plina. Azerbajdžan ima tako 25. največje zaloge tega energenta na svetu, a le 31. mesto glede proizvodnje. Daleč največje odstopanje glede energentov splošno v regiji pa se pojavlja v primeru Kazahstana, ki ima 13. največje zaloge zemeljskega plina na svetu, a zavzema šele 40. mesto glede proizvodnje, kar pomeni za to državo izjemen neizkoriščen potencial in vir zaslužka. Trenutno je večina plina, ki ga Kazahstan izvozi, stranski proizvod črpanja nafte, kar pa se bo znatno spremenilo z izkoriščanjem polja Karačaganak (Energy Information Administration).

V Uzbekistanu se večina plina nahaja na jugovzhodu države. Država plin izvaža preko starih sovjetskih plinovodov ter je udeležena tudi v dogovorih o menjavi plina s svojimi sosedi. Kot v primeru nafte so tuji vlagatelji redki in večinoma iz RF. Tudi v Turkmenistanu večina zemeljskega plina leži na jugovzhodu države, pri čemer se načrtuje izvoz tako na vzhod v LRK kot na zahod do in preko Kaspijskega morja (GlobalSecurity.org).

5.1.2 Transportne poti energentov

Precejšnje zaloge energentov so popolnoma neuporabne, če ne morejo priti do končnih odjemalcev. Kot je že bilo omenjeno, so izvozne poti ob razpadu SZ ostale pretežno v ruskih rokah. RF, ki je sama izjemno odvisna od izvoza energentov (pretežno v Evropo), je lahko tako ovirala transport konkurenčnih energentov iz Kaspijskega bazena z visokimi stroški prenosa ter s prekinitvijo transporta. Tako je z grožnjo prekinitve tranzita RF maja 2007 Turkmenistan in Kazahstan prisilila, da sta odstopila od gradnje plinovoda pod Kaspijskim morjem do Azerbajdžana. Poleg tega zastareli sovjetski sistem naftovodov in plinovodov, ki je bil večinoma zanemarjen z vidika vzdrževanja in nadgradenj, ni bil sposoben prenosa vseh energentov, ki bi jih države izvoznice želele prepeljati. Ne na pa težavo predstavlja tudi lokacija glavnega ruskega izvoznega mesta Novorosisk (končna točka plinovoda in naftovoda Baku–Novorosisk in Centralnoazijskega naftovoda), ki leži ob Črnem morju. Tankerji iz Črnega morja morajo večinoma preiti Bospor in Dardanele (razen v primeru, ko energente dostavljajo v Bolgarijo ali Romunijo), kar pomeni za ti dve ožini precejšnjo obremenitev. Turške oblasti so dale jasno vedeti, da ne bodo dovolile neomejenega povečanja prometa. Kot razlog navajajo nevarnost okoljske katastrofe, možno pa je tudi favoriziranje naftovodov in plinovodov preko Turčije. Posledično se je takoj po osamosvojitvi držav v Kaspijskem bazenu in povečanju zanimanja za energente s strani mednarodnih korporacij začelo tudi iskanje drugih možnosti za izvoz energentov. Ker pomeni močna odvisnost EU od ruskih energentov in transporta tujih energentov preko sistema ruskih naftovodov in plinovodov za EU omembe vredno varnostno grožnjo, za njene zaveznice (predvsem ZDA) pa omejevanje učinkovitosti svojih partnerjev v mednarodnih, varnostnih in gospodarskih vprašanjih, EU (s pomočjo ZDA) pospešeno iščejo, podpirajo in financirajo projekte, ki bi omogočili večjo neodvisnost od RF. Nekateri od spodaj navedenih projektov (BTC, SPC, Nabucco) so rezultat teh dejavnosti EU in ZDA (Kleveman 2003, 8, 25).

Prva in glavna alternativa ruskim naftovodom iz Azerbajdžana je naftovod Baku–Tbilisi–Ceyhan. Projekt (bolj poznan pod kratico BTC) prenaša nafto iz Azerbajdžana (Bakuja) preko Gruzije (Tbilisi), pri čemer se izogne separatističnima regijama Abhaziji in Južni Osetiji, ter nato zavije v Turčijo, v kateri se izogne regijam, kjer so aktivni kurdski uporniki. Proti njim so turške oblasti leta 1994 neposredno po podpisu »pogodbe stoletja« ter začetku iskanja alternativ ruskim naftovodom pričele z veliko vojaško operacijo, ki se je navzela tudi značaja etničnega čiščenja. Naftovod se konča v mestu Ceyhan na obali Sredozemskega morja, severno od Sirije. Omembe vredno je, da je naftovod vseeno na več točkah nevarno blizu

konfliktnim območjem, predvsem v Gruziji; poleg bližine Južne Osetije teče tudi v bližini doline Pankisi, iz katere naj bi po navedbah RF čečenski borci napadali ruske sile v Čečeniji in je neprestan vir napetosti med RF in Gruzijo. Naftovod je začel z obratovanjem leta 2005, njegov glavni vir je naftno polje Azeri-Čirag-Gunešli, a se bo naftovod v prihodnosti brez dvoma napajal tudi z drugih naftnih polj v Azerbajdžanu. Poleg tega se naftovod v določeni meri napaja tudi s kazahstanskih naftnih polj, od koder se nafta do Azerbajdžana prenaša s tankerji. V primeru izgradnje naftovoda pod Kaspijskim morjem bi se delež kazahstanske nafte v naftovodu BTC še povečal, a bi bilo treba za to nadgraditi naftovod BTC, ki je že sedaj na robu skrajnih prenosnih zmožnosti, saj je bil Azerbajdžan zaradi rasti lastne proizvodnje prisiljen povečati prenos nafte tudi preko Novorosiska. Z naftovodom upravlja BP, ki je prenos ustavil med gruzijsko-ruskim konfliktom leta 2008, ko je bil po številnih poročilih naftovod tudi tarča ruskih bombardiranj in raketiranj 10. in 12. avgusta (Energy Information Administration; Kleveman 2003, 90; Mariet 2006, 63; McElroy 2008).

Baku–Supsa je naftovod, ki je bil zasnovan za prenos »zgodnje nafte« (ang. »early oil«, nafta, ki se proizvede, preden naftna polja začnejo delovati s polnimi močmi) iz Azerbajdžana. Naftovod je v bistvu nadgradnja starega sovjetskega sistema z nekaterimi novimi odseki, ki nafto dovažajo do gruzijskega obmorskega mesta Supsa, od koder se nato s tankerji odvažajo na tuje trge.

SCP (Južnokavkaški plinovod, ang. »South Caucasus pipeline«), drugače poznan tudi kot BTE (Baku–Tbilisi–Erzurum) je plinovod, ki prenaša naravni plin iz Azerbajdžana (v prvi vrsti z naftnega polja Šah Deniz, ki vsebuje ogromne količine naravnega plina). Obratovati je začel leta 2006, poglavitni trg je Turčija (kjer se plinovod konča v mestu Erzurum), pri čemer obstaja možnost nadaljnjega transporta plina v Evropo preko načrtovanega plinovoda Nabucco.

CPC (Konzorcij kaspijskega naftovoda, ang. »Caspian pipeline consortium«) je naftovod, katerega cilj je prenos nafte iz Kazahstana do ruskega mesta Novorosisk. Naftovod je pričel z rednim delovanjem leta 2003, zaradi omejitev obstoječe ruske (oz. stare sovjetske) infrastrukture pa se že načrtuje tudi nadgradnja sistema.

CAC (Centralnoazijski centralni plinovod, ang. »Central Asia central pipeline«) je stari sovjetski plinovod, ki plin iz Turkmenistana in Uzbekistana prenaša preko Kazahstana v RF in nato naprej do končnih uporabnikov. Trenutno se načrtuje nadgradnja tega sistema, ki bi omogočila povečanje predvsem izvoza iz Kazahstana.

Blue stream je plinovod, ki poteka pod Črnim morjem in prenaša plin neposredno iz RF v Turčijo. Obratovati je pričel leta 2003, njegova posebnost pa je, da se s podvodno gradnjo popolnoma izogne vmesnim tranzitnim državam, ki lahko znatno otežijo pretok energentov (primer je spor EU – RF – Ukrajina).

Naftovod Kazahstan–Kitajska je prvi naftovod, ki povezuje ti dve državi. Trenutno se napaja s polj v regiji Aktobe in polja Kumkol, v prihodnosti pa naj bi se napajal tudi s polja Kašagan. Naftovod bi se lahko uporabil tudi za izvoz nafte iz Sibirije v LRK. Prav tako se načrtuje izgradnja novega plinovoda, ki naj bi plin iz Turkmenistana, Uzbekistana in Kazahstana prenašal v LRK (Energy Information Administration).

Poleg naštetih že obstoječih infrastrukturnih projektov so v regiji planirani tudi drugi projekti, ki naj bi nadalje pomagali pri izvozu energentov iz Kaspijskega bazena.

TAP (Turkmenistan–Afganistan–Pakistan) je plinovod, ki naj bi omogočil izvoz ogromnih zalog turkmenskega plina v Pakistan in predvsem Indijo. Zamisel o projektu je stara, a je bila zaradi nestabilnosti regije že večkrat prekinjena, zadnjič po vzponu talibanov v Afganistanu. Projekt bi tudi povezal Pakistan in Indijo, a je trenutno zaradi varnostnih razmer v Afganistanu in Pakistanu njegova prihodnost vprašljiva (Mairet 2006, 19–45).

Projekt Nabucco ima za cilj transport zemeljskega plina iz Kaspijskega bazena v EU. Nabucco naj bi se začel v mestu Erzurum, kjer naj bi bil priključen na zgoraj omenjeni SCP, iz katerega naj bi se tudi napajal. Nabucco naj bi se napajal tudi s severnoiraških naftnih polj preko jugovzhodne Turčije.

Projekt Južni tok (dvojček projekta Severni tok, ki naj bi prenašal energente iz RF pod Baltikom neposredno v Nemčijo) je neposredni konkurent Nabuccu. Južni tok naj bi tekkel iz Bregove v RF na obali Črnega morja, po dnu Črnega morja v obalnih vodah Turčije do Bolgarije. Cilj RF je izogniti se kakršni koli vključitvi Ukrajine v projekt. V mestu Varna naj bi plinovod prišel »na kopno« ter se nato na severu Bolgarije razdelil na dva kraka. Južni naj bi vstopil v Grčijo ter nato po dnu Jadranskega morja dosegel jug Italije. Severni krak naj bi iz Bolgarije vstopil na Madžarsko, ker naj bi se zopet razcepil. Severni podkrak severnega kraka naj bi vstopil v Avstrijo in se tam zaključil, medtem ko naj bi zahodni podkrak severnega kraka preko Slovenije potoval v severno Italijo.

Za energente iz Turkmenistana in Kazahstana bi bila najkrajša izvozna pot preko Irana do Perzijskega zaliva. Iran je večkrat nakazal pripravljenost za sodelovanje pri prenosu, a so te in

druge projekte, povezane z Iranom, praviloma ustavile grožnje ekonomskih sankcij ZDA, ki nad Iranom izvajajo ekonomsko blokado po zakonu o sankcijah proti Iranu in Libiji (Energy Information Administration; Kleveman 2003, 26–27).

5.1.3 Pravni status Kaspijskega morja

Poleg številnih že omenjenih težav, ki so se pojavile z razpadom SZ, se je v Kaspijskem bazenu pojavila še ena, in sicer pravna določitev statusa Kaspijskega morja. Ta težava v SZ ni obstajala, ima pa lahko velik pomen tudi za pridobivanje energentov iz Kaspijskega morja. Pet držav, ki mejijo neposredno na Kaspijsko morje (RF, Azerbajdžan, Iran, Turkmenistan, Kazahstan), se namreč ne more zediniti, ali je Kaspijsko morje morje ali jezero. Glavni mednarodni pravni akt, ki ureja to področje, je Konvencija Združenih narodov o pomorskem pravu (ang. »United Nations Convention on the Law of the Sea«, UNCLOS), ki sicer dopušča obstoj morij, ki niso povezana z oceani, a Kaspijsko morje ni poimensko navedeno, poleg tega pa je določitev takih vodnih teles izjemno nejasna.

Spor se je sprožil leta 1994, ko je RF protestirala proti nameri Azerbajdžana in Turkmenistana, da enostransko določita meje na vodi, in proti podpisu »pogodbe stoletja«. Razlogi za spor so vsaj delno ekonomske narave. Azerbajdžan, Kazahstan in Turkmenistan trdijo, da je Kaspijsko morje dejansko jezero, kar pomeni, da ga UNCLOS ne pokriva, to pa pomeni, da se mora celotno Kaspijsko morje razdeliti v cone, ki bi izhajale iz obalnih pasov oz. mej in se končale na polovici med državami, znotraj teh mej pa bi imela vsaka država suvereno pravico do plovbe in izkoriščanja naravnih virov. Države bi se seveda medsebojno lahko odločile tudi za kakšno drugačno razmejitev ali pa bi se osrednji del razumeval kot ozemlje deljene suverenosti. Praviloma se države v primerih obmejnih jezer odločijo za popolno razkosanje jezera v nacionalne sektorje. V vsakem primeru bi države v primeru določitve Kaspijskega morja kot jezera v svojih vodah uživale višjo suverenost in svobodo delovanja kot v primeru, če ga določijo za morje. Te države so mnenja, da je Kaspijsko morje jezero, ker tako lahko same izkoriščajo energente, ki ležijo ob njihovih obalah; to drži predvsem za Azerbajdžan in Kazahstan z ogromnimi podvodnimi polji nafte in zemeljskega plina. Obravnavanje Kaspijskega morja kot jezera in njegova razdelitev bi zapletla tudi pomembno vprašanje navigacije po njem, saj bi nekatere države izgubile neposreden dostop do obale oz. pristanišč drugih držav; tako bi npr. RF morala za dostop do Turkmenistana s

Kazahstanom ali Azerbajdžanom urediti pogodbe o prostem prehodu trgovske mornarice čez njuna dela Kaspijskega »jezera«.

Slika 5.2 Razmejitev Kaspijskega morja, če se določi, da je Kaspijsko morje jezero

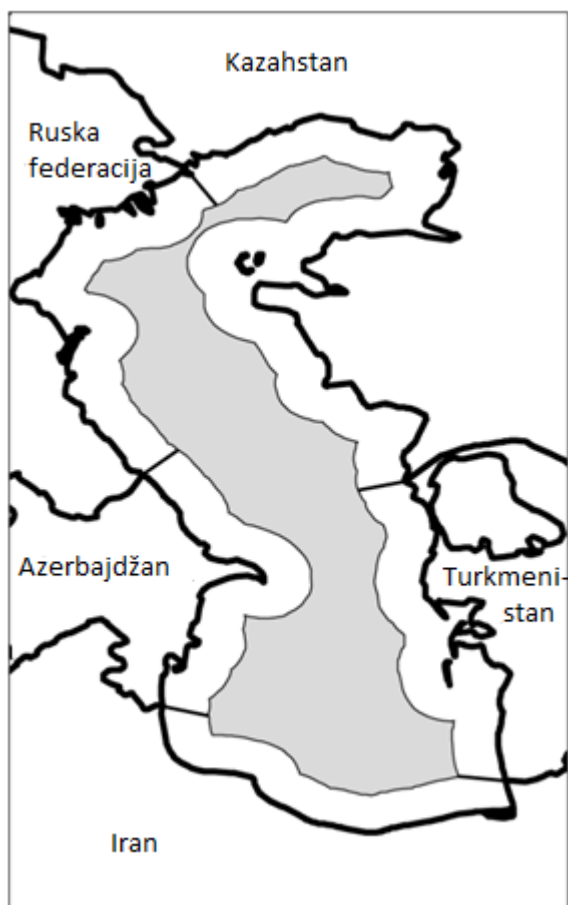

Vir: prirejeno po: O'Lear 2005, 172.

Po drugi strani pa RF in Iran menita, da je Kaspijsko morje morje, saj imata v bližini obal najmanj naravnih virov, in tako trdita, da po UNCLOS, ki bi v tem primeru za Kaspijsko morje veljala, državam pripadajo le obalni pasovi širine 12 navtičnih milj (22,22 kilometra). Še 12 navtičnih milj širši bi bil pas, znotraj katerega bi lahko izvajale policijske, carinske, inšpekcijske in druge dejavnosti. Vsaka država bi nato imela še delno suverenost in gospodarske cone od 200 do 350 navtičnih milj od obale. Ker je Kaspijsko morje povprečno široko manj kot 400 navtičnih milj, bi bilo torej celotno morje razdeljeno v prekrivajoče se ekonomske cone, kar bi pomenilo, da bi morale države najti kompromis oz. bi vsaka

posamična država uživala v »svojih« conah znatno manjšo stopnjo suverenosti in sposobnosti izkoriščanja naravnih virov. Omeniti je treba, da Kaspijsko morje v celoti ne ustreza tej definiciji morja, ker ni povezano z drugim morjem oz. oceanom (Dekmejian in Simonian 2003, 19–22; O'Lear 2005, 172–174).

Slika 5.3 Razmejitev Kaspijskega morja, če se določi, da je Kaspijsko morje morje

Vir: prirejeno po: O'Lear 2005, 171.

Trenutno so tri bivše države SZ (RF, Azerbajdžan, Kazahstan) delno uredile status Kaspijskega morja z medsebojnimi sporazumi, medtem ko Iran ostaja na »nasprotnem bregu«, položaj Turkmenistana pa je spremenljiv.

5.2 Voda

V Kaspijskem bazenu poleg nafte grožnja gospodarski in okoljski varnosti pomeni tudi voda. Kot je že bilo omenjeno, je voda kot naravni vir večjega pomena kot nafta, saj je nujno potrebna za fizično preživetje človeka, uporablja pa se tudi v nešteti gospodarskih postopkih. Največja grožnja varnosti v regiji z vidika vode je prekomerno izkoriščanje rek Amu in Sir Darja ter posledično izsuševanje Aralskega morja.

Amu Darja izvira v gorovju Pamir v Afganistanu. Teče skozi Afganistan, Tadžikistan, Turkmenistan in Uzbekistan ali je mejna reka med njimi, preden se izlije v južni del Aralskega morja. Sir Darja pa izvira v Kirgiziji, teče skozi Uzbekistan in Kazahstan ter se izliva v severni del Aralskega morja. Kirgizija, Tadžikistan, Turkmenistan in Uzbekistan imajo v porečju teh dveh rek večino svojega ozemlja in prebivalstva ter gospodarstva. Z vidika prebivalstva prednjači Uzbekistan s 25 milijoni ljudi, ki so v primerjavi z drugimi državami relativno gosto naseljeni: Uzbeki predstavljajo 50 % prebivalstva porečij Amu in Sir Darje, živijo pa na 25 % ozemlja. Druge države prispevajo k skupnem številu prebivalstva približno po 10 %. Regija okoli Aralskega morja je praviloma sušna, a je v njej večina prebivalstva odvisna od kmetijstva, ki potrebuje za svoje delovanje znatne količine vode. Poleg tega je Uzbekistan močno odvisen od izvoza bombaža, za gojenje katerega je potrebna velika količina vode. Posledično vedno manj vode iz obeh rek dosega Aralsko morje, ki se izsušuje ter povzroča okoljsko katastrofo (Micklin 2000, 1–5).

Amu Darja v Aralsko morje prinaša največ vode, pri čemer se največ vode v reko nabere v Tadžikistanu (80 %) in v Afganistanu (8 %), druge države pa v reko doprinesejo zanemarljive količine vode. Že pred začetkom izvajanja intenzivnega kmetijstva je imela reka precejšnjo stopnjo izhlapevanja (pribl. 33 %), kar se je po začetku intenzivne industrijske proizvodnje bombaža in drugih pridelkov v šestdesetih letih prejšnjega stoletja le še poslabšalo.

Izhlapevanje je še hujše v primeru Sir Darje, kjer izhlapi več kot polovica vse njene vode. Sir Darja ima manjši pretok vode, katere večina pride iz Kirgizije (74 %), Kazahstana (12 %) in Uzbekistana (11 %), ostanek pa iz Tadžikistana.

Obe reki skupaj zalagata v povprečnem hidrološkem letu 116 km³ vode na leto; toliko vode je v rekah, ko prideta iz gorovij, preden se prične občutno izhlapevanje in odjem vode. Dodatnih 44 km³ na leto se da pripisati podtalnici, približno 33 % od nje je uporabne; skupaj torej med

130 in 133 km³ na leto. Skupna količina vode na osebo v regiji je precejšnja (pribl. 2.800 m³ na osebo), kar več kot zadostuje za povprečne potrebe uporabnika kjer koli po svetu (pribl. 1.100 m³ na osebo). Povprečne vrednosti pa izkrivi neenakomerno razmerje med prispevki v reki in zajemanjem iz njiju. Kot že omenjeno, so Tadžikistan, Kirgizija ter v manjši meri Afganistan države, ki v reki prispevajo neprimerno več vode, kot je iz nje zajemajo. Po drugi strani pa predvsem Uzbekistan in Turkmenistan odvzemata neprimerno večje količine vode, kot je prispevata: tako Turkmenistan, Uzbekistan in Kazahstan iz obeh rek skupaj odvzamejo 83 % vode, pri čemer prispevajo le 12 % prispevkov oz. pritokov. Samo Uzbekistan porabi več kot polovico vode obeh rek, Turkmenistan pa dodatnih 20 %.

Leta 2000 objavljeni podatki so kazali, da letni odvzem vode iz rek obsega med 111 in 126 km³ na leto, kar pomeni v najboljšem primeru 83 % vode, v najslabšem pa celo 95 % vode obeh rek.

V času sušnih let tako pogosto med državami pride do trenj, saj poskušajo države nižje ob toku (Uzbekistan, Turkmenistan in Kazahstan) od tistih višje ob toku (Kirgizije in Tadžikistana) doseči, da čim bolj zmanjšajo lastno porabo vode, medtem ko se ti dve državi tem poskusom seveda po svojih najboljših močeh upirata, saj vodo potrebujeta za svoje kmetijstvo in pridobivanje elektrike (Micklin 2000, 6–12).

Aralsko morje je s površino, ki jo je zavzemalo leta 1960 pred začetkom sovjetskih naporov, da se industrializira proizvodnja bombaža, imelo približno 56 km³ izhlapevanja vode letno. Morje je imelo le eno tretjino slanosti oceanov in v njem so živele večinoma sladkovodne živalske vrste. Bilo je četrto največje zaprto vodno telo na svetu za Kaspijskim morjem, Gornjim jezerom med Kanado in ZDA ter Viktorijinim jezerom v Afriki. Delti obeh rek sta omogočali pester razpon živalskih in rastlinskih vrst, samo morje pa je igralo pomembno transportno vlogo in vzdrževalo številne ribiče.

Z gradnjo obširnih namakalnih sistemov, ki so vzdrževali preobsežno proizvodnjo bombaža, se je začel tudi prekomeren odvzem vode iz obeh rek. Morju je začela padati gladina, preostanek vode pa je postajal tudi vedno bolj slan. Leta 1987 je iz morja izhlapelo toliko vode, da je se je zaradi topografije dna razdelilo na dva dela – na severni, manjši del, ki ga napaja Sir Darja, in na večji južni del, ki ga napaja Amu Darja. Oba dela je občasno povezovala reka oz. omejen pretok vode. Od leta 1960 je raven morja padla povprečno za 16 metrov, kar pomeni 50 % zmanjšanja površine in 80 % zmanjšanja volumna. Slanost se je povprečno povečala skoraj za 400 % (Micklin 2000, 13, 14).

Izsuševanje Aralskega morja pomeni za regije, ki ga obdajajo, in njihove prebivalce okoljsko, zdravstveno in gospodarsko katastrofo. Vendar tako regije kot prebivalstvo v primerjavi s celotnimi državami Uzbekistanom, Kazahstanom in Turkmenistanom pomenijo le manjši del (okoli 11 % ozemlja in manj kot 10 % prebivalstva), ki je poleg tega politično in gospodarsko nevliven. Tako oblasti v Astani (Kazahstan) kot v Taškentu (Uzbekistan) izražajo le zaskrbljenost nad katastrofo, kar je sicer uporabno za pridobitev mednarodne pomoči, državi sami pa ne sprejemata pomembnejših ukrepov, ki bi pomagali pri obnovitvi Aralskega morja. Stanje je še slabše v Ašhabadu (Turkmenistan), ki ne meji na Aralsko morje in izkusi tudi najmanj negativnih učinkov njegovega izsuševanja. Tako v Turkmenistanu stanje Aralskega morja sploh ni politično ali okoljsko pomembna tema ali prioriteta.

Gospodarska škoda je najbolj očitna pri ribištvu, ki je zaradi dviga slanosti morja in posledičnega izginotja večinoma sladkovodnih rib, ki so živele v morju, izginilo. Izginil je tudi transport po morju, in sicer zaradi vedno bolj razdrobljene in majhne plovne površine.

Okoljska škoda je poleg izginotja sladkovodnih rib iz samega morja najbolj očitna in najhujša v deltah obeh rek. Očitna je dezertifikacija in salinizacija obeh delt, kjer prvobitno rastlinje nadomeščajo invazivne vrste, ki so bolj odporne na suho podnebje in slane razmere. Izginevanje prvobitnega rastlinja povzroča tudi izginevanje številnih živalskih vrst, ki so to rastlinje uporabljale kot svoj življenjski prostor, celotni ekosistem pa trpi tudi zaradi gnojil in pesticidov, ki jih v delto prinaša voda s kmetijsko intenzivneje obdelanih območij višje ob toku rek. V okolici delt trpi kmetijstvo zaradi vedno bolj slane vode v rekah ter tujih rastlinskih vrst. Dodatno okoljsko škodo povzročata prah in sol, ki ju veter odpihuje s tal bivšega dna Aralskega morja (ki meri 36.000 km²). Delce soli in prahu lahko odnese tudi 400 km daleč, količina pa se giblje med 15 in 150 milijoni ton letno. Sol in prah imata škodljive učinke na živa bitja, s katerimi prihajata v stik. Rastline so včasih takoj uničene, praviloma pa se njihova rast, razvoj in razmnoževanje upočasnijo ali deformirajo, medtem ko živali praviloma trpijo zaradi vdihavanja delcev ter zaradi pomanjkanja rastlinja kot posrednega ali neposrednega vira hrane. Zdravniki pri prebivalcih regij ob Aralskem morju opažajo povečano število dihalnih in očesnih težav in bolezni, prah in sol pa krivijo tudi za povečano število obolelih za rakom na žrelu in grlu.

Dodatne posledice izsuševanja Aralskega morja vključujejo spremembo mikroklimo okoli 100 km od bivšega obsega morja, kjer je obmorsko podnebje zamenjalo kontinentalno in celo puščavsko podnebje, ki pomeni večje temperaturne skrajnosti (bolj vroča poletja in hladnejše

zime), nižjo vlažnost in krajšo obdelovalno sezono. Ta se je skrajšala povprečno za deset dni, kar v prizadetem območju Amu Darje pomeni, da je obdelovalna sezona prekratka za bombaž, katerega je večinoma zamenjal riž (Weinthal 2001, 50).

Kot je bilo omenjeno, je do leta 1960 v Aralsko morje priteklo pribl. 56 km³ vode na leto, kar je ravno pokrilo izhlapevanje in vzdrževalo relativno nespremenjeno količino vode v morju. V osemdesetih letih je ta številka padla na komaj 6 km³; v Aralsko morje je prišlo torej okoli 9,5-krat manj vode, kot je potrebno za nespremenjen obstoj morja. V devetdesetih letih sta bili reki v ciklu visokih tokov – povprečna količina vode je bila povečana za 10 km³ na leto, tako da je v tem času prišlo v morje okoli 15 km³ vode na leto. Ker se je v primerjavi z osemdesetimi leti odvzem vode nekoliko zmanjšal, hidrološke napovedi pa predvidevajo v prihodnosti nekoliko več vode v rekah, se za prihodnost predvideva pritek 10 km³ vode na leto v morje.

Za rehabilitacijo Aralskega morja bi bilo treba dotok vode v morje povečati za 45 km³, kar pomeni pribl. 45-odstotno zmanjšanje odvzemov in se zdi trenutno nerealno, saj bi pomenilo socialno in gospodarsko katastrofo za države, ki bi morale to vodo privarčevati. Če bi hoteli morje ohraniti na trenutni ravni, bi bilo treba odvzem zmanjšati za 15 km³ na leto oz. za 15 %; za vzdrževanje trenutnega stanja bi bilo potrebnih 25 km³ na leto. Napori za obnovo Aralskega morja so se usmerili predvsem v obnovo severnega dela Aralskega morja, ki je bolj sladko in manj onesnaženo od južnega dela. Topografija morja je taka, da višanje gladine severnega morja pomeni pretok sladke vode v južno morje, pri čemer je ta voda v njem »izgubljena«. Zato se je leta 2001 pričela gradnja jezua, ki naj bi preprečil ta pretok vode preko 13 km širokega kanala, ki povezuje obe morji. Jez Kokaral je bil leta 2003 zgrajen in je po poročanju kazahstanskega zunanjskega ministrstva leta 2008 povečal površino severnega morja za več kot tretjino (z 2.550 km² na 3.600 km²) in globino s 30 na 42 metrov. Po izgradnji jezua se je izboljšalo tudi stanje lokalnega ekosistema, omililo pa se je tudi podnebje. Sanacija južnega Aralskega morja bi po drugi strani zahtevala izjemne finančne in politične napore. Bolj verjetno je, da se bo južno Aralsko morje prepustilo usodi in bo postalo mrtvo morje, pri čemer obstaja možnost, da to morje naknadno razpade na zahodni in vzhodni del (Environment News Service, 2008).

Razpad SZ je za regijo pomenil z vidika upravljanja z vodo težavo, saj je imela do tedaj glavno vlogo pri upravljanju vlada SZ oz. pristojno ministrstvo. Ker je bilo očitno, da bo s sistemom, ki je bil zasnovan in izgrajen enotno, treba v večji meri tako tudi upravljati, so

države februarja 1992 ustanovile Meddržavno komisijo za vodno koordinacijo (ang. »Interstate comission for water coordination«, ICWC). Komisija je bila sestavljena iz vodij državnih ustanov Kazahstana, Turkmenistana, Uzbekistana, Tadžikistana in Kirgizije, ki so imeli v svoji pristojnosti upravljanje z vodo na državni ravni. Sestajala se je večkrat letno, določila količine odvzete vode iz rek glede na predvidevano količino padavin in tudi po potrebi spreminjala te količine v skladu s spreminjajočimi se podnebnimi razmerami. Odločanje komisije je bilo in še vedno je nagnjeno v prid namakanju in državam nižje ob toku rek, ki dobijo levji delež vode, medtem ko Kirgiziji in Tadžikistanu nameni neprimerno manj vode, kot je proizvedeta. Poleg tega morata državi (posebej Kirgizija) na svojem ozemlju v jezovih zadrževati vodo, da jo lahko kasneje v sušnih letnih časih spustita v reki in tako omogočata neprekinjeno namakanje v državah nižje ob toku, kar pa resno omejuje njuno sposobnost proizvodnje elektrike preko hidroelektrarn. Ker državi nimata lastnih zalog fosilnih goriv oz. drugih energentov, sta odvisni od dostav plina iz Uzbekistana in premoga iz Kazahstana (mehanizem še iz časov SZ) v zameno za hranjenje vode. Žal so dostave teh energentov v najboljšem primeru nezanesljive, kar je posebej pozimi izjemno nevarno. Kirgizija in Tadžikistan vedno bolj nasprotujeta sporazumu iz leta 1992, medtem ko so druge države z njim zadovoljne. Kirgizija je posledično večkrat kršila sporazum, da je lahko proizvajala električno energijo, kar za države nižje ob toku pomeni pomanjkanje vode poleti in presežek pozimi. Težavo med Uzbekistanom in Turkmenistanom pomeni kanal Karakum. Turkmenistan iz njega pridobiva večino vode za namakanje in tudi za svoje glavno mesto in ga želi razširiti. Po drugi strani pa Uzbekistan trdi, da se iz tehnološko zastarelega kanala izgubijo ogromne količine vode in nasprotuje kakršnemu koli razširitvenem projektu. ICWC je bila preko let večkrat prestrukturirana in preimenovana in trenutno deluje kot Mednarodni sklad za Aralsko morje (ang. »International fund for the Aral Sea«, IFAS). Poleg omenjenega regionalnega sodelovanja v regiji s ciljem ureditve težav Aralskega morja sodelujejo tudi OZN, Svetovna banka, ZDA in EU (Weinthal 2001, 51–52, 61–63; Nandalal, Hipel 2007, 290).

Poleg meddržavnih napetosti glede delitve vode obstaja v regiji tudi znotraj držav znatna razlika glede organizacije kmetijstva, ki je največji porabnik vode. V SZ je bila vsa zemlja v lasti države, po njenem razpadu pa je ta zemlja prešla v lastništvo novonastalih republik. Eno izmed ključnih vprašanj je, do kolikšne mere so države privatizirale kmetijsko zemljo. Zasebni lastniki naj bi s svojo lastnino ravnali odgovorneje kot najemniki na državni zemlji, poleg tega pa je manjše površine zemlje lažje okoljsko odgovorno obdelovati kot večje

državne kmetije. S tega vidika prednjačita Kazahstan in Kirgizija, ki sta uvedli najem zemlje in uveljavljata tudi možnost nakupa navkljub glasnim protestom tudi iz vrst kmetov. V Uzbekistanu, Turkmenistanu in Tadžikistanu so zemljiške reforme počasne ali jih ni, večja pa je tudi vloga države pri določanju tipa posevkov. V teh državah so maloštevilni zasebni kmetje tudi tarča šikaniranja lokalnih oblasti, nimajo dostopa do tehničnih podatkov o zemlji in namakanju, pogosto jim odtegnejo tudi vodo za namakanje. Ključen dejavnik pri izboljšanju učinkovitosti rabe vode je tudi zaračunavanje porabe vode. Trenutno le Kazahstan in Kirgizija zaračunavata porabo vode za namakanje, vendar je cena za vodo v teh državah nizka, poleg tega pa mnogokrat ostane neplačana in tako zneski ne pokrivajo stroškov, povezanih z vzdrževanjem napajalnih sistemov, kaj šele njihove nadgradnje. V Uzbekistanu je cena vode še nižja, v Turkmenistanu pa je voda brezplačna. Eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na tako politiko držav, je tudi finančno stanje kmetij (zasebnih, kolektivnih in državnih), ki ne omogoča plačevanja za vodo brez bankrota, posledica tega neplačevanja pa je pospešeno propadanje sovjetskih namakalnih sistemov (Micklin 2000, 55–59).

6 Vloga naravnih virov v konfliktih v Kaspijskem bazenu

Države Kaspijskega bazena so podvržene številnim grožnjam varnosti. V regiji tako obstajajo mejni spori, prevladujejo avtoritarni ali pa izjemno šibki režimi, revščina, ogromne socialne razlike znotraj držav, korupcija, kriminal, nepotizem, regionalno tekmovanje držav, etnične in verske napetosti ter verski ekstremizem, svoje pa doda še delovanje velikih sil z različnimi cilji v regiji. V kombinaciji z že navedeno lastnostjo naravnih virov, da lahko povzročajo izbruh državljskih in klasičnih vojn ter da predvsem državljske vojne podaljšujejo oz. jim povečujejo intenzivnost, to pomeni, da ima lahko Kaspijski bazen precejšen potencial za izbruhe nasilja tudi v prihodnosti.

Leta 1904 je Halford Mackinder v Londonu postavil temelje geopolitike. Po njegovem mnenju je razvoj železnice odvzel primat pomorskim državam. V prednosti naj bi bile države z velikimi ozemlji, saj naj bi bile znatno manj ranljive zaradi pomorskih napadov, poleg tega pa naj bi imele prednost tudi zaradi večje količine naravnih virov, do katerih naj bi imele dostop. V letih, ko je Mackinder razvijal in objavil svojo teorijo, so gospodarstva razvitih držav intenzivno prehajala z uporabe premoga in lesa na uporabo zemeljskega plina, nafte in elektrike. Ker je Baku proizvedel ogromne količine nafte (50 % svetovne proizvodnje), ni nenavadno, da je Mackinder Kaspijski bazen označil kot ključno točko, nadzor katere bi kateri koli veliki sili omogočil nadvlado v Evroaziji in posledično svetu (O'Hara 2005, 139, 140).

Prvi konflikti, ki so bili v Kavkazu povezani tudi z naftno industrijo, so se zgodili leta 1904 in 1905, a so bili predvsem socialnega, političnega in etničnega značaja (stavke, protesti ...), medtem ko so bili naravni viri le deloma tarča in povod zanje. Lastnina naftnih virov je bila namreč pretežno v rokah Armencev, Azerbajdžanci pa so bili večinoma le fizična delovna sila. Na lastnini naravnih virov in na etični pripadnosti ter veri osnovane razlike pa so nato pripeljale do konfliktov.

Naftni vrelci so bili povod tudi za nekatere konflikte, ki so se v Kavkazu odvijali po oktobrski revoluciji. Po mirovnem sporazumu v Brest-Litovsku je SZ izgubila Kavkaz, kar sta kot svojo priložnost videli Nemčija in Turčija. Prva je bila v regiji sposobna delovati Turčija, katere cilj je bila tako priključitev ozemlja kot tudi zavzetje naftnih vrelcev Bakuja. Nemčija v oddaljeni regiji ni imela močnih sil in je bila sposobna le manjših vojaških operacij. V Baku so iz Perzije pred Turki vkorakali Britanci, katerih cilj je bil centralnim silam preprečiti zavzetje naftnih vrelcev ter verjetno tudi zavarovati britanske investicije v regiji, saj so bili pred začetkom vojne prav Britanci največji investitorji v razvoj naftne industrije Bakuja. Britanci

so se sicer kmalu morali umakniti, a so Turke zadržali dovolj časa, da njihovo končno zavzetje mesta in njegovih naftnih vrelcev ni imelo nobenega vpliva na potek oz. zaključek prve svetovne vojne. Po sporazumu Murdos med Turčijo in ZK so se v Baku po koncu vojne vrnil Britanci, ki so izvajali številne dejavnosti s ciljem povečanja proizvodnje nafte do avgusta 1919, ko so se dokončno umaknili iz Bakuja. V naslednjih dveh letih je regijo zavzela Rdeča armada in začasno zamrznila konflikte okoli naravnih virov (O'Hara 2005, 140, 141).

Med obema svetovnjima vojnoma so Sovjeti močno investirali v naftno industrijo Kavkaza in proti začetku druge svetovne vojne presegl količine, načrpane pred nemiri leta 1904 in 1905. Podpis sporazuma o nenapadanju med SZ in nacistično Nemčijo je povzročil v ZK in Franciji bojazen, da bo SZ Nemčijo zalagala z nafto, kar bi močno okrepilo vojaški potencial Wehrmachta. SZ je zalagala Nemčijo tudi z drugimi surovinami, npr. žitom, uvožena nafta pa je dejansko pokrivala le 3 % celotnih nemških potreb in npr. le 25 % uvoza v Nemčijo iz Romunije. Posledično so Britanci in Francozi leta 1940 pripravili načrte za bombardiranje naftnih polj in naprav v Bakuju, saj so SZ videli kot delnega zaveznika Nemčije, tudi zaradi napada na Poljsko in Finsko, poleg tega pa so Francozi leta 1940 kazali večjo sovražnost proti komunistom kot proti nacistom (Richardson 1973, 132, 133).

Eden glavnih ciljev Nemcev v vojni na vzhodni fronti je bil prekinitev dobave nafte iz Bakuja v gospodarske centre SZ in s tem ohromitev njenega gospodarstva in vojaškega stroja. Podaljšek te strategije je bil fizično zajetje naftnih polj in preusmeritev nafte v Nemčijo. Nemčija je za dosego tega cilja namenila precejšen delež sil, ki so sodelovale v napadu na SZ, in sicer celotno armadno skupino, ki je bila še okrepljena leta 1942. V začetnih bojih poleti in jeseni leta 1941 je imela ta armadna skupina za cilj tudi zavzetje dela Ukrajine, ki je bil izjemnega pomena zaradi žita, s katerim je zalagala SZ. Kot je bilo že navedeno, je z navideznimi uspehi teh sil rasel tudi apetit Nemcev, ki so leta 1942 razdelili južno armadno skupino na dva dela. Skupina B je imela za cilj presekat logistične vezi iz Kavkaza v preostanek SZ z zavzetjem Stalingrada, skupina A pa je imela za cilj zavzetje Bakuja, Groznega in drugih naftnih centrov. Avgusta 1942 so Nemci tako zavzeli Majkop v zahodnem Kavkazu, ki je bil pomemben center za proizvodnjo nafte. Nemci so tako poskušali naenkrat uresničiti oba zastavljena cilja, a pri tem niso dosegli nobenega. V Stalingradu so se zapletli v izčrpavajoče urbane boje, dokler jih niso sile SZ obkolile in večji del zajele ali uničile, medtem ko so se iz Kavkaza Nemci umaknili, tik preden bi jih tudi tam SZ zajela ali uničila (O'Hara 2005, 143, 144).

V zaključnih letih SZ so se v Kaspijskem bazenu vzporedno s političnimi reformami pričeli tudi konflikti. Ti so bili najprej državotvornega (oz. z vidika SZ državorušilnega) značaja, ko je prebivalstvo protestiralo proti SZ in zahtevalo neodvisnost svojih narodov oz. republik oz. preoblikovanje SZ v bolj decentralizirano politično entiteto, vojska SZ in sile MVD SZ pa so poskušale te proteste zatreti (pogosto s krvavimi posledicami). Vpliva naravnih virov v teh konfliktih ni zaznati. Vsekakor je možno oz. celo verjetno, da so bili prebivalci republik mnenja, da bodo imeli več koristi od energentov, če jih bodo nadzirale neodvisne republike in ne SZ, vendar so tako države, ki imajo bogate naravne vire, kot tudi tiste brez njih izkazovale podobno stopnjo želje po večji oz. popolni neodvisnosti od SZ, kar vpliv naravnih virov vsaj močno omeji, če ne tudi izniči.

Drugi »val« nasilja v regiji je bil etničnega značaja. Državlanski vojni v Gruziji ter v Tadžikistanu in pa vojna med Azerbajdžanom na eni strani ter Armenijo in Gorskim Karabahom na drugi strani so bile posledica arbitrarnega načina, na katerega so bile zarisane meje republik kmalu po nastanku SZ. Namen Stalina kot takratnega vodje komisije, odgovorne za oblikovanje teh meja, je bil oblikovati republike, kjer bi bile v vsaki večje manjšine sosednjih narodov – posledično bi republike težje dosegle notranjo homogenost, potrebno za oblikovanje upora proti SZ. Na etnično heterogenost republik so vplivale tudi druge dejavnosti SZ. Najbolj znana od teh je bila deportacija Čečenov in Ingušev v Kazahstan zaradi obtožb o kolaboraciji z Nemci (operacija Lentil, izvedena leta 1944), ki je imela tudi po vrnitvi Čečenov in Ingušev leta 1957 za posledico spremenjeno etnično sliko Kavkaza. Kazahstan je dobil obsežno rusko in ukrajinsko manjšino leta 1954, ko se je pričel projekt »Deviška zemlja« (ang. »Virgin lands«), katerega cilj je bil v Kazahstanu obdelati ogromne površine in na njih pridelovati žito. Projekt je potreboval večje število naseljencev oz. delavcev; večina se jih je v Kazahstan preselila iz Rusije in Ukrajine. Tako oblikovane republike so bile podvržene velikim notranjim razlikam z vidika etnične in verske pripadnosti, te razlike pa so bile včasih povezane tudi z razlikami v prihodkih oz. premoženju. Te razlike so se pogosto prevedle v konflikte: med etničnimi Gruzijci na eni ter Osetijci in Abhazijci na drugi strani, med krščanskimi Armenci na eni in muslimanskimi Azerbajdžanci na drugi strani (na tej točki je treba omeniti, da vera sama po sebi v konfliktu v Gorskem Karabahu ni igrala pomembnejše vloge) ter v Tadžikistanu med bogatejšim severnim in zahodnim delom države s tesnimi vezmi z Uzbekistanom na eni strani in revnejšim, samostojnejšim južnim in vzhodnim delom na drugi strani.

Za razliko od prvega (protisovjetskega) vala konfliktov se v tej fazi naravni viri že pojavljajo kot dejavnik, ki vpliva na konflikte, in sicer preko vmešavanja velike sile (RF) v konflikte, ki sicer niso izbruhnili neposredno zaradi naravnih virov, so pa bili zaradi njih podaljšani oz. ostali nerešeni do danes. Tipična sta konflikt v Gruziji in konflikt v Gorskem Karabahu.

Julija 1994 je predsednik RF Jelcin podpisal tajno direktivo o zaščiti interesov RF v Kaspijskem morju. Po razpadu SZ je postala njena naslednica v gospodarskem, političnem in tudi vojaškem vidiku RF, novonastale republike pa so se poskušale čim bolj osamosvojiti tudi od povezav, ki so jih vezale z RF. RF je to zaznala kot grožnjo svojim interesom v svoji neposredni bližini (ang. »near abroad«). Gospodarstva novonastalih republik so bila močno odvisna od ruskega trga, ena najhitrejših in najlažjih poti za večjo neodvisnost od RF pa je bil razvoj energetskih potencialov. RF se je tega zavedala in je predvsem v Kavkazu, ki ima najboljše možnosti za neodvisen izvoz nafte, spodbujala dva konflikta, ki sta deloma ovirala načrtovanje naftovodov: konflikt v Gruziji in konflikt v Gorskem Karabahu.

Kot je že bilo navedeno, je RF že od pričetka državljanske vojne v Gruziji v začetku devetdesetih let podpirala separatistične regije, jih zalagala z orožjem ter dovolila pretok ruskih plačancev s svojega ozemlja v obe regiji ob svoji meji. Vprašljiva je tudi nepristranskost ruskih sil, ki so sestavljale mirovne sile in naj bi skrbele za nepristranski nadzor razmejitve med regijama in Gruzijo. Motivi RF za vmešavanje v konflikt so vsekakor heterogeni in o njih lahko večinoma le špekuliramo. RF je poskušala čim bolj oslabiti državo, ki jo je zaznavala kot sovražno. Manjšo vlogo je verjetno igrala tudi skrb za njeno manjšino. Bržkone pa ne gre zanemariti tudi dejstva, da je RF v istem obdobju tudi v Čečeniji, ki je bogata z energenti, širila nestabilnost in podpirala skupine, ki so delovale proti čečenskim oblastem (Dudajevu in Mashadovu), z namenom doseči svoje cilje. Ti so v primeru Čečenije vsebovali uničenje separatističnih dejavnikov v republiki, v primeru Gruzije pa so (ironično, preko podpore separatističnih dejavnikov) vsebovali tudi oviranje izvoza energentov skozi konkurenčna tranzitna omrežja v ožjem smislu (naftovod Baku–Supsa, BTC) in oviranje razvoja konkurenčnih naftnih kapacitet novonastalih republik v širšem smislu. Poleg tega je bila RF splošno zaznana kot država, ki je organizirala dva atentata na gruzijskega predsednika Ševardnadzeja. Tudi spopad med obema državama leta 2008 je vsaj deloma povezan z vprašanjem naravnih virov zaradi že omenjenega domnevnega raketiranja naftovoda s strani zračnih sil RF (O'Hara 2005, 147, 149).

RF se je prav tako aktivno vmešala v drugi večji konflikt zunaj svojih meja v Kavkazu, in sicer konflikt v Gorskem Karabahu. Azerbajdžan je druga država na Kavkazu, ki jo RF zaznava kot grožnjo svojim interesom. Državi se razlikujeta po kulturnih, etničnih in verskih lastnostih ter varnostnih in zunanjepolitičnih vidikih. Po drugi strani pa je Armenija zaradi zgodovinskih, verskih in kulturnih vezi edina zaveznica RF v regiji. RF se je v konflikt v Gorskem Karabahu pričela aktivneje vmešavati leta 1993, ko je organizirala državni udar, ki je v Azerbajdžanu zamenjal Turčiji naklonjenega predsednika Elčibeja. V samih bojih je Armenija v letih 1993 in 1994 pričela zalagati z orožjem, proti Azerbajdžanu pa so se borile tudi nekatere ruske enote. V primeru Gorskega Karabaha je dejanja RF še težje upravičiti. V tej regiji namreč ni ruske manjšine oz. je ta zanemarljiva, podpora RF regiji, ki je imela za cilj odcepitev od svoje matične države, pa je z vidika lastnih dejanj v Čečeniji milo rečeno dvolična. Kot v primeru Gruzije se da motivacijo RF za vmešavanje v konflikt pripisati poskusu, da se oslabi država, ki se zaznava kot sovražna ruskim interesom (Azerbajdžan) in okrepiti državo oz. druge dejavnike, ki so zaznani kot prijateljski (Armenija, Armenci v Gorskem Karabahu). Tudi v primeru tega konflikta je pomenljiv časovni vidik; Azerbajdžan je izgubil največ ozemlja ravno v času, ko so potekala pogajanja za podpis »pogodbe stoletja«. To dejstvo in vprašanje načrtovanja izvozne poti za nafto, ki je bilo zaradi konflikta prav tako oteženo, sta oslabila položaj Azerbajdžana in bi potencialno lahko tudi odvrnila investitorje (O'Hara 2005, 147, 149).

Po napadih 11. 9. 2001 so ZDA izjemno povečale svojo prisotnost v regiji, tako preko vzpostavitve logističnih centrov v starih sovjetskih bazah v Kirgiziji, Tadžikistanu in Uzbekistanu kot tudi preko aktivnejše pomoči Gruziji, z navedenim ciljem boja proti islamskim skrajnežem, ki naj bi iz soteske Pankisi napadali cilje v Čečeniji in RF. Odziv slednje na povečanje prisotnosti ZDA v regiji je bil mlačen. RF sicer ni mogla biti zadovoljna s povečanjem vpliva svojega največjega konkurenta v zanjo zelo pomembni regiji, po drugi strani pa je vojna proti terorizmu tudi RF pustila proste roke pri boju proti čečenskim upornikom in zmanjšala pritisk mednarodne skupnosti ob pogostih kršitvah humanitarnega prava, ki jih je RF ob tem izvajala.

Kot je že bilo omenjeno, je nepopolna razmejitev oz. določitev meje dejavnik, ki lahko veča možnost za sprožitev konflikta, posebej če se v območju, kjer meja ni natančno določena, nahajajo dragoceni naravni viri. Tak je tudi primer Kaspijskega morja, kjer se države niso

uspele dogovoriti o njegovi razmejitvi. Ker je stabilno varnostno okolje izjemnega pomena za gospodarsko delovanje, so države na severu (RF, Azerbajdžan in Kazahstan) preko sistema dvostranskih dogovorov in dogovorov o uporabi naravnih virov zagotovile relativno stabilno okolje za črpanje nafte in zemeljskega plina. Ne glede na to so v regiji zaradi nedoločene razmejitve predvsem na jugu (Azerbajdžan, Iran, Turkmenistan) še vedno možni incidenti in tudi konflikti, kar nakazuje tudi dokument, ki ga je RF leta 1994 poslala OZN in v katerem si »dopušča možnost sprejemanja primernih ukrepov« proti državam, ki enostransko izkoriščajo morska tla Kaspijskega morja. Nestabilnost državnih politik glede razmejitve Kaspijskega morja je izkazana tudi v pogosto nekonsistentnih izjavah voditeljev in visokih uradnikov teh držav (O'Lear 2005, 168, 175, 176).

Nerešena razmejitev Kaspijskega morja je 23. 7. 2001 v Kaspijskem morju povzročila t. i. incident Alov. Naftno polje Alov leži v delu Kaspijskega morja, ki je sporno oz. ga zase zahtevata tako Iran kot Azerbajdžan. Na njem je raziskave opravljalo geološko plovilo družbe BP, ko so ga pregnale iranske zračne in pomorske sile. V tednu po incidentu so iranska letala večkrat kršila zračni prostor Azerbajdžana, medtem ko je Turčija, Azerbajdžanova zaveznica, v znak podpore poslala svoja letala na let nad Baku. Poglobljeno gospodarsko in vojaško sodelovanje med Iranom in Armenijo dodatno zaostruje odnose med Iranom in Azerbajdžanom. Visoki predstavniki Irana so tudi izjavili, da bo Iran pričel z energetskimi projekti v Kaspijskem bazenu, ne da bi čakal na uradno določitev statusa morja (kar druge države sicer počnejo že sedaj), ter da bo preprečil delovanje drugih držav na področju, ki ga Iran razume za svojega. Očitno je torej, da nedoločene meje negativno vplivajo na varnostno okolje v regiji in obremenjujejo mednarodne odnose. Ne glede na navedeno pa ni v interesu nobene izmed držav, ki mejijo na Kaspijsko morje, da v regiji izbruhne konflikt večjih razsežnosti, saj bi negativno vplival na njihovo gospodarsko rast in tuje investicije, ključne pri izkoriščanju nafte, v primeru Irana pa še dodal k njegovi osamitvi. Pri incidentu Alov gre verjetneje za taktiko Irana, s katero poskuša zavleči rešitev pravnega statusa Kaspijskega morja, saj so se RF, Azerbajdžan in Kazahstan že uskladili glede prirejene medianske črte, kateri Iran nasprotuje, medtem ko Turkmenistan še nima določenega stališča. Večje varnostne grožnje v regiji pomenijo nedržavni dejavniki: terorizem, etnično nasilje, trgovina z mamili in druga kriminalna dejanja, v luči katerih je okrepitev oboroženih sil držav dobrodošla, saj naj bi te grožnje zavirale (O'Lear 2005, 178, 179).

7 Ocena vpliva naravnih virov na konflikte v Kaspiskem bazenu v prihodnosti

Kot je dokazal pregled relevantne literature, lahko naravni viri vplivajo na konflikte na številne načine.

Praviloma naj bi naravni viri na konflikte vplivali posredno, preko nižanja življenjskega standarda prebivalstva. Prevladujejo teze, da gospodarstva, ki ustvarjajo velik delež prihodkov od naravnih virov, rastejo počasneje od gospodarstev drugih držav. Prebivalstvo v takih gospodarstvih naj bi bilo torej revnejše, po drugi strani pa naj bi se skokovito večala razlika med najrevnejšimi in najbogatejšimi, ki kujejo izjemne dobičke od izkoriščanja naravnih virov in potencialno tudi s tem povezanih nezakonitih dejavnosti. Njihove javne finance naj bi bile ranljivejše zaradi nihanj cen surovin, ki jih paradržavna podjetja, odgovorna za izkoriščanje naravnih virov, ne morejo blažiti. »Obsedenost« z naravnimi viri naj bi škodovala tudi preostalemu gospodarstvu preko nizozemske bolezni, torej preko deindustrializacije gospodarstva in višanja vrednosti domače valute ter posledično slabšanja konkurenčnosti izvoza. Izjemni prihodki od prodaje naravnih virov naj bi vladajoče in druge interesne skupine vodili v rušenje mehanizmov za nadzor nad trošenjem sredstev, pridobljenih od izkoriščanja naravnih virov, spodbujali korupcijo ter nižali odgovornost vladajočih do vladanih ter vladavino prava oz. višali stopnjo avtoritarnosti. Vlade naj bi se v želji po čim večjem zaslužku vedle kratkovidno: tako naj bi manj investirale v določene socialne servise, kot sta izobraževanje (industrija izkoriščanja naravnih virov praviloma tudi ni industrija, kjer bi potrebovali večje število izobraženih delavcev) ter zdravstvo. Obstaja sicer tudi druga teorija, ki trdi, da totalitarni režimi z visokimi izdatki za zdravstvo »kupujejo socialni mir«. Države, bogate z naravnimi viri, naj bi imele tudi nadpovprečno visoke izdatke za obrambo ter tako v regijah spodbujajo oboroževalne tekme.

Zgoraj naštetih dejavniki naj bi poslabšali življenjski standard prebivalstva do te mere, da se je pripravljeno upreti in začeti državljansko vojno. Ločeno od državljskih vojn pa se pojavlja tudi nevarnost meddržavnih konfliktov (sosedskih spopadov ali posredovanja velikih sil), ki pa imajo praviloma enake cilje: pridobitev oblasti nad naravnimi viri ali potmi, preko katerih se le-ti izvažajo, ali pa izkazovanje moči in vsiljevanje svoje volje.

Za oceno stanja v Kaspiskem bazenu je potrebno večje število podatkov o zgoraj naštetih področjih. Ti podatki so sicer dostopni, a je pri njih več težav. Podatki, ki so dostopni na spletnih straneh številnih mednarodnih organizacij (Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, OZN, EU ...) in so uporabljeni tudi v tem delu, so praviloma izpeljani iz uradnih

statistik držav, na katere se nanašajo. Te pa so težavne tako z vidika objektivnosti kot z vidika kakovosti podatkov. V teh podatkih obstajajo tudi vrzeli v časovnih vrstah, kar otežuje ocenjevanje trendov.

7.1 Ocena vpliva naravnih virov na gospodarstva držav Kaspijskega bazena, kakovost njihovih vladnih aparatov ter njihovo trošenje

7.1.1 Ocena vpliva naravnih virov na gospodarske rezultate držav Kaspijskega bazena

V nadaljevanju bo predstavljena struktura gospodarstev držav Kaspijskega bazena in tudi rezultati teh gospodarstev ter preverjan vpliv, ki naj bi ga na te rezultate imela prekomerna odvisnost od izkoriščanja naravnih virov.

Tabela 7.1 Struktura gospodarstva posameznih držav Kaspijskega bazena

Struktura gospodarstva posameznih držav (v %)	Delež storitev v BDP	Delež kmetijstva v BDP	Delež industrije v BDP	Delež energetskega sektorja v BDP	Delež elektrike znotraj energetskega sektorja
AZERBAJDŽAN	33,0%	5,6%	61,4%	38,0%	0,5%
ARMENIJA	34,1%	22,5%	43,5%	3,0%	89,2%
GRUZIJA	61,8%	12,2%	26,0%	4,0%	7,8%
KAZAHSTAN	51,2%	6,0%	42,8%	16,0%	0,2%
TURKMENISTAN	59,4%	10,1%	30,5%	16,0%	?
UZBEKISTAN	33,5%	26,7%	39,7%	5,0%	?
KIRGIZIJA	54,7%	26,9%	18,4%	4,0%	16,8%
TADŽIKISTAN	57,7%	20,1%	22,2%	3,0%	3,5%

Vir: prirejeno po CIA The World Factbook, CASE 2008, 61.

Kot je razvidno iz zgornje preglednice, so države, najbolj odvisne od izkoriščanja energentov, Azerbajdžan (38 % energentov v BDP), Kazahstan in Turkmenistan (vsaka po 16 %). Druge države se gibljejo okoli 4 %, a ta delež izhaja iz proizvodnje elektrike, premoga ter tranzita energentov. V nadaljevanju bodo zato države, ki se razumejo kot odvisne od naravnih virov – energentov, Azerbajdžan, Kazahstan in Turkmenistan, od kmetijstva in rudarjenja pa Uzbekistan.

Tabela 7.2 Gibanje BDP na prebivalca proučevanih držav v primerjavi z gibanjem realnih cen nafte glede na leto 1996 (Azerbajdžan, Armenija, Gruzija, Kazahstan, Turkmenistan)

	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
% rasti cene nafte	100%	56%	122%	97%	115%	153%	196%	222%	237%	325%
AZERBAJDŽAN	100%	138%	161%	187%	217%	257%	388%	609%	948%	1312%
ARMENIJA	100%	121%	123%	154%	182%	232%	318%	413%	595%	770%
GRUZIJA	100%	121%	105%	120%	142%	185%	234%	286%	380%	484%
KAZAHSTAN	100%	108%	91%	123%	154%	214%	281%	395%	508%	637%
TURKMENISTAN	100%	117%	165%	175%	182%	194%	223%	253%	286%	314%

Vir: prirejeno po: UNdata, InflationData.com 2011.

V zgoraj navedeni preglednici je razvidno gibanje BDP na prebivalca držav, ki ležijo okoli Kaspijskega morja. Za primerjavo je navedeno tudi gibanje cen nafte, saj so omenjene države najbolj izpostavljene grožnji prekomerne odvisnosti od nafte. Vsi deleži so zaradi lažje primerljivosti s sledečimi preglednicami preračunani na izhodiščno vrednost iz leta 1996 – dinamika BDP v absolutnih številkah je prikazana v nadaljevanju.

Iz zgornje preglednice je razvidno, da so države v obdobju od leta 1996 do leta 2008 imele različno višino rasti BDP. Še najbolj je BDP zrastel Azerbajdžanu, pri čemer je treba opozoriti na dve dejstvi. Prvo je to, da so države v regiji po razpadu SZ izkusile drastičen upad BDP na prebivalca. Tako je npr. Azerbajdžan kljub izjemni rasti šele med letoma 2003 in 2004 dosegel vsoto iz leta 1990. Prav tako so imele države v izhodišču različne BDP na prebivalca. Tako ima Azerbajdžan sicer enkrat višjo rast kot Kazahstan, a je imel slednji leta 1990 toliko boljši izhodiščni položaj, da ima absolutno gledano še vedno višji BDP na prebivalca.

Cilj umestitve te preglednice je preverjanje teze, da imajo države z večjo odvisnostjo od naravnih virov nižjo gospodarsko rast od sosed, ki take odvisnosti nimajo. Pogled na prvo preglednico nam razkrije, da sta od treh najhitreje rastočih gospodarstev dve močno odvisni od izvoza energentov (Kazahstan in Azerbajdžan), po drugi strani pa je tudi najmanj uspešno gospodarstvo (Turkmenistan) precej odvisno od energentov. Poleg tega lahko ugotovimo, da so gospodarstva rastla znatno hitreje, kot so rastle cene nafte, ter da ob padcu cen nafte (leta 1998 in 2002) ni opaziti znatnega znižanja BDP na glavo. Tezo, da gospodarstva, ki so bolj odvisna od naravnih virov, dosegajo slabše gospodarske rezultate kot tista, ki niso, lahko torej ovržemo. Prej je res ravno nasprotno, saj Azerbajdžan, ki je daleč najbolj odvisen od izvoza energentov, dosegla najboljše gospodarske rezultate. Dejstvo je, da imata tako Azerbajdžan

kot Kazahstan državni podjetji za izkoriščanje energentov. Toda ti podjetji praviloma izkoriščata energente v konzorcijih z več velikimi (praviloma zahodnimi) naftnimi družbami, ki imajo skoraj vedno večinske deleže pri izkoriščanju energentov in torej v veliki meri absorbirajo tudi cenovne šoke, ki izvirajo iz nihanj cen nafte (ki je v vsakem primeru v zadnjih letih na rekordno visokih ravneh).

Tabela 7.3 BDP na prebivalca proučevanih držav glede na leto 1996 (Uzbekistan, Kirgizija, Tadžikistan)

	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UZBEKISTAN	100%	104%	93%	65%	66%	77%	87%	107%	139%	158%
KIRGIZIJA	100%	87%	70%	81%	96%	109%	120%	137%	181%	238%
TADŽIKISTAN	100%	123%	78%	109%	137%	181%	199%	181%	189%	204%

Vir: prirejeno po: UNdata.

Države, ki so odmaknjene od Kaspijskega morja ter tudi ne izkoriščajo večjih najdišč energentov, imajo izrazito nižjo gospodarsko rast kot njihove sosede. Tako ima najuspešnejša država (Kirgizija) še vedno znatno slabšo gospodarsko rast kot v prejšnji preglednici najnižje uvrščeni Turkmenistan. Obenem je treba omeniti, da so bile te države že ob razpadu SZ najrevnejše republike (z izjemo Armenije), tako da se razkorak med njimi in njihovimi bogatejšimi zahodnimi sosedomi le še povečuje – Tadžikistan je bil npr. leta 2008 še vedno le na 60 % BDP na glavo iz leta 1990.

Uzbekistan ima kot država, močno odvisna od izvoza bombaža in drugih naravnih virov (zlata, zemeljskega plina), najnižjo rast. Od Tadžikistana in Kirgizije se lahko pričakuje, da bosta poskušala v prihodnosti del svojega ogromnega potenciala za pridobivanje hidroenergije tudi realizirati in tako okrepiti svojo šepajočo industrijo, kmetijstvo in energetske sektor. Kot je bilo že navedeno, bi bil tak poseg narejen na škodo Uzbekistana in drugih držav nižje od toku in bi lahko v skrajnem primeru privedel tudi do konflikta med državami, čeprav bi verjetno Uzbekistan dosegel prekinitev podobnih projektov tako Kirgizije kot Tadžikistana že z grožnjami, podobno kot v primeru Nila, Egipta in držav višje ob toku (Countries of the WORLD 2011).

Tabela 7.4 Nominalni BDP na prebivalca proučevanih držav (v \$)

BDP na prebivalca (v \$)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	903,4	913,3	711,4	550,7	445,2	395,5	403,7	499,0	555,6	568,2	649,2	697,6	756,6	876,0	1.036,3	1.567,0	2.457,4	3.828,9	5.298,3
ARMENIJA	608,5	561,4	340,6	325,2	358,5	399,2	503,4	522,7	608,6	597,2	621,5	691,1	776,4	917,4	1.168,1	1.598,9	2.080,7	2.995,8	3.876,9
GRUZIJA	1.544,8	1.267,4	729,3	536,8	500,4	532,9	613,7	713,0	743,2	582,9	644,5	687,1	733,6	872,8	1.134,4	1.436,0	1.755,9	2.334,4	2.970,0
KAZAHSTAN	1.794,3	1.655,2	1.611,3	1.508,6	1.361,3	1.290,2	1.338,9	1.431,8	1.450,6	1.119,0	1.223,0	1.485,9	1.650,4	2.056,0	2.859,2	3.759,6	5.295,0	6.804,8	8.534,9
KIRGIZIJA	593,6	559,5	489,2	420,2	340,1	324,9	392,5	373,9	341,2	255,8	276,5	304,5	316,8	375,5	428,2	471,2	536,6	711,3	934,4
TADŽIKISTAN	541,0	509,0	363,0	305,5	241,9	213,1	178,2	155,2	219,2	178,2	139,4	173,1	193,5	243,8	321,7	353,8	323,3	336,7	362,7
TURKMENISTAN	836,7	803,2	678,9	685,5	564,2	522,6	558,0	619,3	652,4	868,2	923,3	972,8	977,8	1.015,9	1.081,2	1.244,2	1.410,9	1.595,2	1.753,6
UZBEKISTAN	717,0	721,2	640,0	625,3	592,5	587,4	597,9	654,4	622,1	698,9	555,4	371,1	388,6	394,8	461,7	522,5	641,7	831,0	945,6

Vir: prirejeno po: UNdata.

Tabela 7.5 BDP na prebivalca proučevanih držav – sprememba glede na prejšnje leto

BDP na prebivalca – sprememba glede na prejšnje leto (v %)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	-	101%	78%	77%	81%	89%	102%	124%	111%	102%	114%	107%	108%	116%	118%	151%	157%	156%	138%
ARMENIJA	-	92%	61%	95%	110%	111%	126%	104%	116%	98%	104%	111%	112%	118%	127%	137%	130%	144%	129%
GRUZIJA	-	82%	58%	74%	93%	106%	115%	116%	104%	78%	111%	107%	107%	119%	130%	127%	122%	133%	127%
KAZAHSTAN	-	92%	97%	94%	90%	95%	104%	107%	101%	77%	109%	121%	111%	125%	139%	131%	141%	129%	125%
KIRGIZIJA	-	94%	87%	86%	81%	96%	121%	95%	91%	75%	108%	110%	104%	119%	114%	110%	114%	133%	131%
TADŽIKISTAN	-	94%	71%	84%	79%	88%	84%	87%	141%	81%	78%	124%	112%	126%	132%	110%	91%	104%	108%
TURKMENISTAN	-	96%	85%	101%	82%	93%	107%	111%	105%	133%	106%	105%	101%	104%	106%	115%	113%	113%	110%
UZBEKISTAN	-	101%	89%	98%	95%	99%	102%	109%	95%	112%	79%	67%	105%	102%	117%	113%	123%	129%	114%

Vir: prirejeno po: UNdata.

Eden izmed ključnih gospodarskih podatkov, ki jih izpostavljajo proučevani avtorji, je stopnja revščine v državi: višja ko je, lažje uporniki v svoje vrste pridobijo večje število borcev. Spodaj podana preglednica prikazuje delež ljudi, ki v proučevanih državah živijo pod državno določeno mejo revščine.

Tabela 7.6 Delež prebivalstva pod nacionalno mejo revščine (v %)

% ljudi pod mejo revščine (nacionalne definicije)	1995	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
AZERBAJDŽAN	68,1				49,6								11,0
ARMENIJA			55,1		50,9					26,5			
GRUZIJA						52,1	54,5			31,0			
KAZAHSTAN		34,6			17,6	15,4						12,1	
KIRGIZIJA					47,6		49,9	40,0	43,1				
TADŽIKISTAN			74,9				72,4				53,5		60,0
TURKMENISTAN													30,0
UZBEKISTAN				31,5			27,2					26,0	

Vir: prirejeno po: UNdata.

Pred interpretacijo podatkov o revščini je treba pojasniti, da dejstvo, da posamezne države določijo mejo revščine, oteži primerjavo med posameznimi državami, saj imajo lahko posamezne države znatno različne definicije meje revščine; praviloma bogatejše države določajo tudi višjo stopnjo revščine.

Proučevane države izkazujejo zelo različne stopnje revščine. Ta je povezana s prej predstavljenim gibanjem BDP na prebivalca; države, ki so imele višje stopnje rasti BDP na prebivalca (Azerbajdžan, Armenija, Kazahstan), imajo tudi nižjo stopnjo revščine. Čeprav so podatki za analizo milo rečeno nepopolni, lahko z upoštevanji gibanja v obstoječih podatkih pridemo do grobe ocene, da imajo Azerbajdžan, Armenija, Gruzija in Kazahstan podobno stopnjo revščine (med 10 in 15 %), medtem ko preostale države dosegajo na tem področju znatno slabše rezultate.

Stopnja revščine je v dveh državah, odvisnih od izkoriščanja naravnih virov, precej nizka (Azerbajdžan, Kazahstan), kar v kombinaciji s trendom padanja revščine pomeni, da naj v njih ne bi pomembno vplivala na možnost sprožitve konfliktov. Stopnja revščine je višja v Turkmenistanu, a nam pomanjkanje podatkov izpred leta 2009 otežuje kakršno koli oceno v

gibanju stopnje te revščine in posledično tudi oceno, do kakšne mere ta revščina lahko vpliva na sprožitev konfliktov znotraj države. Večjo težavo bo revščina pomenila v Kirgiziji, Tadžikistanu in Uzbekistanu, kjer je precej visoka, poleg tega pa ni viden jasen trend padanja deleža ljudi, ki živijo v revščini.

Tabela 7.7 Stopnja Gini koeficienta

Gini koeficient	1988	1989	1993	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2009
AZERBAJDŽAN				35,0						36,5				16,8			
ARMENIJA					44,4		36,0			36,2	35,7	33,8			37,0		
GRUZIJA					37,1	36,1	37,4	38,1	38,9	36,9	40,3	40,4		40,8			40,8
KAZAHSTAN	25,7		32,7		35,3					31,3	35,0	33,9				28,8	
KIRGIZIJA	33,9		53,7				36,0	34,6		29,0	31,7	30,3	32,9				
TADŽIKISTAN		31,5					34,7					32,6	33,6		32,6		
TURKMENISTAN	26,2		35,4				40,8										
UZBEKISTAN	25,0						45,4		26,8		34,6	36,7					

Vir: prirejeno po: CIA The World Factbook, The World Bank Group.

Gini koeficient je kazalec, ki kaže razporeditev dohodkov znotraj prebivalstva države. Velika neenakost dohodkov naj bi vplivala na občutek »zamer« med prebivalstvom in večala razkole znotraj družbe. Višji ko je Gini koeficient, bolj so prihodki znotraj države razporejeni neenakomerno. Vrednost 100 bi pomenila, da ima vse prihodke znotraj države v rokah ena oseba, vrednost 0 pa, da imajo vse osebe enake dohodke. Po podatkih CIE so prihodki najbolj enakomerno razporejeni na Švedskem (vrednost 23) in Norveškem (vrednost 25), najmanj pa v Namibiji (vrednost 70,7) in Južni Afriki (vrednost 65) (za primer, Slovenija je med državami z najbolj enakomerno razporejenimi prihodki – leta 2008 je imela vrednost 28,4 in zasedala 120. mesto od 134 držav). Kot podatki o revščini so tudi podatki o Gini koeficientu kronološko precej nepopolni.

Večina držav v regiji ima relativno nizke oz. srednje visoke Gini koeficiente, ki so verjetno dediščina komunizma. V oči bode izjemno nizka vrednost, ki naj bi jo dosegel Azerbajdžan v letu 2005. Nerealna je sprememba 20 točk koeficienta v štirih letih, saj bi to znotraj Azerbajdžana pomenilo naravnost revolucionarne spremembe. Prav tako je nerealna nova vrednost, ki bi Azerbajdžan naredila za daleč najbolj egalitarno državo na svetu (podatki Svetovne banke glede Azerbajdžana niso nenavadni le pri Gini koeficientu, ampak tudi pri podatkih o stopnji revščine – po njej naj bi v državi leta 2005 z 1,25 \$ na dan živelo le 0,03 % ljudi).

Tudi če za Azerbajdžan predvidimo nekaj višjo stopnjo neenakosti, se ne moremo izogniti dejstvu, da sta Azerbajdžan in Kazahstan najbolj egalitarni proučevani državi (jasna je povezava med rastjo BDP na glavo, nizko revščino in nizkim Gini koeficientom). Preostale države dosegajo slabše rezultate, ki pa so globalno gledano še vedno povprečni (po podatkih CIE je svetovna povprečna vrednost Gini koeficienta okoli 40). Zopet analizo otežujejo nepopolni podatki Turkmenistana, katerega sicer dokaj ugodna zadnja vrednost je stara že 12 let. Podobno kot v primeru kazalca revščine lahko torej ugotovimo, da relativna egalitarnost Azerbajdžana in Kazahstana manjša verjetnost za izbruh nasilja, medtem ko za Turkmenistan ne moremo podati ocene. Preostale države s svojimi vrednostmi ne višajo in ne nižajo verjetnosti za izbruh nasilja.

7.1.2 Ocena vpliva naravnih virov na kakovost vladnega ustroja držav Kaspijskega bazena

Sledi predstavitev kazalcev, ki označujejo kakovost vladnega ustroja držav Kaspijskega bazena in odnos tega vladnega ustroja do svojega prebivalstva.

Tabela 7.8 Stopnja odgovornosti vlad držav Kaspijskega bazena

Odgovornost vlade	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	15,31	19,71	18,75	22,60	22,60	21,15	17,31	16,83	14,90	13,40
ARMENIJA	27,27	35,10	34,62	32,21	30,77	32,69	30,29	27,40	29,81	28,80
GRUZIJA	35,89	37,50	42,79	34,13	35,58	42,79	44,71	42,79	40,87	40,30
KAZAHSTAN	22,97	26,92	21,63	16,83	20,19	17,31	22,60	19,71	17,31	18,70
KIRGIZIJA	28,23	28,85	15,38	20,19	18,27	19,71	24,04	26,92	29,33	26,40
TADŽIKISTAN	4,78	3,37	9,13	12,98	15,87	12,02	14,90	11,06	10,10	10,00
TURKMENISTAN	3,35	4,33	3,37	1,44	0,96	0,96	0,96	1,92	0,96	1,40
UZBEKISTAN	9,09	6,25	4,81	3,85	2,40	3,37	3,37	2,88	2,40	1,90

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje trend odgovornosti vlad proučevanih držav (ang. »voice and accountability«). Številke prikazujejo približno mesto od 0 do 100, pri čemer je 1 najslabše mesto oz. vlada, ki najmanj odgovarja ljudstvu (tiranija) (zasedata ga Turkmenistan in Eritreja), 100 pa najbolj prebivalstvu odgovorna vlada (mesto si delita Norveška in Švedska).

Kot je razvidno iz preglednice je vlada, ki je v letu 2008 najbolj odgovarjala ljudstvu in ga najbolj upoštevala, vlada Gruzije. Za njo sta bili razporejeni Armenija in Kirgizija, Azerbajdžan, Kazahstan in Tadžikistan so se odrezali slabše, medtem ko sta vladi Turkmenistana in Uzbekistana med najmanj odgovornimi oz. najbolj despotskimi vladami na svetu. Pri tem je pomembno omeniti, da je večina vlad okoli leta 2002 dosegla najvišjo stopnjo odgovornosti. Takrat je bila regija zaradi vojne v Afganistanu tudi najbolj mednarodno izpostavljena in je tudi vlada ZDA v bojazni za svoj ugled poskušala svoje nove zaveznice vsaj kozmetično demokratizirati. Azerbajdžan in Kazahstan ne odstopata bistveno od povprečja vseh zajetih držav, medtem ko je Turkmenistan celo najbolj despotski od vseh proučevanih držav, a je to bolj odvisno od absolutne prevlade enega človeka (Saparmurata Nijazova in njegovega naslednika), ki je državi vladal kot svoji osebni lastnini, kot od očitnega negativnega vpliva izkoriščanja zemeljskega plina. Isto lahko trdimo za Uzbekistan pod vodstvom Islama Karimova.

Tabela 7.9 Stopnja politične stabilnosti, miru in odsotnosti terorizma v državah Kaspijskega bazena

Stabilnost in mir	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	20,67	24,04	21,15	15,38	12,50	11,06	13,46	17,79	24,04	28,70
ARMENIJA	53,37	19,23	13,46	21,15	35,10	28,37	39,90	36,54	39,42	44,40
GRUZIJA	16,83	8,17	10,58	10,58	7,21	16,83	25,00	20,67	23,56	16,20
KAZAHSTAN	32,69	49,52	48,56	48,08	50,00	41,83	47,12	52,40	56,73	64,10
KIRGIZIJA	55,29	42,31	32,21	17,31	15,38	14,90	17,31	13,94	16,35	22,40
TADŽIKISTAN	1,44	3,85	7,21	12,02	11,54	9,62	11,06	10,10	19,71	21,00
TURKMENISTAN	47,60	49,04	43,27	33,65	27,88	25,48	37,50	34,62	38,46	53,10
UZBEKISTAN	33,65	26,44	14,42	14,90	11,06	8,17	4,33	7,69	10,58	18,10

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje stopnjo politične stabilnosti, nasilja in terorizma (ang. »political stability, no violence«) v proučevanih državah. Splošno gledano sta bili leta 2008 najbolj nemirni državi Afganistan in Pakistan (vrednost 1), najbolj miren pa Luksemburg (vrednost 100). Značilno je, da je leta 1996 večina proučevanih držav (razen Tadžikistana in Gruzije, ki sta bili sredi državljanske vojne) bila relativno mirnih in stabilnih, nato pa je ta indeks pričel padati. Trend se je obrnil šele v letih 2006 in 2007.

Najbolje so se odrezali Kazahstan, Turkmenistan in Armenija, preostale države pa so dosegle precej slabše rezultate. Najslabše Gruzija, ki se je leta 2008 zapletla v spopad z RF, že prej pa so se občutile napetosti glede Južne Osetije in Abhazije. Lepo se vidi vpliv posameznih konfliktov in drugih dogodkov na ta indeks: npr. pokol v Andižanu v Uzbekistanu leta 2005, ki je že tako nemirno državo spremenil v eno najnemirnejših na svetu.

Politična stabilnost, mir ter odsotnost terorizma so v regiji zelo povezani s tipom vladavine v državi. Države s prepoznavnimi voditelji, ki že dolgo vladajo z železno roko, imajo praviloma višjo politično stabilnost in manj nasilja. Tak je primer Kazahstana in v določeni meri Turkmenistana (v Turkmenistanu je sicer leta 2006 po smrti Nijazova prišlo do zamenjave na oblasti, a je ta potekala presenetljivo mirno in je imela pozitiven vpliv na kazalec miru in stabilnosti). Nekatere države so neprestano v stanju zamrznjene državljanske vojne ali etničnih nemirov, npr. Kirgizija in Tadžikistan, v Uzbekistanu največ nasilja izvajajo varnostne sile, Azerbajdžan pa ima bržkone rahlo znižan indeks zaradi dejstva, da je še vedno okupiran del njegovega ozemlja. Edina država, ki ima relativno demokratičen sistem in je tudi relativno mirna, je Armenija.

Azerbajdžan kot glede naravnih virov najbolj izpostavljena država je užival v letu 2008 rahlo nadpovprečno stabilnost in mir v primerjavi s svojimi sosedi. Tudi v primerjavi s sosedama, Gruzijo in Armenijo, je ta država v sredini, saj je praviloma Armenija v analiziranih letih mirnejša in stabilnejša, Gruzija pa nemirnejša in manj stabilna. Na drugi strani Kaspijskega morja je slika znatno drugačna. Kazahstan in Turkmenistan sta se odrezala neprimerno bolje od svojih sosed. To visoko stopnjo miru si lahko razlagamo na različne načine: eden je že omenjena relativna totalitarnost teh dveh držav, popolnoma možno je tudi kupovanje »socialnega miru« s prihodki od prodaje energentov. Na podlagi zgornjih kazalcev ne moremo povezati odvisnosti od naravnih virov z večjo stopnjo nasilja v proučevanih državah, odvisnih od prihodkov od energentov. Posredno pa lahko povežemo nasilje v Uzbekistanu z naravnimi viri, in sicer zato, ker prihodki od njihove prodaje držijo na oblasti izjemno avtoritarnega in nepriljubljenega Karimova, ki izvaja nasilje nad svojim prebivalstvom. V vsakem primeru pa se potrjuje teorija, da delno demokratične družbe doživljajo večjo stopnjo nasilja in nestabilnosti kot popolnoma avtokratične.

Tabela 7.10 Stopnja učinkovitosti vladnega aparata v državah Kaspijskega bazena

Učinkovitost vladnega aparata	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	16,59	18,48	20,38	18,48	24,64	20,85	29,86	31,75	28,91	30,80
ARMENIJA	29,86	36,49	32,70	51,18	50,24	52,13	55,92	47,39	47,39	52,60
GRUZIJA	46,92	26,54	29,86	23,22	27,49	40,28	39,34	48,34	55,45	61,60
KAZAHSTAN	16,11	19,91	27,49	17,54	28,91	26,54	33,65	40,76	34,12	38,80
KIRGIZIJA	31,28	44,55	35,55	28,44	29,86	27,49	23,70	24,17	25,12	26,50
TADŽIKISTAN	7,11	4,74	8,53	8,53	10,90	11,37	14,22	16,11	14,69	16,50
TURKMENISTAN	6,64	8,53	9,48	6,16	8,53	7,58	4,27	9,00	10,90	10,90
UZBEKISTAN	19,91	21,33	18,01	9,95	12,80	12,32	10,90	14,69	24,17	27,00

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje stopnjo učinkovitosti vladnega aparata (ang. »government effectiveness«) v proučevanih državah. Splošno gledano je bil leta 2008 najbolj neučinkovit aparat na Komorih in v Demokratični republiki Kongo (indeks 1), najbolj pa v Singapurju in na Danskem (indeks 100).

Najbolj učinkovit vladni aparat med proučevanimi državami sta leta 2008 imeli Gruzija in Armenija, precej za njima je Kazahstan, za njim pa Azerbajdžan. Najbolj neučinkovit vladni aparat imata Turkmenistan in Tadžikistan. Omembe vredno je, da so vse države razen Kirgizije v opazovanem obdobju izboljšale svoj vladni aparat. Zanimivo je, da ima Turkmenistan kot izrazito avtoritarna država izjemno neučinkovit državni aparat.

Kot do sedaj, se tudi v primeru učinkovitosti vladnega aparata ne zazna jasna povezava med nizko vladno učinkovitostjo in med odvisnostjo teh vlad oz. držav od naravnih virov. Kazahstan ima rahlo nadpovprečno učinkovit vladni aparat, Azerbajdžan rahlo podpovprečnega, Turkmenistan pa celo najslabšega od vseh proučevanih držav. Pri potencialni povezavi med neučinkovitim vladnim aparatom in stopnjo odvisnosti od naravnih virov se naleti na še eno zadrego: Turkmenistan ima isto stopnjo odvisnosti od izkoriščanja naravnih virov kot Kazahstan, a ima Kazahstan skoraj štirikrat učinkovitejši vladni sistem (verjetno tudi zaradi večjega vpliva RF na Kazahstan). Če torej v Turkmenistanu naravni viri vplivajo na neučinkovit vladni aparat, to delajo preko drugih mehanizmov kot v Kazahstanu. Uzbekistan izkazuje skoraj povprečno vrednost učinkovitosti vladnega aparata, tako da tudi v njegovem primeru ne moremo trditi, da naravni viri vplivajo na učinkovitost vladnega aparata.

Tabela 7.11 Stopnja kakovosti nadzornih funkcij v državah Kaspijskega bazena

Kakovost nadzornih funkcij	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	15,12	17,07	18,05	24,39	31,22	26,34	30,73	32,20	31,07	42,50
ARMENIJA	9,76	34,15	38,05	51,22	55,12	55,61	57,56	58,54	60,19	61,80
GRUZIJA	11,22	21,95	30,24	19,51	20,49	31,71	29,27	44,88	58,74	68,50
KAZAHSTAN	27,80	32,68	24,88	20,49	24,39	27,32	37,56	33,17	33,98	39,60
KIRGIZIJA	26,34	35,61	40,98	46,83	45,85	41,95	23,90	27,80	37,38	42,00
TADŽIKISTAN	2,44	5,37	11,22	8,78	16,10	13,66	15,12	14,63	15,53	16,40
TURKMENISTAN	1,46	1,46	2,93	1,95	2,93	1,95	1,95	1,46	1,94	2,40
UZBEKISTAN	6,34	3,41	2,44	5,85	5,37	3,90	2,93	2,93	5,83	5,70

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje stopnjo kakovosti nadzornih funkcij (ang. »regulatory quality«) v proučevanih državah. Splošno gledano so bile leta 2008 najbolj neučinkovite v Mjanmaru in Zimbabveju (indeks 1), najbolj pa v Singapurju in Hongkongu (indeks 100).

Najvišjo kakovost nadzora med proučevanimi državami imata Gruzija in Armenija. Precej daleč za njima so uvrščeni Kazahstan, Azerbajdžan in Kirgizija, medtem ko si zadnji mesti zopet delita Uzbekistan in Turkmenistan (obe državi sta med tistimi z najnižjo kakovostjo nadzornih funkcij na svetu).

V primeru kakovosti nadzornih funkcij težko govorimo o povprečjih, saj imata predvsem Turkmenistan in Uzbekistan tako slabe rezultate, da imajo vse države razen njiju in Tadžikistana nadpovprečne indekse. Za proučevanje vpliva izkoriščanja naravnih virov na kakovost nadzornih funkcij je bolj praktično, da se države razdelijo v tri skupine. V prvi sta dve državi z najboljšima rezultatoma (Gruzija in Armenija), v drugi srednje uspešne države (Azerbajdžan, Kazahstan, Kirgizija) in v tretji najslabše države (Turkmenistan, Uzbekistan in Tadžikistan). Kot v primeru učinkovitosti vladnega aparata tudi v tem primeru Azerbajdžan in Kazahstan spadata v skupino držav s srednje učinkovitimi nadzornimi funkcijami in torej njuna odvisnost od naravnih virov nima vidnega vpliva na kakovost nadzornih funkcij, medtem ko Turkmenistan spada na rep celotnega sveta. V primeru kakovosti nadzornih funkcij lahko z večjo verjetnostjo kot v primeru kakovosti vladnega aparata zanemarimo vpliv naravnih virov na slab rezultat Turkmenistana: tega lahko pripišemo avtokratičnosti režima, ki (kot tudi v primeru Uzbekistana) ne trpi neodvisnih državnih organov.

Tabela 7.12 Stopnja vladavine prava v državah Kaspijskega bazena

Vladavina prava	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	18,57	14,76	15,24	21,90	25,71	22,86	25,24	21,43	24,29	25,30
ARMENIJA	36,19	39,05	35,71	37,14	39,05	34,76	39,52	36,19	38,10	42,50
GRUZIJA	22,38	10,00	12,86	7,62	9,05	24,76	26,19	34,76	40,95	44,00
KAZAHSTAN	22,86	20,00	21,43	18,10	17,14	16,19	25,71	20,00	24,76	23,90
KIRGIZIJA	33,81	30,00	24,29	28,57	26,67	23,81	13,81	10,00	10,48	8,10
TADŽIKISTAN	11,43	3,81	5,71	9,52	16,19	14,76	18,57	15,24	14,29	12,40
TURKMENISTAN	13,33	12,86	13,33	10,95	8,10	6,19	5,71	5,71	7,14	7,10
UZBEKISTAN	17,62	16,19	15,71	5,71	7,14	6,67	6,19	6,19	13,81	10,00

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje stopnjo vladavine prava (ang. »rule of law«) v proučevanih državah. Splošno gledano je bila leta 2008 najnižja v Iraku in Zimbabveju (indeks 1), najvišja pa na Norveškem in Danskem (indeks 100).

Med proučevanimi državami se zopet najbolj odrezeta Armenija in Gruzija, precej za njima pa Azerbajdžan in Kazahstan. Preostale štiri proučevane države so uvrščene znatno nižje, pri čemer je zopet najslabši Turkmenistan.

Kot pri prejšnjih kazalcih tudi tu Kazahstan in Azerbajdžan ne odstopata od povprečja drugih držav, zato lahko negativen učinek naravnih virov zavrnemo. Kot v primeru kakovosti nadzornih institucij pa lahko nizko vrednost Turkmenistana in Uzbekistana prej obrazložimo s totalitarnimi režimi kot z negativnim vplivom naravnih virov.

Tabela 7.13 Stopnja boja proti korupciji v državah Kaspijskega bazena

Boj proti korupciji	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	11,17	12,14	9,22	15,53	14,08	11,65	16,99	16,99	13,00	14,00
ARMENIJA	23,79	22,82	26,21	32,52	33,01	28,64	34,47	35,44	26,50	34,70
GRUZIJA	4,85	20,39	16,99	6,31	15,05	31,07	43,20	51,46	48,70	50,70
KAZAHSTAN	20,39	17,96	15,53	10,68	10,19	11,17	18,45	19,42	19,30	16,40
KIRGIZIJA	25,73	30,58	24,76	26,21	23,79	15,53	12,14	9,22	7,70	13,00
TADŽIKISTAN	3,88	5,34	6,80	11,65	11,65	9,71	13,11	17,48	20,20	14,40
TURKMENISTAN	2,43	13,59	9,71	5,34	9,22	4,37	3,88	5,34	5,70	4,80
UZBEKISTAN	16,02	15,53	19,42	14,56	11,17	10,68	10,19	16,02	15,90	11,10

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Zgornja preglednica prikazuje stopnjo boja proti korupciji (ang. »control of corruption«) v proučevanih državah. Splošno gledano je bila leta 2008 najslabša v Mjanmaru in Zimbabveju (indeks 1), najboljša pa v Singapurju in na Finskem (indeks 100).

Kot se je do sedaj pokazalo v večini pregledovanih kazalcev kakovosti vladanja, najboljše rezultate v Kaspiskem bazenu zopet dosegata Gruzija in Armenija, pri čemer je ta kazalec v primeru Armenije precej slabši od Gruzije. Za razliko od prejšnjih kazalcev pa Azerbajdžan in Kazahstan ne oblikujeta »zlate sredine«, ampak se nahajata v skupini s preostalimi štirimi državami, ki dosegajo izjemno slabe rezultate pri nadzoru korupcije. V tem primeru se ne da izločiti vpliva naravnih virov na boj proti korupciji. Znamenit je primer predsednika Kazahstana Nazarbajeva, ki naj bi od podjetij iz ZDA in Evrope, ki se ukvarjajo s pridobivanjem nafte, prejemal podkupnine in tudi odtujil precejšnja sredstva, pridobljena od izkoriščanja nafte. Podobne afere so se pojavile tudi v primeru Azerbajdžana. Vsekakor težko razložimo nizko raven boja proti korupciji v Azerbajdžanu in Kazahstanu na eni strani in (za regijo) povprečne rezultate, ki jih državi dosegata na področju vladavine prava, kakovosti nadzornih funkcij in učinkovitosti državnega aparata. Najbolj verjetno je, da se v državah korupcije, posebej najvišjih uradnikov, ne preganja, saj zaradi skorumpiranosti najvišjih državnih uradnikov za to tudi ni politične volje, medtem ko se druge oblike kriminala preganjajo v večji meri. Tudi ta razlaga ne pojasni odstopanja med kakovostjo nadzornih funkcij in bojem proti korupciji, saj naj bi bilo bistvo nadzornih funkcij prav nadzor nad korupcijo.

Zgornjih šest kazalcev je dokazalo, da naravni viri v Kaspijskem bazenu nimajo jasnega, neposrednega negativnega vpliva na kakovost državnih funkcij, na delovanje državnega aparata in na odnos tega aparata do svojega prebivalstva. Večji pomen od količine naravnih virov ima očitno geografska lega držav. Praviloma najboljše rezultate dosegata Armenija in Gruzija, ki ležita na Kavkazu in sta najbolj odprti v tujino. Azerbajdžan in Kazahstan praviloma dosegata slabše rezultate, a so ti znotraj proučevane skupine še vedno povprečni, medtem ko preostale štiri republike dosegajo praviloma najslabše rezultate, ki pa so bolj odvisnosti ali neodvisnosti od prihodkov od izkoriščanja naravnih virov odvisni od splošnega stanja v državi (Kirgizija in Tadžikistan) ali od tipa vladavine (avtokratični sistemi v Uzbekistanu in Turkmenistanu). Ta dejstva ne pomenijo, da naravni viri nimajo posrednega vpliva na zgoraj našteje lastnosti; v primeru vseh štirih držav, odvisnih od naravnih virov, so na oblasti avtokratične osebnosti, ki se na oblasti ohranjajo tudi zaradi prihodkov od prodaje naravnih virov, nad katerimi imajo tesen nadzor. In kot je že bilo omenjeno, so prav avtokratični režimi pogosto krivi za slabše rezultate držav (praviloma Uzbekistana in Turkmenistana, na področju korupcije pa tudi Azerbajdžana in Kazahstana).

7.1.3 Ocena vpliva naravnih virov na trošenje sredstev držav Kaspijskega bazena

Sledi pregled trošenja držav Kaspijskega bazena.

Tabela 7.14 Delež BDP, namenjen izobraževanju v državah Kaspijskega bazena (v %)

Delež BDP, namenjen izobraževanju (v %)	1990	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN			3,38	3,85	3,15	3,29		2,35	1,99	1,69	1,90
ARMENIJA	7,00	2,00		2,77	2,14	2,15	2,49	2,71	2,72	3,02	
GRUZIJA			2,11	2,18	2,24	2,07	2,91	2,48	3,00	2,70	2,92
KAZAHSTAN	3,20			3,26	3,03		2,26	2,26	2,63	2,83	
KIRGIZIJA			4,92	3,51	4,45	4,48	4,62	4,87	5,55	6,57	
TADŽIKISTAN	9,70		2,53	2,33	2,78	2,42	2,77	3,51	3,43	3,42	3,48
TURKMENISTAN											
UZBEKISTAN											

Vir: prirjeno po: The World Bank Group.

Omenjena je že bila teza, da prekomerna odvisnost od prihodkov od izkoriščanja naravnih virov povzroči zanemarjanje financiranja države iz drugih virov, predvsem iz naslova obdavčitve prebivalstva. To naj bi negativno vplivalo na razvitost državne birokracije, ki naj bi bila manj sposobna nuditi tudi osnovne socialne servise, npr. zdravstvo in izobraževanje. Naravni viri naj bi na izobraževanje vplivali tudi preko visokega povpraševanja po slabo izobraženi delovni sili. Zgornja preglednica prikazuje delež BDP, ki ga proučevane države namenjajo za izobraževanje.

Morda presenetljivo največ za izobrazbo namenjajo Kirgizija, Tadžikistan in Armenija. Kazahstan in Gruzija imata nižje deleže, Azerbajdžan najnižjega (za Uzbekistan in Turkmenistan podatki niso na voljo). Razen v primeru Gruzije in Kirgizije (ki pa nimata podatkov za leto 1990) je delež sredstev, namenjenih za izobraževanje, od razpada SZ do leta 2007 močno padel. V oči bode tudi dejstvo, da so imele v SZ republike precej različne deleže BDP, namenjene izobrazbi.

Primerjava med Azerbajdžanom in Kazahstanom ter preostalimi državami je zanimiva. Poleg tega, da sta obe državi v spodnji polovici po obsegu sredstev, namenjenih za izobrazbo, se jima ta delež v nasprotju z drugimi državami, izjemno počasi povečuje (večina držav je okoli

leta 2000 dosegla najmanjše deleže, a nato imela tudi relativno visok porast teh deležev, medtem ko sta Azerbajdžan in Kazahstan ta obrat izvedla šele okoli leta 2007).

Zgornje ugotovitve se sicer ne da enoznačno povezati z vplivom naravnih virov, vsekakor pa obstaja možnost za to povezavo.

Tabela 7.15 Delež BDP, namenjen zdravstvu v državah Kaspijskega bazena (v %)

Delež BDP, namenjen zdravstvu (v %)	1990	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	2,70					4,16	4,14	4,27	3,85	3,65	
ARMENIJA						5,79	5,85	5,41	4,68	4,42	
GRUZIJA						8,47	8,51	8,59	8,41	8,16	
KAZAHSTAN	3,20					3,65	3,82	3,95	3,59	3,71	
KIRGIZIJA						5,43	5,74	6,02	6,70	6,52	
TADŽIKISTAN	4,90					4,46	4,42	5,04	4,99	5,28	
TURKMENISTAN						3,74	3,64	3,37	2,83	2,64	
UZBEKISTAN	4,60					5,31	4,91	4,98	5,29	4,99	

Vir: prirejeno po: The World Bank Group.

Za razliko od izobraževanja obstajata glede vpliva prekomernega izkoriščanja naravnih virov na zdravstvo dve tezi. Prva je, da kot v primeru izobraževanju država zaradi neučinkovite birokracije ne nudi učinkovitih socialnih servisov, tudi zdravstva ne. Druga je, da država z večanjem deleža sredstev, namenjenih zdravstvu, kupuje socialni mir.

Rezultati kažejo, da največ za zdravstvo namenijo v Gruziji, Kirgiziji in Tadžikistanu, najmanj pa v Azerbajdžanu, Kazahstanu in Turkmenistanu. Kot v primeru izobraževanja je tu količina absolutnih sredstev najvišja v Kazahstanu in Azerbajdžanu. Vsekakor pa primer zdravstva kaže do sedaj najmočnejšo verjetnost za povezavo med odvisnostjo od naravnih virov in nizko stopnjo delovanja nekega področja državnega aparata. Od tega modela odstopa le Uzbekistan s precej visokim deležem, namenjenim zdravstvu.

Tabela 7.16 Delež BDP, namenjen obrambi v državah Kaspijskega bazena (v %)

Delež BDP, namenjen obrambi (v %)	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AZERBAJDŽAN	2,5	4,9	3,7	2,7	2,3	2,3	2,4	2,6	2,3	2,3	2,2	2,4	2,6	2,3	3,4	3,2	2,8
ARMENIJA	2,2	2,3		4,1	3,3	3,9	3,5	3,7	3,6	3,1	2,7	2,7	2,7	2,9	2,9	3	3,3
GRUZIJA					2,2	1,3	1,1	0,9	0,6	0,7	1	1,1	1,4	3,3	5,2	9,2	8,5
KAZAHSTAN		1,1	0,8	1	1,2	1,1	1,1	0,8	0,8	1	1,1	1,1	1	1	1	1,3	1,2
KIRGIZIJA			1,8	2,3	2	4	3,1	2,9									
TADŽIKISTAN			1,5	1,1	1,2	1,4		1,6	1,2	0,8	0,6	0,5					
TURKMENISTAN	0,3	3,5	1,7	1,1	1,3	1,7	1,7	1,4	1,2	1,2	2,1	2,2	2,2				
UZBEKISTAN	1,6	1,5	2,6	3,5	3	3,1	2,7	2,6	2,9	2,3	2,7	2,9	2,8	3,1	3,2	3	3,7

Vir: prirejeno po: Stockholm international peace research institute.

Države, ki imajo visoke prihodke od naravnih virov in avtokratične režime, naj bi več denarja vlagale v obrambo tako pred zunanjimi kot pred notranjimi sovražniki. Zgornja preglednica prikazuje delež v BDP, ki ga proučevane države namenjuje obrambi.

Daleč največji delež za obrambo nameni Gruzija, kar je smiselno glede na njen odnos do Abhazije in Južne Osetije in do RF ter dejstva, da edina v regiji ni več članica SND. Zadnji podatki so sicer za leto 2008 in delež se zaradi konflikta z RF najverjetneje ni znižal. Za Gruzijo ima največji delež BDP v obrambi Uzbekistan, najverjetneje zaradi konfliktnega odnosa vlade tako do svojega prebivalstva kot do svojih sosed (predvsem Kirgizije in Tadžikistana). Sledi mu Armenija, kar je tudi razumljivo glede na stanje v Gorskem Karabahu. Armeniji sledi Azerbajdžan, ki pa zaradi znatno večjih absolutnih prilivov nominalno v svoj obrambni sistem vlaga neprimerno več denarja kot Armenija (ki pa bi v primeru konflikta verjetno lahko računala na večjo stopnjo podpore od RF kot Azerbajdžan). Najmanj denarja za obrambo namenja Kazahstan, ki najbrž zaradi izjemnega pomena za RF in velike ruske manjšine v svoji državi lahko računa na hitro »pomoč« RF v primeru nasilja. Za preostale države je opis stanja izjemno težek, saj za novejša obdobja nimamo podatkov, po drugi strani pa obstoječi podatki kažejo na precejšnjo nihanja v deležu sredstev, namenjenih za obrambo.

Azerbajdžan, Armenija in Gruzija so države, ki so imele po razpadu SZ konflikte znotraj svojih meja in s svojimi sosedami. To dejstvo tudi danes vpliva na deleže BDP, ki jih namenjuje obrambi. Država, ki se čuti najbolj ogroženo, namenja za obrambo največ (Gruzija), medtem ko drugi dve državi za obrambo namenjata (glede na zamrznjeno stanje konflikta v Gorskem Karabahu) smiselne zneske. Na drugi strani Kaspijskega morja je Kazahstan zaradi svoje edinstvene lege, etnične sestave in odnosa z RF v položaju, ko lahko (ali mora) za obrambo nameniti manjši delež BDP. Še najbližje modelu države, ki je močno odvisna od naravnih virov, avtokratična in posledično namenja visok delež za obrambo, je Uzbekistan: avtokratična država, ki po eni strani uporablja obrambno-varnostni aparat za izvajanje nasilja nad lastnim prebivalstvom, po drugi strani pa ga krepi tudi za primer zaščite svojega glavnega izvoznega produkta (bombaža), če bi ga hotele ogroziti njene sosede Kirgizija in Tadžikistan s prekinitvijo rednega toka rek Amu Darje in Sir Darje.

7.1.4 Povzetek ocen vpliva naravnih virov na gospodarstva držav Kaspijskega bazena, kakovost njihovih vladnih aparatov ter njihovo trošenje

Pregled ključnih podatkov **ne poda dokazov, da ima prekomerno izkoriščanje naravnih virov znaten negativen vpliv na notranjo varnost proučevanih držav.** Z vidika delovanja gospodarstva so od naravnih virov odvisne države tako najuspešnejše (Azerbajdžan, Kazahstan) kot tudi najmanj uspešne (Turkmenistan, Uzbekistan). Podobno je v primeru revščine, kjer je polovica od naravnih virov najbolj odvisnih držav izjemno revnih (Turkmenistan, Uzbekistan), polovica pa ima za to regijo dobre rezultate (Azerbajdžan, Kazahstan). Tudi pri razslojevanju glede na prihodke ne razločimo jasne delitve, saj so znotraj Azerbajdžana in Kazahstana po uradnih podatkih dohodki zelo enakomerno porazdeljeni, medtem ko je za verodostojno analizo stanja v Turkmenistanu in Uzbekistanu na voljo premalo podatkov. Prav tako se omenjenim štirim državam ni treba bati cenovnih šokov. V primeru naftne industrije sicer države imajo paradržavna podjetja, ki pa v Azerbajdžanu in Kazahstanu praviloma delujejo pod okriljem konzorcijev več mednarodnih podjetij, kjer imajo manjšinske deleže in so tako pretežno zavarovane pred hujšimi nihanji cen nafte in zemeljskega plina. Ta nihanja so v vsakem primeru redka, saj se cene energentov na dolgi rok vztrajno višajo, isto pa velja tudi za zlato v primeru Uzbekistana. Ta je bolj ranljiv v primeru bombaža, čigar cena je podvržena večjim nihanjem na svetovnem trgu (Global InfoMine; MacDonald in Inselgidina-Massa 2009, 16).

Proučevanje pojava nizozemske bolezni je težka naloga, ki jo je za proučevane države že opravil CASE (Centre for Social and Economic Research), organ Evropske komisije. Ugotovil je, da so analizirane države po razpadu SZ izkusile oster upad v obsegu industrijskega sektorja, kar je vsaj delno tudi posledica njegovega pretiranega obsega v SZ. Podobno se je zgodilo v vseh »tranzicijskih« državam po propadu komunizma in planskih gospodarstev, tudi v Sloveniji, in samo po sebi ni dokaz nizozemske bolezni. Drugih negativnih vplivov na delovanje proučevanih gospodarstev ni bilo zaznati tako glede razmerja v valutah kot glede **gibanja BDP**, za katerega so avtorji statistično dokazali, da je v začetku tranzicije sicer bilo negativno, **v zadnjih letih pa pozitivno povezano z izvozom energentov** (CASE 2008, 102–107, 115)

Pri analizi kakovosti vladnih aparatov proučevanih držav hitro pridemo do splošnega modela. Praviloma se države oblikujejo v 4 skupine – najbolje se odrežeta Gruzija in Armenija, za njima sta Azerbajdžan in Kazahstan, tema sledita Tadžikistan in Kirgizija, najslabše rezultate pa imata Uzbekistan in Turkmenistan. Odstopanje od tega modela se vidi v primeru merjenja

miru in odsotnosti terorizma, kjer se bolje odreže Turkmenistan, slabše pa Gruzija, ter v primeru korupcije, kjer imajo vse od naravnih virov odvisne države zelo slabe rezultate. Korupcija je tudi eden izmed redkih proučevanih indecev, kjer lahko v določeni meri potrdimo povezavo med bojem proti korupciji in odvisnostjo od naravnih virov.

Zadnji sklop proučevanih kazalcev zadeva trošenje držav, in sicer trošenje za izobraževanje, zdravstvo in obrambo. Države, odvisne od naravnih virov, namenjajo manjše deleže za izobraževanje (podatki sicer niso na voljo za Turkmenistan in Uzbekistan) ter za zdravstvo, kar v kombinaciji z visoko stopnjo avtoritarnosti teh držav lahko kaže na odtujenost od prebivalstva in na nezmožnost nudenja učinkovitih socialnih servisov. Delež BDP, namenjen obrambi, je odvisen od geopolitičnih okoliščin, v katerih so države, in ne neposredno od naravnih virov. Pri tem so te geopolitične okoliščine v nekaterih primerih posledica naravnih virov, ki imajo tako preko prejšnjih konfliktov posreden vpliv tudi na deleže BDP, namenjene za obrambo.

7.2 Analiza potencialnih konfliktov v prihodnosti in vpliva naravnih virov nanje

7.2.1 Konflikti znotraj držav oz. državljanske vojne

Analize so pokazale, da je sprožitev konfliktov znotraj proučevanih držav zaradi vpliva naravnih virov malo verjetna. Večina teoretikov, ki se ukvarja z vplivom naravnih virov na sprožitev notranjih konfliktov oz. državljanskih vojn je namreč mnenja, da je kombinacija revščine in neenakosti v prihodkih poglavitni razlog, da ljudje vstopajo v uporniške organizacije. V Azerbajdžanu, Gruziji, Armeniji in Kazahstanu je kombinacija teh dveh dejavnikov relativno ugodna. Uzbekistan in Turkmenistan sta sicer revnejša, a nezadovoljstvo s to revščino do sedaj uspešno zatirata – v primeru državljanske vojne v teh dveh državah bi ta izbruhnila prej zaradi boja proti avtokratičnemu režimu (torej mehanizem zamer oz. ang. »grievance«) kot zaradi pohlepa (ang. »greed«). V primeru Kirgizije in Tadžikistana bi državljanska vojna najverjetneje zopet izbruhnila zaradi etničnih ali regionalnih napetosti v kombinaciji z izjemno revščino prebivalstva in ne zaradi želje po nadzoru dragocenih naravnih virov (katerih državi nimata v izobilju).

V primeru izbruha državljanske vojne zaradi naravnih virov bi te po tipizaciji Le Billona zavzele različne oblike.

- V Azerbajdžanu bi bili uporniki prisiljeni hitro zavzeti Baku, saj točkovni viri, ki se nahajajo na morju (naftne ploščadi), dajejo dolgoročno prednost vladi oz. tistemu, ki nadzoruje Baku. Na kratki rok bi uporniki lahko uspešno izsiljevali mednarodna podjetja z napadi na naftovode, plinovode in z ugrabitvami delavcev.
- Podobno je stanje v Kazahstanu, kjer bi nafta (točkovni vir) spodbudila hitro zamenjavo oblasti. Tudi v tem primeru bi se lahko pripetili tudi napadi na naftovode in plinovode, pri čemer pa bi večja oddaljenost kazahstanskih naftnih polj od glavnega mesta oz. centrov moči lahko namesto zamenjave oblasti spodbudila tudi poskus odcepitve z nafto bogatih regij (večinoma severozahodnega dela Kazahstana).
- Tudi v Turkmenistanu bi državljanska vojna zavzela obliko zamenjave oblasti ali secesije z energenti (točkovni viri) bogatega vzhoda in zahoda od osrednjega dela države, pri čemer pa bi lahko večja odvisnost Turkmenistana od izvoza bombaža (razpršeni vir) povzročila tudi pojav drugih oblik državljanske vojne, tj. »warlordizma« in uporov kmečkega prebivalstva. Razpršene naravne vire je sicer lažje ropati kot točkovne, a nizka volumenska cena bombaža govori proti dobičkonosnemu ropanju. V prid daljši državljanski vojni pa po drugi strani govori dokaj šibka država.
- V Uzbekistanu bi kot v Turkmenistanu zaradi odvisnosti tako od zlata in energentov (točkovni viri) kot od bombaža (razpršeni vir) lahko prišlo do vseh omenjenih oblik državljanske vojne, pri čemer večja odvisnost od izvoza bombaža veča možnost »warlordizma« in uporov kmečkega prebivalstva.

7.2.2 Konflikti med državami oz. meddržavne vojne

Glede na dosedanjo prakso v regiji in v svetu se lahko pričakujejo sledeči scenariji v primeru meddržavnih spopadov v regiji (nekateri od njih so povezani z naravnimi viri, nekateri pa so le nadaljevanje trenutno zamrznjenih konfliktov).

Napad oz. posredovanje velike sile (oz. koalicije) v manjši državi.

1. Najverjetnejša je ponovna intervencija RF v Gruziji, sicer pod pretvezo posredovanja za zaščito Južne Osetije in Abhazije, ki ju je RF priznala kot neodvisni državi. Tak napad škoduje tudi Azerbajdžanu, ki preko Gruzije izvažata svojo nafto ter ima z RF odprta nekatera vprašanja; pomoč RF Armencem v vojni v Gorskem Karabahu, proturška in proameriška usmerjenost Azerbajdžana. S takim napadom bi lahko RF

poskusila Azerbajdžan prisiliti, da več nafte izvaža skozi njene naftovode in ne skozi naftovod BTC. Manjša je verjetnost posredovanja RF neposredno v Azerbajdžanu s ciljem pridobitve nadzora nad njegovimi naftnimi polji – verjetnost neposrednega konflikta med državama je največja, če bi RF zopet posredovala na armenski strani v primeru Gorskega Karabaha. Posredovanje RF v Kazahstanu je še najmanj verjetno, saj sta državi gospodarsko zelo povezani (primer sodelovanja je tudi Bajkonur), ni pa izključena, če bi RF zaznala oz. uporabila za izgovor za doseg gospodarskih ciljev z vojaškimi sredstvi nasilje nad ogromno rusko manjšino (30 % prebivalstva) v Kazahstanu. RF je tudi najbolj verjetna kandidatka za posredovanje v državah in med drugimi državami v primeru, da bi spopadi med njimi ali znotraj njih pričeli ogroziti varnost v regiji.

2. Še manjša je verjetnost posredovanja velike sile izven regije (LRK, ZDA, EU), ni pa izključena, če bi se v nekaterih manj stabilnih državah (Kirgizija, Tadžikistan, Uzbekistan, Turkmenistan) razvile omembe vredne grožnje varnosti velikim silam, npr. terorizem, ki bi se v te nestabilne države razširil iz bližnjega Afganistana in Pakistana. V tem primeru bi velike sile v regiji najverjetneje posredovale v sodelovanju z vladami teh držav, ne proti njim.
3. Zadnja možnost, ki pa je verjetna na dolgi rok, je drastična sprememba v zunanjepolitični usmerjenosti katere od ključnih držav. Z manjšanjem zalog nafte po svetu bo v dolgoročni prihodnosti vsako nahajališče pridobilo pomen. S tega vidika bi pretirano odklonsko oz. »deviantno« ravnanje posameznih držav, posebej tistih, ki lahko ogrozijo svoje z naravnimi viri bogate sosedne in tistih z velikimi zalogami nafte ali nadzorom nad njihovim tranzitom, lahko sprožilo označitev te države kot »nepridiprave« države in povzročilo tudi posredovanje posamezne velike sile ali koalicije s ciljem, da se taka država zavzame in omogoči neoviran dotok energentov. Če bi taka država imela za sponzorja drugo izmed velikih sil, bi se tako posredovanje utegnulo razširiti v vojno večjih oz. celo globalnih razsežnosti.

Spopad med manjšimi državami.

Med državami v regiji obstajajo številne napetosti – Gorski Karabah, dodeljevanje vode iz Amu in Sir Darje, razmejitev Kaspijskega morja.

1. Konflikt v Gorskem Karabahu je sicer trenutno zamrznjen, a ima v prihodnosti možnost, da se ponovno razvije v vojno, ki bi lahko vase povlekla tudi zaveznice Armenije ter Gorskega Karabaha (RF) in Azerbajdžana (Turčijo in teoretično celo NATO).
2. Kot je pokazal incident Alov, ni možno odpisati niti konflikta med Iranom ter Azerbajdžanom in Turčijo, če bi Iran zaznal, da gre razmejitev Kaspijskega morja v zanj izrazito neugodno smer, ter ocenil, da bo izgubil vse možnosti za dostopa do energentov v tej regiji.
3. Med Uzbekistanom in njegovima sosedama Kirgizijo in Tadžikistanom je možen izbruh sovražnosti, če bi omenjeni državi posegli v tokova rek Amu in Sir Darja do te mere, da bi Uzbekistan tak poseg zaznal kot izjemno grožnjo pridelavi bombaža, od katere je odvisen pri izvozu.
4. Tudi v primeru odnosov med manjšimi državami bi se lahko na dolgi rok finančno, politično ali varnostno stanje v teh državah in med njimi destabiliziralo do te mere, da bi ena izmed držav do naravnih virov svoje sosede lahko poskušala priti tudi na nasilen način.

8 Zaključek

Številno gradivo, ki je bilo napisano o temi vpliva naravnih virov na konflikte, je doseglo vsaj omejen konsenz glede nekaterih mehanizmov, preko katerih naravni viri vplivajo na začetek, potek in trajanje konfliktov. Večina proučevanih avtorjev se strinja, da prekomerno izkoriščanje naravnih virov nima enotnega vpliva na družbe, znotraj katerih se odvija: nekatere se izognejo prekletstvu naravnih virov, medtem ko mu nekatere podležejo. Prav tako prekomerno izkoriščanje naravnih virov vpliva na začetek notranjih konfliktov posredno: družbe, ki so prekomerno odvisne od naravnih virov, imajo pogosto znatno slabše gospodarske rezultate od svojih sosed, ki nimajo bogatih naravnih virov. Naravni viri pogosto negativno vplivajo na delovanje vlad ter na njihovo trošenje sredstev. Prav revščina in nesposobnost ali nepripravljenost vlad, da se s to revščino spopadejo, zagotavljajo uporniškimi gibanjem večje število obupanih ljudi ter možnost, da jih uporabijo za nadzor nad naravnimi viri in tako kujejo tudi precejšnje dobičke. Naravni viri na mednarodne konflikte vplivajo preko drugačnih mehanizmov: v primeru posredovanja velikih sil oz. koalicij proti manjšim državam je praviloma poglavitni razlog želja po večjem nadzoru nad ključnimi naravnimi viri, ki so zaznani kot nepogrešljivi za delovanje visoko industrializiranih družb. Spopadi med manjšimi državami pa se praviloma sprožijo takrat, ko države ocenijo, da bi z napadom na svoje sosede lahko rešile svoje finančne in druge težave z minimalnimi stroški.

V preteklosti so bili naravni viri najpomembnejši razlog za sproženje konfliktov, saj so jih le občasno in za kratek čas nadomestili drugi razlogi (ideologija, vera ipd.). Tudi v Kaspiskem bazenu je bilo stanje v preteklosti enako, saj se je večina konfliktov v regiji začela zaradi naravnih virov, le v manjši meri pa so se ti konflikti sprožali tudi zaradi drugih (etničnih ali državotvornih) razlogov. Predvsem za najbolj krvave konflikte v proučevanem obdobju zadnjih 300 let, torej širjenje Ruskega carstva v regiji, odziv ZK, prvo in drugo svetovno vojno, je značilno, da so se v **regiji** vsaj delno odvijali zaradi želje različnih vojskujočih se strani po nadzoru nad naravnimi viri.

Najpomembnejši razlogi za prvo fazo širjenja Rusije v Kaspiskem bazenu so bili:

1. želja po odkritju in izkoriščanju novega vira zlata,
2. branjenje svojega prestiža (osvoboditev ruskih sužnjev),
3. osvajanje novih ozemelj, ki so bila pomembna zaradi zavzetja prebivalstva in naravnih virov, ki so se na njih nahajali,
4. iskanje poti v Indijo, kar bi omogočilo ruskim trgovcem prednost pri trgovanju.

Tej začetni fazi, ki je obsegala predvsem boje na Kavkazu in praviloma neuspešne odprave v centralno Azijo, je leta 1812 sledila nova. Razlogi zanjo so podobni kot v prvi fazi, a so naravni viri pridobili težo, saj je Rusija poleg zgoraj naštetega v osvajanju iskala tudi:

1. nove naravne vire, ki so postali nujni za industrializirano državo; pomen so pridobili premog, železo, druge rude, kemikalije, bombaž, hrana, les idr.,
2. nova tržišča za svoje trgovce,
3. ozemeljske pridobitve, ki bi okrepile njen položaj v primerjavi z ZK v Indiji.

Leta 1839 je bila večina ruskih sužnjevev, zadržanih v Hivi, izpuščenih, tako da je ta razlog za konflikte v centralni Aziji izgubil svoj pomen. Leta 1871 je Rusija zavzela tudi kitajsko provinco Ili, ker je bila takrat v uporabi proti kitajskemu cesarju in bila po drugi strani bogata s hrano in rudninami. V tem času je predvsem v Kavkazu pričela pomen pridobivati nafta, ki je igrala pomembno vlogo v socialnih nemirih v začetku 20. stoletja.

Nafta je bila v regiji sekundarni cilj Turčije med prvo svetovno vojno, prav tako so bili naravni viri sekundarni cilji med državljansko vojno. Nafta je bila tudi glavni cilj operacij nemških sil in njihovih zaveznikov med drugo svetovno vojno. Po zatišju med hladno vojno so se v regiji pričeli novi konflikti: večina jih je bila etnične ali državotvorne narave, jasen oz. neizpodbiten vpliv naravnih virov pa se ne da dokazati, čeprav se je RF v konfliktih v Gruziji in Gorskem Karabahu vedla na način, ki kaže na vsaj omejen vpliv naravnih virov na njeno odločanje.

Zgoraj navedeno omogoča **potrditev 1. postavljenih hipoteze**, ki se glasi: *»Od leta 1800 do danes so se konflikti v Kaspijskem bazenu praviloma odvijali zaradi nadzora nad ključnimi naravnimi in človeškimi viri.«* Zgodovinski pregled je namreč pokazal, da so se v redkejših primerih konflikti v regiji začeli zaradi prestižnih, etničnih, ideoloških in državotvornih razlogov, pogosteje pa zaradi nadzora nad ozemljem, prebivalstvom in naravnimi viri.

Pregled gospodarskih, državotvornih in finančnih kazalcev ter pregled zgodovinskega dogajanja nam omogočata **le delno potrditev 2. hipoteze**, ki se glasi: *»Konflikti se bodo v Kaspijskem bazenu zaradi posrednih ali neposrednih povezav z naravnimi viri odvijali tudi v prihodnosti.«* Trenutno stanje v regiji namreč kaže, da naj bi se večina konfliktov v regiji v prihodnosti odvijala zaradi etničnih razlogov in zaradi »dediščine« konfliktov, ki so se v regiji pričeli med razpadanjem SZ. Možnost za sprožitev konfliktov zaradi naravnih virov sicer

obstaja skoraj izključno na meddržavni ravni in je tudi razlog, zakaj se druga hipoteza ne da v celoti zavreči, a je znatno manjša od drugih dveh navedenih razlogov za začetek konfliktov.

Pregled zgodovinskega dogajanja nam omogoča tudi **potrditev 3. hipoteze**, ki se glasi: *»Naravni viri skozi čas niso igrali enako pomembne vloge kot vzroki za nastanek konfliktov oz. motivacija za vstop v konflikte.«* Predvsem v 20. stoletju so precejšnjo vlogo pri sprožanju konfliktov igrali tudi razlogi, ki niso bili povezani z naravnimi viri: etnični, državotvorni ter ideološki razlogi. Pri tem pa je treba izpostaviti, da so bili ti konflikti znatno manj uničujoči od tistih, ki so se vsaj delno odvijali zaradi nadzora nad naravnimi viri.

Pregled teoretičnega okvira vpliva naravnih virov na konflikte, zgodovinskega dogajanja v regiji in tudi predvidenega dogajanja v prihodnosti omogoča tudi **potrditev 4. hipoteze**, ki se glasi: *»Naravni viri, ki so povodi za konflikte v Kaspijskem bazenu, se v 19. stoletju razlikujejo od tistih, ki so povodi za konflikte v 20. in 21. stoletju.«* Če so bili v stoletjih pred 20. stoletjem naravni viri, zaradi katerih se je v Kaspijskem bazenu bojevalo, ljudje, hrana, zlato, železo, premog idr., sta te naravne vire v 20. stoletju skoraj v celoti izpodrinila nafta in zemeljski plin. Kot je pokazala ocena predvidenega stanja v prihodnosti, bo najverjetneje nafta poleg dostopa do vode za potrebe poljedelstva naravni vir, ki bo najbolj vplival na začenjanje konfliktov v Kaspijskem bazenu.

Prihodnost za države Kaspijskega bazena nima enakih obetov.

Armenija in Gruzija bosta nadaljevali z dosedanjim razvojem. Obe državi sta po ustroju in kazalcih razvitosti najbližje »zahodnemu« svetu in ta trend se bo nadaljeval v prihodnosti. Gorski Karabah, Južna Osetija in Abhazija bodo predvidoma ostale v trenutnem stanju, saj je za mednarodne zaveznike sprtih strani neprekinjen tok energentov neprimerno pomembnejši kot ozemeljski spori. Na srednji rok se bodo omenjene regije gospodarsko, funkcionalno in politično povezale s svojimi zavezniki: Gorski Karabah z Armenijo, Južna Osetija in Abhazija pa z RF do te mere, da bo kakršna koli priključitev k matični državi praktično nemogoča. Te regije so sicer razglasile neodvisnost, ki pa je mednarodno gledano nepriznana. Dejansko bodo del zavezniških držav, česar pa njihove matične države ne bodo nikoli priznale.

Azerbajdžan in Kazahstan sta državi, izjemno bogati z energenti. Posledično sta izpostavljeni tudi grožnji, da se dokončno razvijeta v značilni »bližnjevzhodni« državi, torej državi, ki imata stabilno, a avtokratično oblast (dosmrtnega predsednika ali dinastijo), ki del prihodkov

od prodaje energentov preko socialnih olajšav prenaša v družbo in si s tem kupuje mir. Znotraj tega procesa se mora oblast paziti predvsem pretiranega padca dohodkov prebivalstva oz. njihove neenakosti, kar bi lahko povzročilo nemire in zahteve po menjavi oblasti.

Turkmenistan in Uzbekistan bosta v bližnji prihodnosti nadaljevala s sedanjimi politikami: njihuni avtokratični voditelji bodo državam še vedno vladali kot lastnim fevdom. V teh državah bodo konflikti pogostejši, izražali pa se bodo v obliki protestov. Ti protesti imajo možnost razširitve v upore ter državne udare, posebej zaradi šibkosti državnih aparatov obeh držav in pomanjkanja trdnih zunanjih zaveznikov.

Kirgizija in Tadžikistan bosta v prihodnosti soočeni s počasno in mukotržno gradnjo svojih držav. Obe državi sta izjemno revni ter imata visoke ravni korupcije. Poleg tega sta v obdobju po razpadu SZ izkusili tudi etnično nasilje oz. državljansko vojno, kar je posledica demografskih, etničnih, verskih in dohodkovnih razlik med prebivalstvi držav. Poleg tega v Tadžikistanu vlada predsednik Rahmon s klasičnim pomanjkanjem spoštovanja demokratičnih norm in principov. Vse naštetе ovire pomenijo, da sta državi izjemno ranljivi glede novih izbruhov nasilja ter da uspeh v političnih in gospodarskih reformah v obeh državah tudi na daljši rok nikakor ni zagotovljen.

Napovedovanje dogodkov na daljši rok je dokaj nezanesljivo. Regija kot celota bo dokaj mirna in stabilna, pri čemer se to lažje trdi za njen zahodni in severni del. Prekomerna odvisnost od izvoza ali prenosa energentov lahko v njenih trenutno najbolj razvitih državah v primeru izčrpanja teh energentov ali v primeru novih odkritij, ki bi jim znatno znižala ceno, povzroči izjemne nestabilnosti. Predvsem v primeru jugovzhoda regije se lahko na dolgi rok pričakuje pojav t. i. »propadle« države, ki bo vir nestabilnosti za širše okolje. Odpisati pa se ne da niti trenutno nepredvidljivih dogodkov – širjenja novih ideologij, izvoza militantnega islamizma iz Afganistana in Pakistana ali celo povezovanja držav v novo naddržavno entiteto po vzoru EU ali morda SZ.

9 Literatura

- 1 Auty, Richard M. 2005. *Natural Resources and Civil Strife: A Two-Stage Process*. Ur. Le Billon, Philippe: *The Geopolitical Economy of »Resource Wars«*. New York: Frank Cass.
- 2 *Azerbaijan oil*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbaijan/oil.html> (16. 6. 2010).
- 3 Barbier, Edward B., in Thomas F. Homer-Dixon. 1999. *Resource Scarcity and Innovation: Can Poor Countries Attain Endogenous Growth*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/4314865> (27. 2. 2010).
- 4 *Beyond Economic Growth Student Book: Glossary*. Dostopno preko: <http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html> (19. 2. 2011).
- 5 Blandy, Charles W. 2003. Military aspect of the two Russo-Chechen conflicts in recent times. *Central Asian survey*, 22 (4) (december 2003).
- 6 CASE (Centre for Social and Economic Research). 2008. *The economic aspects of the energy sector in CIS countries*. Varšava: dostopno preko: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication12678_en.pdf. (18. 10. 2010)
- 7 *Caucasian War*. Dostopno preko: <http://www.answers.com/topic/caucasian-war> (25. 5. 2010).
- 8 *Central Asia: Tajikistan*. Dostopno preko: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html> (24. 5. 2010).
- 9 *Civil War of 1917 – 1922*. Dostopno preko: <http://www.answers.com/topic/civil-war-of-1917-1922> (20. 2. 2011).
- 10 Collier, Paul, in Anke Hoeffler. 1998. On economic causes of civil war. *Oxford economic papers*, 50 (1998).
- 11 Collier, Paul in Anke Hoeffler. 2002. *Greed and Grievance in Civil War*. Dostopno preko: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.163.5582&rep=rep1&type=pdf> (27. 2. 2011).
- 12 Collier, Paul in Anke Hoeffler. 2005. *Resource Rents, Governance and Conflict*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/30045133> (27. 2. 2010).
- 13 Collier, Paul, Anke Hoeffler in Mans Sönderbom. 2004. *On the Duration of Civil War*. Dostopno preko: <http://jpr.sagepub.com/content/41/3/253.abstract> (26. 5. 2009).

- 14 Collier, Paul, Anke Hoeffler in Dominic Rohner. 2008. Beyond greed and grievance: feasibility and civil war. *Oxford economic papers*, 61 (2009).
- 15 *Country comparison: Distribution of family income – GINI index*. Dostopno preko: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html> (18. 10. 2010).
- 16 de Soysa, Indra. 2002. *Paradise is a Bazaar? Greed, Creed and Governance in Civil war, 1989-99*. Dostopno preko: <http://jpr.sagepub.com/content/39/4/395.abstract> (9. 3. 2008).
- 17 *Definitions, sources and methods for the conflict data*. Dostopno preko: http://www.sipri.org/research/conflict/trends/sipri_publications/yearbook/yb0403b (25. 1. 2011).
- 18 Dekmejian, R. Hrair in Hovann H. Simonian. 2003. *Troubled Waters*. New York: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- 19 Department of Defence. 2008. *Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms*. Washington, D.C.: dostopno preko: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf. (14. 3. 2007)
- 20 *Department of Peace and Conflict Research – Definitions*. Dostopno preko: http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#Ceasefire_agreements (25. 1. 2011).
- 21 Dunning, Thad in Leslie Wirpsa. 2005. *Oil and Political Economy of Conflict in Colombia and Beyond: A Linkages Approach*. Ur. Philippe Le Billon: The Geopolitical Economy of »Resource Wars«. New York: Frank Cass.
- 22 Dunning, Thad. 2005. *Resource Dependence, Economic Performance, and Political Stability*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/30045127> (27. 2. 2010).
- 23 *Dynamic Charting Tool – Gold*. Dostopno preko: <http://www.infomine.com/investment/charts.aspx?mv=1&f=f&r=15y&c=cgold.xusd.ukg#chart> (6. 11. 2010).
- 24 Eurostat. 2009. *Sustainable development in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- 25 *Factbox – Key political risks to watch in Kyrgyzstan*. Dostopno preko: <http://www.reuters.com/article/idUSLDE65R24M> (12. 7. 2010).
- 26 *Field listing: GDP – Composition by sector*. Dostopno preko: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2012.html> (18. 10. 2010).

- 27 *Field listing: population below poverty line*. Dostopno preko: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2046.html> (31. 10. 2010).
- 28 Gammer, Moshe. 2005. The road not taken: Daghestan and Chechen independence. *Central Asian survey*, 24 (2) (junij 2005).
- 29 McElroy, Damien. *Georgia: Russia targets key oil pipeline with over 50 missiles*. Dostopno preko: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2534767/Georgia-Russia-targets-key-oil-pipeline-with-over-50-missiles.html> (16. 6. 2010).
- 30 Glantz, David M. 1992. *The military strategy of the Soviet Union: a history*. London: Frank Cass.
- 31 Gleditsch, Nils Peter, Helga Malmin Binningsbo in Indra de Soysa. 2007. Green giant or straw man? Environmental pressure and civil conflict. *Population and environment*, 2007.
- 32 Graversen, Mette Kildegaard. 2009. Does resource scarcity increase the severity of conflicts in Sub-Saharan Africa. *Earth and Environmental Science* 6 (2009).
- 33 *Guarding the Railroad, Taming the Cossacks. The U.S. Army in Russia, 1918 – 1920*. Dostopno preko: <http://www.archives.gov/publications/prologue/2002/winter/us-army-in-russia-1.html> (20. 2. 2011).
- 34 Güne-Yadcy, Zübeyde. 2003. A Chechen national hero of the Caucasus in the 18th century: Sheikh Mansur. *Central Asian survey*, 22 (1) (marec 2003).
- 35 *Heidelberg Institute for International Conflict Research e.V. – Methodological Approach since 2003*. Dostopno preko: http://www.hiik.de/en/methodik/methodik_ab_2003.html (25. 1. 2011).
- 36 Heine, Jorge. 2009. *The Conflict in Caucasus: Causing a New Cold War?* *India Quaterly* 65 (1) (2009).
- 37 *Historical Crude Oil Prices (Table)*. Dostopno preko: http://inflationdata.com/inflation/inflation_rate/historical_oil_prices_table.asp (18. 10. 2010).
- 38 Homer-Dixon, Thomas F. 1996. Enviromental scarsity, mass violence, and the limits to ingenuity. *Current History*, november 1996.
- 39 Homer-Dixon, Thomas F. 2000. Scarcity and Conflict. *Forum for Applied Research and Public Policy*, pomlad 2000.
- 40 Hopkirk, Peter. 1992. *The Great Game*. New York: Kodansha America, Inc.

- 41 *International Natural Gas Production*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/gasproduction.html> (16. 6. 2010).
- 42 *International Petroleum (Oil) Production*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/oilproduction.html> (16. 6. 2010).
- 43 *Iskanje po Slovarju slovenskega knjižnega jezika: »Surovina«*. Dostopno preko: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=surovina&hs=1 (14. 3. 2007).
- 44 Ivey, William Noël. 2008. *Robin Hood or Al Capone? Natural resources and conflict in India's Naxalite insurgency*. Ur. Kaare Ström in Magnus Öberg: *Resources, Governance and Civil Conflict*. New York: Routledge.
- 45 *Kazakhstan Natural Gas*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html> (16. 6. 2010).
- 46 *Kazakhstan Oil*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html> (16. 6. 2010).
- 47 Klare, Michael T. 2001. *The New Geography of Conflict*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/20050150> (28. 2. 2010).
- 48 Klare, Michael T. 2002. *Resource Wars*. New York: Henry Holt and Company, LLC.
- 49 Klare, Michael T. 2006. *Oil, Iraq, and American foreign policy*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/40204243> (27. 2. 2010).
- 50 Kleveman, Lutz. 2003. *The new great game: blood and oil in Central Asia*. New York: Grove Press.
- 51 Kumar, Katja. 2007. *Analiza reševanja konflikta v Gorskem Karabahu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 52 Le Billon, Philippe. 2005. *The Geopolitical Economy of »Resource Wars«*. Ur. Philippe Le Billon: *The Geopolitical Economy of »Resource Wars«*. New York: Frank Cass.
- 53 Le Billon, Philippe. 2006. *Securing Transparency: Armed Conflicts and the Management of Natural Resource Revenues*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/40204248> (27. 2. 2010).
- 54 LeVine, Steve. 2007. *The oil and the glory: the pursuit of empire and fortune on the Caspian Sea*. New York: Random House.
- 55 Lynch, Dov. 2001. *The Tajik Civil War and Peace Process*. *Civil Wars*. 4 (4) (zima 2001).

- 56 MacDonald, Stephen in Olga Inseigidina-Massa. 2009. *U.S. Cotton Prices and the World Cotton Market*. Dostopno preko: <http://www.ers.usda.gov/publications/err80/err80fm.pdf>. (16. 6. 2010).
- 57 Mairet, Frederic-Christopher. 2006. *New Stakes in the Caucasus and Central Asia*. Bloomington: AutorHouse.
- 58 Matthew, Richard A. 2008. *Resource Scarcity: Responding to the Security Challenge*. Dostopno preko: [http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/ASIN-7DXPT5/\\$file/IPI_Resource%20Scarcity.pdf?openelement](http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900sid/ASIN-7DXPT5/$file/IPI_Resource%20Scarcity.pdf?openelement) (27. 2. 2011).
- 59 McDowell, Robert H. 1968. *Russian Revolution and Civil War in the Caucasus*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/127437> (28. 2. 2010).
- 60 Micklin, Philip. 2000. *Managing Water in Central Asia*. London: Chatham House.
- 61 Milovac, Blaž. 2006. *Pomanjkanje vodnih virov kot varnostni izziv enaindvajsetega stoletja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 62 Nandalal, K. D. W. in Keith W. Hipel. 2007. Strategic Decision Support for Resolving Conflict over Water Sharing among Countries along the Syr Darya River in the Aral Sea Basin. *Journal of Water Resources Planning and Management*, 133 (4) (julij/avgust 2007).
- 63 *Natural resource*. Dostopno preko: http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_resources (14. 3. 2007).
- 64 *Natural resource*. Dostopno preko: <http://www.answers.com/topic/natural-resource> (14. 3. 2007).
- 65 *Natural Resources Committee*. Dostopno preko: <http://naturalresources.house.gov/> (19. 2. 2011).
- 66 Odon, William E. 1998. *The Collapse of the Soviet Military*. New Haven: Yale University Press.
- 67 O'Hara, Sarah L. 2005. *Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of the Caspian*. Ur. Philippe Le Billon: *The Geopolitical Economy of »Resource Wars«*. New York: Frank Cass.
- 68 O'Lear, Shannon. 2005. *Resources and Conflict in the Caspian Sea*. Ur. Philippe Le Billon: *The Geopolitical Economy of »Resource Wars«*. New York: Frank Cass.
- 69 OSCE – ODIHR. 2005. *Preliminary findings on the events in Andijan, Uzbekistan, 13 may 2005*. Varšava: dostopno preko: <http://www.osce.org/odihr/15653>. (15. 3. 2010).
- 70 Parker, Geoffrey. 2005. *The Cambridge history of warfare*. New York: Cambridge University Press.

- 71 *Per capita GNI at current prices – US dollars*. Dostopno preko: <http://data.un.org/Data.aspx?q=GNI&d=SNAAMA&f=grID%3A103%3BcurrID%3AUSD%3BpcFlag%3A1> (18. 10. 2010).
- 72 Peters, Susanne. 2005. *Coercive Western Energy Security Strategies: »Resource Wars« as a New Threat to Global Security*. Ur. Philippe Le Billon: The Geopolitical Economy of »Resource Wars«. New York: Frank Cass.
- 73 *Population below national poverty line, total, percentage*. Dostopno preko: <http://data.un.org/Data.aspx?d=MDG&f=seriesRowID%3A581> (31. 10. 2010).
- 74 *Povcal.net*. Dostopno preko: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTPROGRAMS/EXTPOVRES/EXTPOVCALNET/0,,contentMDK:22716987~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:5280443~isCURL:Y,00.html> (18. 10. 2010).
- 75 *Protecting and managing the natural resource base of economic and social development*.
Dostopno preko: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POIChapter4.htm (19. 2. 2011).
- 76 *Public spending on education, total (% of GDP)*. Dostopno preko: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS> (18. 10. 2010).
- 77 *Regions and territories: Ajarija*. Dostopno preko: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/3520322.stm (3. 8. 2010).
- 78 Richardson, Charles O. 1973. French Plans for Allied Attacks on Caucasus Oil Fields January-April, 1940. *French Historical Studies*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/285962> (25. 5. 2010).
- 79 Ross, Michael L. 2003. Natural Resources and Civil War: An Overview. *World Bank Research Observer*, avgust 2003.
- 80 Ross, Michael L. 1997. The Political Economy of the Resource Curse. *World politics*, 51 (januar 1999).
- 81 Ross, Michael L. 2001. *Does Oil hinder Democracy?* Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/25054153> (27. 2. 2010).
- 82 Ross, Michael L. 2003. How do Natural Resources Influence Civil War?. *World Bank Research Observer*, avgust 2003.
- 83 *Russian Civil War*. Dostopno preko: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/513737/Russian-Civil-War> (20. 2. 2011).

- 84 Sachs, Jeffrey D. in Andrew M. Warner. 1997. *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. Cambridge: Harvard University.
- 85 *Second Chechnya War – 1999–2006*. Dostopno preko: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/chechnya2.htm> (25. 5. 2010).
- 86 Smith, Gibson Bell. 2002. *Guarding the Railroad, Taming the Cossacks*. Dostopno preko: <http://www.archives.gov/publications/prologue/2002/winter/us-army-in-russia-1.html> (13. 4. 2010).
- 87 Snyder, Richard in Ravi Bhavani. 2005. *Diamonds, Blood, and Taxes: A Revenue-Centered Framework for Explaining Political Order*. Dostopno preko: <http://www.jstor.org/pss/30045131> (27. 2. 2010).
- 88 *Tajikistan Civil War*. Dostopno preko: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/tajikistan.htm> (24. 5. 2010).
- 89 Tamas, Pal. 2003. *Water Resource Scarcity and Conflict: Review od Applicable Indicators and Systems of Reference*. Dostopno preko: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133307e.pdf> (27. 2. 2011).
- 90 Environment News Service. 2008. *The Kazakh Miracle: Recovery of the North Aral Sea*. Dostopno preko: <http://www.ens-newswire.com/ens/aug2008/2008-08-01-01.asp> (7. 7. 2010).
- 91 *The SIPRI Military Expenditure Database*. Dostopno preko: <http://milexdata.sipri.org/> (18. 10. 2010).
- 92 *The World Factbook*. Dostopno preko: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (27. 2. 2011).
- 93 *The Worldwide Governance Indicators (WGI) project*. Dostopno preko: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp> (18. 10. 2010).
- 94 *Timeline – Unrest in Kyrgyzstan's south*. Dostopno preko: <http://www.reuters.com/article/idUSLDE65Q03W> (12. 7. 2010).
- 95 Tønnesson, Stein. 2003. *Sino-Vietnamese Rapprochement and the South China Sea Irritant*. *Security Dialogue*, vol. 34, no. 1 (marec 2003).
- 96 *Turkmenistan. Diversifying export routes. Ashgabat's strategy*. Dostopno preko: <http://www.europarussia.com/posts/1748> (18. 10. 2010).
- 97 UNEP (United Nations Environment Programme). 2009. *From Conflict to Peacebuilding*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- 98 *Uzbekistan – Energy*. Dostopno preko: <http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/uzbek-energy.htm> (18. 10. 2010).

- 99 *Uzbekistan Economy 2011*. Dostopno preko: http://www.theodora.com/wfbcurrent/uzbekistan/uzbekistan_economy.html (15. 10. 2010).
- 100 Wackernagel, Mathis, Niels B. Schulz, Diana Deumling, Alejandro Callejas Linares, Martin Jenkins, Valerie Kapos, Chad Monfreda, Jonathan Loh, Norman Myers, Richard Norgaard, in Jorgen Randers. 2002. *Tracking the ecological overshoot of the human economy*. Dostopno preko: <http://www.pnas.org/content/99/14/9266.full.pdf> (27. 2. 2011).
- 101 Weinthal, Erika. 2001. *Sins of Omission: Constructing the Negotiating Sets in the Aral Sea Basin*. Dostopno preko <http://jed.sagepub.com/content/10/1/50.abstract> (9. 3. 2008).
- 102 *World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most Recent Estimates*. Dostopno preko: <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html> (16. 6. 2010).
- 103 Ylönen, Aleksis Erik. 2008. *Political marginalization and economic exclusion in the making of insurgencies in Sudan*. Ur. Kaare Ström in Magnus Öberg: *Resources, Governance and Civil Conflict*. New York: Routledge.